

Molly Mackenzie

Türk Atinası

Unutulan Yüzyıllar

1456-1832

AKSOY
YAYINCILIK

Molly Mackenzie

Türk Atinası

Unutulan Yüzyıllar
1456-1832

Çeviren: Mehmet Harmancı

Tarih Dizisi
Türk Atinası - Unutulan Yüzyıllar 1456-1832
Orijinal Adı:
Turkish Athens

Yazan: Molly Mackenzie
Çeviren: Mehmet Harmancı

© Türkiye Yayın Hakları:
Aksoy Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
© Ithaca Press Reading,

ISBN: 975-312-172-5
Mayıs 1999

Aksoy Yayıncılık Adına Sahibi:
Erol Aksoy

Genel Yönetmen:
Yalvaç Ural
Yayın ve Mali Koordinasyon:
Ayşe Karsel • Abdullah Aydın
Sorumlu Müdür:
Tekin Ergun
Yayın Editörü:
Sema Gül

Görsel Yönetmen:
Aziz Yavuzdoğan
Yayın Hazırlık:
Zuhal Dülger

Üretim Müdürü:
Yetkin Aldinç
Satış ve Pazarlama Müdürü:
Munzur Yıldız

Basıldığı Yer: Altan Matbaası, İstanbul

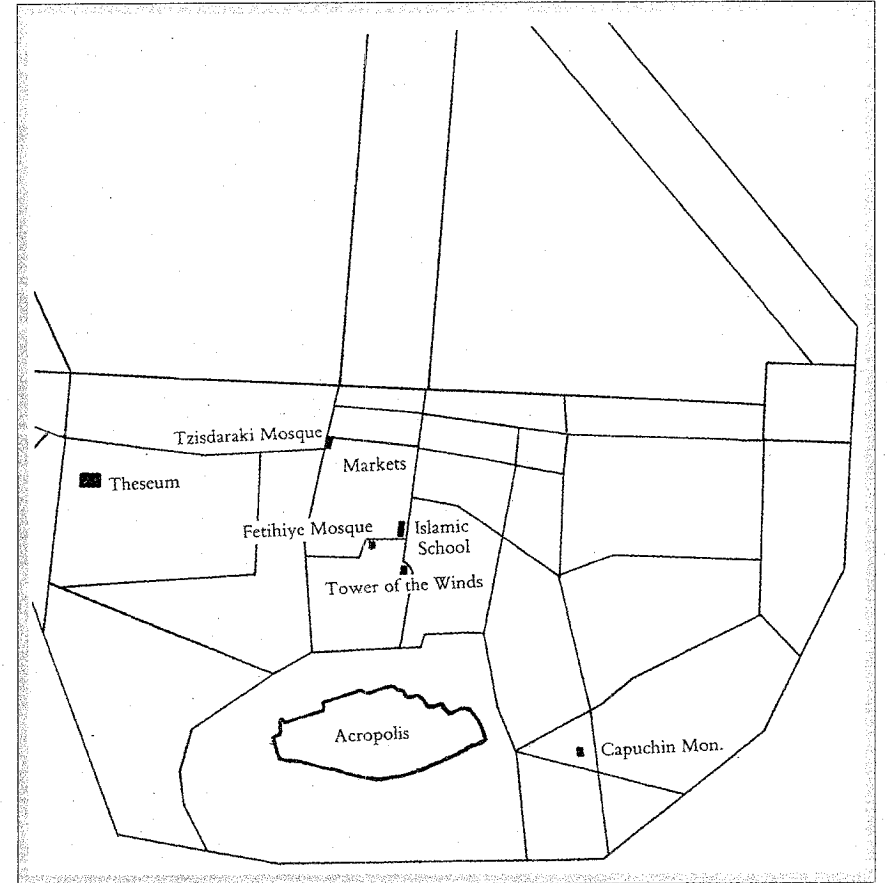
Aksoy Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
Aytaç Cad. No: 25 1. Levent / İstanbul
Tel: (0.212) 284 84 36 Faks: (0.212) 284 84 37

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	64801
Tas. No:	956.07 MAC.T

*Tek başına dolaşan
Biri gibiyim
Bomboş bir şölen salonunda
Işıkları hep sönmüş
Ve çiçekleri ölmüş
Onun dışında herkes
Çekip gitmiş.*

Thomas Moore (1779-1832)

ATİNA MERKEZ PLAN

Fatih Sultan Mehmet,
Atina Fatih

I Türklerin Gelişi

Atina kenti 1456 Haziranı'nda Osmanlı Sultanının ordularına teslim olduğunda üç yıl önce büyük Bizans başkenti Konstantinopl'un fethedilmesinden sonra bu zaten kaçınılmaz bir sondu. Tıpkı Bizans yönetiminde olduğu gibi Atina bir kere daha geniş bir imparatorluğun küçük bir taşra kenti olmuştu. Ancak bu kere İmparatorluk Hristiyan değil Müslümandı ve başkent Konstantinopl artık İstanbul olarak anılıyordu.

Atina 5. yüzyıldaki görkemli günlerinden İslamiyete teslim olması arasında hep yokuş aşağı gitmişti. Bir süre çoğunlukla gönülsüz mütefiklerine egemen olan kudretli site devleti sırasıyla Spartalıların, Makedonların ve son olarak da Romalıların eline düşmüştü. Ancak bunlar devletin tüm ekonomik ve askeri gücünü ortadan kaldırmışlarsa da, hâlâ hacıların akın akın gelmeye devam ettikleri bir pagan kültür ve bilgi merkezi olarak kalmaya devam etmişti. 320 yılında Konstantinopl'un kurulması ve Bizans İmparatorluğunun Hristiyan dinini benimsemesiyle paganizm ve onunla birlikte Atina kenti de gerilemeye başlamıştı. Ancak o zaman bile kent daha bir süre hem pagan hem de Hristiyan öğrencileri kendisine çekmeye devam etmiş ve Büyük Aziz Basil ve dostu Nazianzus'lu Aziz Gregori gibi iki Kilise Babası onun okullarında öğrenim görmüşlerdi. Bunlar Hristiyan eserleri kadar klasiklere de bağlı insanları ve 'güzel şeylerin hamisi altın Atina'nın' hayranlarıydı.⁽¹⁾

Atina'nın yokuş aşağı inişinde ikinci bir adım da beşinci yüzyılda II. Theodosius'un Hristiyan kullanımına verilmemiş bütün tapınakların kapatılması emrini vermesi oldu. Parthenon Atina katedrali oldu ve Athena Polias'ın değil, bir başka bakire olan Tanrının Anası'nın adını aldı; Theseum, Erechtheum ve Olemp Zeus'unun tapınağı

kilise olarak kutsandı. Bir yüzyıl sonra da Justinien Atina Okullarını tümünden kapattı; öğretmenlerden çoğu cezalandırılmaktan korkarak İran'a kaçtılar ve eğitim ve sanat Atina'nın varlığı sona erdi.

Fakat boyut ve önemliliğinin iyice azalmasına rağmen Atina on birinci yüzyılda hâlâ Bizans'ın en büyük imparatorlarından II. Basil'in Bulgarlara karşı başarılı bir seferden dönüşünde uğrayacağı kadar değer verilen bir yerdi. İmparator zaferini bir zamanların bu ünlü kentinde kutlamak ve anıtlarını ziyaret etmek istedi. Katedralde zaferleri için şükran duası etti ve tapınağa Bulgarlardan ele geçirdiği hazinelerin çoğunu bağışladı. Kentten ayrılmadan yıkılmış anıtların onarılması ve diğer eski yapıların bakımı için emir vererek böylece kente eski görkeminden birşeyler katabilmeyi umdu.

Basil Atina'yı kendi isteğiyle ziyaret etmişti, ama başkaları onun kadar talihli değildi: pek çoğu isteklerine rağmen, bazıları gözden düşüp sürülerek, bazıları gönülsüz memurlar olarak gelmişler ve kent halkından mümkün olduğunca haraç toplarken bir yandan da 'İmparatorluğun bu uzak köşesinden' (2) alınmaları ve uygar Konstantinopl'a dönmek için bütün imkanlarını kullanmışlardı. Ayrıca Atinalılar kendini beğenmiş, inatçı insanlar olarak görülürlerdi; on birinci yüzyıl bilgin ve devlet adamı Mihail Psellus devletin Yunanistan'ı ihmal etmesini kınamış ve yeni atanan bir valinin ıstırabıyla şöyle alay etmişti: "Meşhur Yunanistan'ı görünce kaderine sızlanmaya başladı... ne Akademi'den ne de Pire'den zevk alamadı, ama Atina'nın o çok renkli fikirleri kendisini dertten derde soktu." (3)

Durum daha da kötüleşiyordu: yolsuzluğa batmış beceriksiz bir yönetim altında tarım ve sanayi iyice gerilemiş, vergiler ve korsan baskınları artmıştı. Eski kentin birkaç seveni ve birkaç bilgin hâlâ vardı ve 1182'den 1204'te Latinler tarafından işgaline kadar, Atina Başpiskoposluğunu yapan Mihail Koniates de bunlardan biriydi.

Mihail Atina'ya kafası kentin görkemli ve kahraman geçmişiyle geldiği için bir şoka uğramıştı: çevresinde sadece insanı ezen bir yoksulluk ve maddi yıkım görüyordu. Sadece Akropolis'in haşmetli binaları 'zamanın kıskançlığının ve yıkımının ötesinde' ayakta durmaktaydı. (Başpiskoposun on yedinci yüzyılda Parthenon'u yıkan barutu, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılda yabancıların yağmasını, uçağı, turistlerin her şeyi çiğneyen ayaklarını ve günümüzde öylesine yıkıma

neden olan çevre kirlenmesini görmesi beklenemezdi.) Onun gördüğü, kentin görkemini 'tümüyle yok olduğu' idi. Burası artık bir 'bütün diğer kentleri geride bırakan, konuksever bilgi kenti' değildi, bir 'hüzün cehennemi, gözyaşı ve inilti vadisi' olmuştu. 'Koyunlar eski çağların geride fazla bir şey kalmamış yapıları arasında otluyorlardı.' Kent düşman saldırısından ve korsanlardan olduğu kadar yüzyılların ihmalinden de nasibini almıştı. Agora yıkılmış duvarlar ve terk edilmiş evlerle sarılı boş bir tarlayı andırıyordu. Harabeye dönmüş binalara, bomboş sokaklara ve paçavralar içindeki yarı aç halka ve 'Atina'ya kimse gözleri yaşarmadan bakamazdı.' (4)

Halk sadece yoksul değil, aynı zamanda cahildi ve Mihail'in derdini anlatacak kadarını öğrenmesinin üç yıl sürdüğü barbarca bir Attika lehçesi konuşuyordu. Mihail şöyle yazıyordu: "Atina'da yaşamaya başladığımdan bu yana ben de bir barbar oldum."

Ancak halkın ihtiyaçlarına kayıtsız kalmamıştı ve tüm dikkatini onların manevi olduğu kadar maddi durumlarının da düzeltilmesine verdi. Başpiskopos olarak yirmi iki yıl içinde halkın yürekli savunucusu oldu, uğradığı bütün düş kırıklıklarına rağmen 'doğruyu yanlışa, erdemi kötülüğe' ve zayıfları güçlü ve bencillere karşı yüceltmek için hiç yılmadan uğraştı. İnsanın şaşırtan yaşam koşullarını düzeltmek için kentin aşağı kısmındaki eski evleri onardı ve yenilerini yaptı. İmparatora, yüksek makamlarda bulunan memurlara ve Konstantinopl'da tanıdığı bütün önemli kişilere sayısız mektup yazarak haraç alan valilerden, aşırı ve haksız vergilerden, rüşvet ve yolsuzluktan, korsanlıktan, zengin kentlilerin tarım topraklarını satın almasından şikayetlerini dile getirdi, yardımlarını istedi. Zaman zaman anlayışlı bir yanıt alabilmişse de, koşullar düzelmedi. İmparatorluk yönetimi de umutsuz bir yozlaşma içindeydi ve arada sırada ağgözlü bir vali azlediliyorsa da, onun yerini alan kişi aradan çok geçmeden onun kadar gözüdoymaz çıkıyordu.

Mihail'in mutlu anları da vardı; "Kuşların, kuğuların, bülbüllerin müziği eşliğinde... ılıman iklimde, verimli topraklarda, meyve ağaçları arasında yaşamak" ve Akropolis'in eski görkemiyle sarılı olmak bir zevkti.

Eski Parthenon olan Katedral Mihail'i zevkten zevke sürüklüyordu: tapınağı o eşsiz konumu, güzelliği, oranlarının dengeliği ve

yüzyıllar boyunca birikmiş görkemli hazineleri için seviyordu. Kent de son iki yüzyılda ya İmparatorluk emriyle, ya da kentten gerçek zevk duyan ya da aldıkları haraçlardan çok dine bağlılıklarıyla anılmak isteyen zengin memurların yaptırttıkları küçük kiliselerle doluydu. Bu kiliselerin çoğu bugün hâlâ görülmektedir: Agora'da Kutsal Havariler kilisesi, Klafthmonas Meydanındaki İki Aziz Theodore, Ermou Sokağında Kapnikaria, çirkin on dokuzuncu yüzyıl katedralinin cüce gibi bıraktığı bir mücevheri andıran Panayia Gorgoepiko, Akropolis'e çıkan merdivenlerin başındaki Aziz John ve Philhellene Sokağında şimdi Rus kilisesi olan Sotira-Lycadimos manastırının kilisesi. Kent dışında da pek çok manastır vardır: Avcı Aziz John, Kaisariani, Hymettos tepesinde Asteri ve insanın soluğunu kesen mozaikleriyle en görkemlisi olan Daphni.

Bu Bizans Atinasıydı ve Kutsal Toprakları Müslümanların elinden kurtarmaya yemin etmiş Dördüncü Haçlı Seferinin Latin güçlerinin zengin Konstantinopl kentini ele geçirip yağmalamaya karar vermesi üzerine 1204 yılında sonu gelmiştir. Bu ordunun bir bölümü o yıl içinde Yunanistan'ı istila etmiş ve Atina önlerinde belirmişti. Başpiskopos direnmenin umutsuz olduğunu ve gereksiz ıstıraptan başka bir şeye yaramayacağını anlayarak kenti teslim etti ve Kea adasına çekildi. Ancak o kadar yıl sadık bir şekilde hizmet ettiği Atina halkını unutmadı, kendilerine sürekli mektuplar yazarak avutmak için elinden geleni yaptı. On beş yıl sonra sevgili Atina'sının özlemiyle yaşlı ve yoksul bir halde öldü. On dokuzuncu yüzyılda yazan Alman tarihçi Gregorovius onu 'o bilgiler kentinin en son büyük sakini ve son görkemi' olarak tanımlamıştır. (5)

Latinlerin Atina'yı ele geçirmeleri üzerine Burgonyalı bir soylu olan Otho de la Roche kentin ve çevresinin hakimi olarak altı yüzyıl sürecek bir yabancı işgali dönemini başlattı. Bu süre içinde Atina'nın kaderi önce Latinlerin, sonra da Türklerin elinde olacaktı. Burgonyalılar döneminde Atina Dükaliği Yunanistan'ın en zengin eyaleti oldu, şövalyelik ve uygarlık merkezi olarak büyük ün saldı. Burgonya egemenliği yüz yıl sonra 1311'de Atina Dükü ve müttefikleri -ki, Yunanistan'ın tüm Latin devletleriydi- Katalan Birliği güçleri tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmasıyla sona erdi. Bu birlik savaşçılıklarıyla ün salmış Katalan paralı askerlerinden oluşuyordu. Bizans İmparatoru

II. Andronikus bunları Küçük Asya'da Türklere karşı savaşmak için tutmuşsa da, askerler imparatorla kavga etmişler, intikam almak için Trakya'yı yakıp yıktıktan sonra yağma peşinde batıya yönelmişlerdi. Atina dükaliğe vardıkları sırada artık bu serseri hayatından usanmışlar ve dükten Dükaliğe yerleşmek için izin istemişlerdi. Dük bu isteği reddetmiş ve bu kişileri topraklarından atmak için müttefiklerinin yardımına başvurmuştu. Thebes yakınlarında bir savaşta Burgonya kuvvetleri yenildiler ve dükle hemen hemen bütün baron ve şövalyeler öldürüldüler. Muzaffer Katalanlar Atina'yı işgal ettiler, ancak yetmiş yedi yıl sonra yerleşik yaşamdan iyice zayıf düştükleri bir sırada zengin Floransalı banker ailesi Acciaouli'lerden birinin komutasındaki bir İtalyan paralı asker grubu tarafından kentten çıkarıldılar.

Atina halkına bu yıllar boyunca köle bir ulus olarak bakılmış, yurttaşlık hakları ellerinden alınmış, toprak veya gayrimenkule sahip olma, alma ve satmaları yasaklanmıştı. Yerli Yunanlılardan din ve dilleyle ayrılan ve kendilerini üstün ırk olarak gören Latinler kendi yaşamlarını bambaşka bir düzeyde sürdürüyorlardı. Katoliklik resmi din olmuştu, din adamlarının başında katolik bir başpiskopos vardı ve halka karşı görevlerini yerine getirmede Yunanlı papazlar serbest bırakılmışlarsa da, Ortodoks piskoposların yerini Katolik piskoposlar almıştı. Önemli kiliselerden bir kısmı Katoliklere verildi; bunlar arasında Parthenon Katedrali ile Daphni'deki Bizans manastırı da vardı. Yunanlılar en güzel kiliselerini ve bu arada sevgili Katedrallerini kaybetmekten ve dinlerinin küçümsenmesinden çok rahatsız olmuşlardı, bu nedenle katoliklerin onları kendi mezheplerine çekme çabaları semere vermedi. Kendi inançlarına inatçı bir kararlılıkla bağlı kalarak fatihlerin kilisesine düşmanlık beslediler.

İyi ve yetenekli hükümdarlar olan ilk iki Floransalı dük döneminde (1388-1435) durum biraz olsun düzelmişti. Floransalılar küçük bir azınlık olduklarından ve Türklerin Dükaliğin doğu sınırlarlarında bir tehdit oluşturmaya başlamalarından dolayı dükler Yunanlı tebaalarının iyiniyetlerini kazanmak için ödünler verdiler. 1204'ten beri ilk kez Yunanca Dükaliğin resmi dili oldu: bazı Yunanlılara yurttaşlık verildi, memurluklara getirildiler; bunlar sayıca az olmalarına rağmen bir Yunan orta sınıfının çekirdeğini oluşturdular ki, bu da Türk işgali altında bir derece önem kazanacaktı. Katolik ve Ortodokslar

arasında evlenmeye izin vardı, Ortodoks başpiskoposunun da Atina'ya dönmesine izin verildi.

İkinci Floransa dükü Anthony Yunanlı tebaaları arasında sevilen bir yöneticiydi. Kendisi yarım kan Yunanlıydı ve bir Yunanlıyla evlenmişti. Atina'yı seviyor, Akropolis'in onarımına ve zenginleştirilmesine büyük paralar harcıyordu. Katalanlar, Burgonyalılar, Navarlılar, Floransalılar ve Türklerin saldırıları sırasında ağır hasarlar gören aşağı kentteki evlerin çoğunu yeniden yaptırttı. Onun yönetiminde Dükalık Latin işgali boyunca en müreffeh dönemlerinden birini yaşadı ve bu refah Yunanlılarla da paylaşıldı.

Anthony 1435'te çocuksuz ölünce yerine sırasıyla iki yeğeni geçti. Bencil, küstah ve beceriksiz bu iki hükümdar döneminde Atina sefaletle düştü. Türk istilas tehdidini ile yaşamda güvence kalmadığından pek çok kimse Dükalıktan kaçtı. Osmanlı etkisi öylesine güçlenmişti ki, sultanın onayı alınmadan hiçbir şey yapılamıyordu. Dükalığın son iki adayı arasında kavga çıktığında ikisi de Osmanlı sultanından yardım istediler. Sultanın atadığı dük bir Türk ordusu başında kente döndü, rakibini öldürdü ve siyasal hasımlarından intikam almaya başladı. Konstantinopl'u ele geçirmiş olan Sultan Atina'yı İmparatorluğuna katma planlarını zaten yapmaktaydı, Dükün bu davranışı kendisine beklediği fırsatı sağladı. Dük tahtından indirmek ve kenti adına işgal etmek üzere ikinci bir ordu gönderdi.

1672'de Atina, Jacques-Paul Babin

II

Bir Türk Kentinin Portresi

Atina'nın Osmanlı ordusuna teslim olmasından iki yıl sonra Sultan II. Mehmet, Peloponez'de Bizans kuvvetlerine karşı başarılı bir sefer dönüşünde, kente uğradı. Atina başpiskoposu kaçmış olduğu için Kaisariani Manastırı baş keşişi Sultana kentin anahtarlarını sundu; "Sultan Mehmet o kadar memnun oldu ki, sevincini ve mutluluğunu göstermek ve ulaşı ödüllendirmek için bu manastırı her türlü vergiden muaf tuttu."⁽¹⁾

Sultan zevk ve kültür sahibi bir insandı; "Kente ve içindeki güzelliklere hayran kalmış, eski sakinlerinin bilgelikleri ve mantıklılıkları hakkında çok şey duymuştu... Bu nedenle de kenti görmek, binalarını, özellikle de Akropolis'i tanımak istemişti." Atina Sultanı düş kırıklığına uğratmadı; "kenti gördü ve şaşırdı ve övdü, özellikle Akropolis'e gidince yıkıntılardan eski yapıları zihninde canlandırdı, akıllı bir insan ve büyük bir Kral olduğu için ilk yapıldıklarında nasıl olduklarını tahmin edebildi."⁽²⁾

Fatih Sultan Mehmed'in gördüğü kent oraya henüz Floransalıların elindeyken 1436 Baharında gelmiş olan Ancona'lı Cyriacus'un anlattığına çok benziyor olmalıydı. Cyriacus kentin "büyük surlarından ve kentin içinde ve dışında bulunan o inanılmaz mermer binalardan, evlerden ve kutsal tapınaklarından, artık hepsi parçalanmış yığınlar halinde duran sanat eserlerinden ve dev sütunlardan" çok etkilenmişti. Atina kırsalında yirmi dört sütunuyla hâlâ ayakta olan görkemli Mars Tapınağı (Theseum), Rüzgârlar Kulesi, çoğu devrilmiş dev mermer sütunlarıyla Zeus Tapınağı vardı. Ve "şimdi geçen yıllar nedeniyle tümüyle yıkılmış olmasına rağmen Pire limanında hâlâ iki yuvarlak kulenin ayakta duran parçaları ve orada burada dev surların temelleri ve limanın ağzında dev bir mermer aslan" görülüyordu.⁽³⁾

Dükalık sarayına çevrilmiş olan Propylaia'nın büyük salonu "mermer tavanı tutan ve sekizerli üç sıra halinde kirişleriyle altı büyük sütunu... hepsi eşit boyda kesilmiş cilalı mermerden yapılma mermer duvarları... bir tek büyük kapısı ile" kendisini hayran bırakmıştı.⁽⁴⁾ Cyriacus Propylaia'nın önünde Franklar tarafından gözetleme kulesi olarak yapılmış olan otuz metre yüksekliğindeki dört köşe kuleyi de görmüş olmalıydı. Bu kule Türk işgali boyunca ayakta kalmış ve ancak 1874'te arkeolog Schliemann Akropolis'i klasik saflığı içinde bırakmak için söktürdüğü zaman kaldırılmıştı.

Ancak Cyriacus'un en büyük övgüyü Parthenon'a saklamış olması doğaldır: "Tanrıça Pallas'ın bu şahane tapınağı Phidias'ın soylu eseridir: çapları iki metre olan elli sekiz sütunu vardır, her yanında güzel heykeller yer almaktadır... Cilalı mermerden inşa edilmiştir..."⁽⁵⁾

Türkler Atina'ya yerleştikten sonra Akropolis Türk kalesi oldu ve Hristiyanların buraya ayak basmaları yasaklandı. Askeri komutan Propylaia'ya yerleşti ve Erechtheum'u haremine tahsis etti. Parthenon bu kere camiye dönüştürüldü, bir köşesine bir minare yapıldı, Bizans duvar freskleri badanayla örtüldü. Eski zamanların binaları çevresine garnizon askerleri ve aileleri için küçük barakalar kuruldu.

Türk istilasıyla Atina pek az yabancıların delme girişiminde bulunduğu bir karanlığa gömüldü. Artık Yunanistan seyahatinin çok tehlikeli olmasına şaşmamak gerekirdi. Atina doğruya doğru ticaret veya hac yolu üzerinde değildi, Türk orduları hâlâ batıya doğru savaşmaktaydılar ve Ege korsan kaynaklıydı. Ancak Yunanlı olduğu sanılan fakat Anonim Viyanalı adıyla bilinen biri işgalden sekiz dokuz yıl sonra Attika'ya vardı ve Yunanca bir rehber kitabı yazarak Türkler hakimiyetindeki kenti ilk kez anlattı. Fakat çoğu yazar aslında gitmeden Atina'yı hayallerinden yazmışlardır. On altıncı yüzyılda Tübingen Üniversitesinde Yunanca ve Latince profesörü olan Martin Kraus kentin varlığından bile kuşku duyuyordu; İstanbul'daki bir Yunanlı yetkiliye yazdığı mektubunda bu kuşkusunu şöyle dile getirmiştir: "Alman tarihçilerimiz Atina'nın tümüyle yıkıldığını ve yerinde sadece birkaç bahkçı kulübesinin bulunduğunu yazmaktadırlar. Bu doğru mudur?"⁽⁶⁾

1588'de bir tesadüf sonunda Atina'ya giden bir Alman da kent hakkında bilgi vermiştir. Königsberg'li Reinhold Lubenau Kutsal Roma İmparatoru II. Rudolf tarafından Sultanın sarayına gönderilen

elçinin maiyetinde eczacıydı. Lubenau dost olduğu İngiltere Elçisi Sir Edward Barton'dan yardım istedi. Barton eczacıya İngiliz uyuğu olduğunu gösteren sahte belgeler verip Ege'ye teftiş turuna çıkan Hasan Paşa'nın komutasındaki bir Türk kalyonuna gizlice bindirdi. Lubenau yol boyunca günlük tutup ziyaret ettikleri yerler hakkındaki izlenimlerini yazdı. Bunların arasında Atina da vardı.

Hasan Paşa'nın kalyonu Ekim sonlarında bir gece vakti Pire'ye vardı. Orada Hasan Paşa yerel Türk yetkilileriyle toplantı yaparken bir gün kaldılar, ancak Lubenau o günden yararlanmasını bildi. Kendisine Atina'yı Yahudilikten Hristiyanlığa dönen ve Padua'da tıp okumuş olan hekim Abraham Sfortius gezdirdi. Lubenau "Yunanca, İtalyanca, Latince, Türkçe ve İbranice bilen bu yaşlı dindar adamın" dostluğundan pek memnun kaldı ve Atina'da gördüğü her şeyle yakından ilgilendi. Ancak ne yazık ki, Türk güvensizliği Akropolis'i ziyaretini, hatta resmini bile çizmesini önlemişti; Lubenau kenti "hâlâ çok büyük ve iyi inşa edilmiş" bulmuştu. ⁽⁷⁾ Çoğunlukla Türk, Yunanlı ve İtalyan olan halk sağlıklı ve mutlu görünüyordu. Kent zengindi, çevresindeki toprakların verimliliği nedeniyle epey bir ticareti ve yiyecek bolluğu vardı, Hasan Paşa'nın kalyonu için çok miktarda erzak almışlardı.

Lubenau bu kısa duraklamadan sonra Hasan Paşa ile Venedik'e gitti ve ertesi yıl Königsberg'deki evine ulaştı. Günlüğü "O kadar tehlikeden kazasız belasız sıyrıldığı için şükran duasıyla" sona erer. ⁽⁸⁾

Bundan sonraki yüzyıl içinde Atina'ya gelen ziyaretçilerin sayısında bir artış görülür. Bunların arasında Evliya Çelebi 1667'de gördüğü Akropolis'i heyecanla ve zaman zaman da abartarak anlatır:

Kale eski ve basit olup bir ovanın ortasındaki dik bir kızıl kayanın üzerinde doğudan batıya doğru uzanır. Öylesine büyük ve sağlamdır ki, yeryüzünde buna benzer bir kale inşa edilmiş değildir. Yerden yetmiş metre yüksekliğindedir. Kalenin beyaz mermerden her bir taşı bir fil gövdesi ya da bir hamam kubbesi kadar büyüktür.

Taşlar "harç konulmadan" birbiri üstüne yerleştirilmiştir. Evliya Çelebi kalenin güvenli oluşundan da pek etkilenmiştir: "... pusulanın

dört yönünden ele geçirilmesi mümkün değildir. Altına lağım açmak ya da topla yıkmak mümkün değildir ve bu sağlam kaleden görülmeyen hiçbir yer yoktur." ⁽⁹⁾

Çok iyi korunmuş olmasıyla Parthenon da bütün ziyaretçileri şaşkına çeviriyordu. İstanbul'daki Fransız Elçisi Baron de Courmenin 1630'da şöyle der: "O kadar az zarar görmüş ve zamanın eliyle o kadar az yıpranmıştır ki, daha yeni inşa edilmiş gibi durmaktadır." ⁽¹⁰⁾ Ondan elli yıl sonra yazan Wheler Parthenon için "Sadece kalenin başlıca süsü değil, aynı zamanda sanat açısından dünyada Antik çağlardan kalan en güzel eserdir," demektedir. ⁽¹¹⁾ Ancak en ayrıntılı tanımı Müslüman olduğu için kenti sık sık ziyaret edebilen Evliya Çelebi vermektedir:

Kalenin ortasında filozoflar ve seyyahlar arasında çok ünlü olan şahane bir cami vardır. Yetmiş metreye otuz metre boyundadır. İçinde simetrik olarak sıralanmış ve birbiri üstünde iki katlı altmış beyaz mermer sütun vardır. Bunlardan dört tanesi kızıl mermerdendir. Herbiri sanat şaheseridir, o kadar parlak ve temizdir ki insanın yüzünün rengini bile yansıtır ve bu ülkeden toplanan tüm vergiler değerindedir... Caminin zemini herbiri bir metre karelik beyaz mermer döşelidir... Duvarlardaki parlak beyaz mermer blokların herbiri bir fil boyundadır ve en şaşırtıcı yanı da şudur ki, mermerlerin birleştirme yerlerini en büyük inşaat ustası bile seçemez... Burası sanki insan elinden çıkmayan aşilmaz bir kaledir. Yeryüzü küresinin tümünde böylesine muhteşem bir cami daha yoktur. Uygur ülkelerde bununla kıyaslanabilecek bir mabet olamaz. Zamanın sonuna kadar ayakta kalsın. Amin. ⁽¹²⁾

Atina'nın 1456'da Türkler tarafından işgali, kentin görünüşünde de birkaç değişiklik getirmişti. Kiliselerden bir kısmı camiye dönüştürülmüş, birkaç tane yeni cami yapılmıştı ve bunların zarif minareleri ufka Doğulu bir unsur getirmiş oluyordu. Bunların arasında Türk fetihinin anısına inşa edilen Fetih Camii vardı. Burası bağımsızlıktan sonra bir süre askeri fırın olarak kullanılmış olup, şimdilerde arkeolojik bir atölyedir. Atina bunun dışında pek değişmemişti. O muhteşem

oturumu gören herkeste hayranlık uyandırıyor. Kenti çevreleyen tepeler zeytin, portakal, limon ve nar ağaçlarıyla ve "havaya insanı şaşırtan nefis kokular veren bitkilerle" doluydu. (13) Çevrede çok zengin olan bitkisel yaşamın pek çok çeşidi Akropolis'i de sarmıştı ve kent "fevkalade bir bahçeyi" andırıyordu. (14)

Ancak halkın çoğu -ve özellikle de Türkler- kent dışında yaşamayı tercih ediyorlardı. Dokuz mil kadar ilerde Pendeli Tepesi yamaçlarında o zaman "cennet güzelliğinde verimli bir ovanın ortasında hepsi de kiremit damlı üç yüz evden oluşan" Kiphissia köyü vardı. Sakinlerinin yarısı Müslüman yarısı Hristiyan olan köyde "iki cami, bir din okulu, bir okul, bir dergah salonu, bir hamam, güzel bir han ve on dükkan" vardı. "Köyün tepeleri ve ekilmemiş arazisi zeytin ağaçlarıyla kaplıydı ve her tepede bir şapel vardı." (15) Köy modern çağlara kadar pek değişmemişti. On dokuzuncu yüzyılın başında Hobhouse şöyle diyor:

...şahane bir yer.. Atina Türklerinin yaz ve sonbaharda gözde sayfiyesi.. Attika'nın bütün köyleri içinde bir camisi olan tek yer.. Köyün ortasındaki açıklıkta iki çeşme, kocaman bir çınar ağacı var.. Ağacın dalları altındaki düz taş üzerine kareler çizilmiş olup dama oynanıyor. Türkler bunun çevresinde sakin sakin çubuklarını tuttürürler ya da en sevdikleri oyunu oynarlar. (16)

"Atina'dan yaklaşık iki saat ilerde" Hymetos dağı vardı ki, burası bir bitki cennetiydi:

Hiçbir dağda buradaki kadar bol şifalı bitki olamaz... Dağın eteklerinde çok eski ve çok güzel bir manastır (Kaisariani) vardır... Suyu, havası ve yapısının eşine dünyanın hiçbir yerinde rastlanamaz... Manastırın çevresindeki tepelere yağmur yağdığında serinleyen yapraklardan, bitkilerden ve ağaçlardan öyle güzel kokular yükselir ve yeryüzünün binbir çeşit çiçeğinin rayihası insanın başını döndürür: Bu yüzden Hymettos'un balı çok ünlüdür. (17)

Atina kenti zihinleri geçmişin o görkemli kentinin hayalleriyle dolu gelen yabancı ziyaretleri genelde düşkırıklığına uğrattı. Kent Latinler

döneminde yüzölçümü ve nüfus bakımından epey küçülmüştü ve Türk işgalinin ilk günlerinde "kendisi savunacak surları olmadığından, kenti denizden gelen korsanlar sık sık basar ve kent büyük kayıplara uğradı. Sonraki yıllarda kente giriş yollarına yeniden kapılar inşa edildi ve dış kenarda kalan evler sur görevini üstlendiler. Bunları her gece kapatırlar ve böylece korsanlardan korunmuş olurlar." (18)

Baron de Courmenin Atina'yı ziyareti sırasında Akropolis'ten pek etkilendiyse de, kenti "kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla eski görkeminden uzak" bulmuş ve kentin "zamanın aşındırmasından çok, arka arkaya yağmalanmış olan milletlerin barbarlığından zarar gördüğünü" söylemişti. (19)

Fransız deniz subayı La Borderie gibi duygulu ziyaretçiler ise "bir zamanın bu görkemli kentini şimdi otlar bürümüş... o şahane binaları ve büyük tiyatrolarının yıkılıp küçük küçük meskenlere dönüştürülmüş" olması karşısında hüznlenmişti. (20) Kentin üzüyle bir kayba uğramıştı ki, subay arkadaşlarından biri Pire'nin mermer aslanını görmekle yetinmiş, Atina'yı ziyarete gitmemişti. Fransız coğrafyacısı Antoine de Pinet'e göre bu ünlü kentten geriye "küçük bir kale ve kurtlardan, tilkilerden ve diğer vahşi hayvanlardan korunması olmayan bir köy" kalmıştı. (21)

Ancak Sir George Wheler Atina'ya küçük bir köy diyen Pinet gibileri hor görür ve "herhalde denizden ve dürbünlerinin ters tarafından baktıklarını" söyler. Ona göre denizden sadece Akropolis görünür ve "kentten kuzeydeki ovaya yayılan kısmını gözlerden saklar." (22)

Cizvit Peder Babin Atina'nın güzel konumundan etkilenmişse de, kenti anlatırken pek o kadar heyecanlanmaz:

Mükemmel binalar... ve bir zaman kenti süsleyen zengin tapınaklar yerine şimdi sadece taş döşenmemiş daracık sokaklar ve eski yapıların taşlarından inşa edilmiş önemsiz evler görünür... Evlerin tek süsü eski kilise yıkıntılarının kapıları ya da pencerelerinden alınmış ve üzerlerinde haç şekli olan mermer taşların duvarlara rastgele yerleştirilmiş olmasıdır. (23)

Ancak bütün evler Konstantinopl'un ahşap yangın tuzaklarının aksine taştan yapılmıştı.

Evliya Çelebi bunu övgülerle dile getirmekten geri kalmaz:

"Dünyanın yedi ikliminde bu Atina kentindeki o mucizevi eserler kadar görülecek şey yoktur... Bu kenti kendi gözleriyle görmeyen bir seyyah dünyayı gördüm demesin."

Evliya Çelebi ezilmiş kumdan yapılmış sokakların temizliğinden pek etkilenmişti: "Asla çamur olmadığı" için sokaklara taş döşemeye gerek yoktu. "Evler sağlam yapılmıştı, çok güzel süslenmişti, içleri geniş olup bahçeleri, sarnıçları ve fırınları" vardı."⁽²⁴⁾

Evliya Çelebi hiç kuşkusuz Atina'nın Türk mahallesini de çok iyi biliyordu. Müslüman ailelerin yaşadıkları üç mahalle, üç büyük ve birkaç küçük cami olduğunu yazar. Ayrıca iki çarşı, bir Müslüman din okulu, üç ilkokul ve iki derviş dergahı ve üç hamam olduğunu yazar. Halk çoğunlukla Akropolis'in eteklerinde yaşarken kentin idari, dini ve sinai merkezi eski Agora civarında Pasaki semtindeydi.

III

Venedik İstilas

Hristiyan dünyasının tümü Türklerin on beşinci yüzyılda batıya doğru muzaffer ilerlemesini korkuyla karşılamışsa da, Osmanlı İmparatorluğunun en büyük düşmanı Venedik'ti. Latin devletleri arasında bir tek Venedik Dördüncü Haçlı Seferi sırasında ele geçirilen toprakların bir kısmını tutabilmişti ve 1464'te Ege'ye gönderdiği bir donanma birkaç adayı işgal etmiş, sonra Pire'ye gidip Atina'yı yağmalamıştı. Ancak halka bir zarar vermemiş ve iyi savunulan Akropolis'i ele geçirme girişiminde bulunmamıştı.

Batılı devletlerin kendi aralarındaki kavgaları iki yüzyıl boyunca Türklere karşı birleşik bir harekâta geçmelerini önlemiş ve bazı hükümdarların kişisel çabaları da sonuçsuz kalmıştı. Fransa kralı VIII. Şarl 1495'te Yunanistan yoluyla İstanbul'a sürpriz bir saldırıda bulunmayı düşünmüş, ama Venedikliler bunu Türklere haber verince vazgeçmek zorunda kalmıştı. Kırk yıl sonra kral I. Francis Venediklileri Fransa için Türklere daha tehlikeli gördüğünden Türkleri Venediklilere karşı desteklemek için Pire'ye küçük bir deniz kuvveti göndermişti.

Girit'teki son Hristiyan kalesi Kandiye'nin (günümüzde İraklion) 1669'da düşmesi Avrupa krallarını ortak bir harekete yöneltti ve Polonya ve Avusturya ordularının 1683'te Osmanlı ordusunu Viyana önünde yenilgiye uğrattılar. Bu yenilgi Osmanlıların Avrupa içinde ilerlemelerini durdurmuş, batıda yeni umutların doğmasına neden olmuş ve Papa'yı İslamiyete karşı bir haçlı seferi çağrısı yapması için teşvik etmişti. 1686 Nisanı'nda Venedik, Roma, Avusturya ve Polonya arasında kurulan Kutsal İttifak Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan ettiyse de, Venedik'in İstanbul'daki elçisinin resmi deklarasyonu padişaha vermesi temmuzu buldu. Ülkesinin günahları nedeniyle

Türklerin kendisinden intikam alacaklarından korkan elçi kendisine verilen emri yerine getirdikten sonra saçını sakalını tıraş etti, bir gemici kılığına girip Sakız adasına giden bir gemiyle İstanbul'dan kaçtı.

Venedik tarafından toplanan ve Papa tarafından parasal olarak desteklenen ordu gönüllü ve uluslararasıydı. Ordunun saflarında İsveççe, Almanca, Fransızca ve bir dereceye kadar İtalyanca konuşuluyordu ve hemen hemen her ülkeden asker vardı. Başkomutanı olan altmış altı yaşındaki Francesco Morosini zengin ve etkin Venedikli bir aileden olup Türklere yirmi beş yıl dayanan Kandiye savunmasıyla büyük ün kazanmış cesur, yurtsever ve parlak bir askerdir. Sonunda nankör bir hükümet kenti teslim ettiği için kendisini azletmişse de, halkın gözünde bir kahramandı.

Morosini Türklere karşı yeni seferine hızlı başladı; Peloponez'i ele geçirmesindeki sürat Müslümanları da Hristiyanları da şaşırtmış ve Venedik'te büyük heyecan uyandırmıştı. 1687 yılında bölgenin tümü elindeydi ve bundan sonraki adım Atina'nın fethedilmesi idi. Türkler kaybettikleri yerleri geri almaya kararlı olduklarından Yunanlı halk iki ateş arasında kalmıştı. Katolik olmalarına rağmen dindaşlarına sempatiyle bakıp Osmanlıların yenileceklerini umuyorlarsa da, düşmana yardım ettikleri takdirde Türklerin yapacakları misillemenden korkuyorlardı. Yardım etmedikleri takdirde de Venedik misillemesinden bir o kadar korkmaktaydılar. Atacakları her adım riskliydi, ama genel bakıldığında o sırada kazanmakta olan Venediklilerin tarafını tutmak daha güvenli görünüyordu. Bu nedenle Patras'taki Morosini'ye bir heyet gönderilerek kendilerine boyun eğdiklerini bildirdiler ve ellerinden gelen yardımı yapmaya söz verdiler. Venedikliler Eylül'de Pire limanına girdiklerinde kendilerini karşılamak için ikinci bir heyet geldi.

Venedik kuvvetleri Atina yakınlarına gelince Türkler aşağı kenti terk edip, her ne pahasına olursa olsun savunmaya kararlı oldukları Akropolis'e çekildiler. Tarihte Parthenon'u yıkmasıyla hatırlanan Atina kuşatması başladı. Venedik ordusu Atina'nın ünlü Akropolis'ini ele geçirme heyecanı ile dolu idiysen de, Morosini o kadar umutlu değildi. Akropolis'in askeri önemi yoktu ve uzun kuşatma boyunca ordusunu beslemenin güçlüğüne çok iyi biliyordu. Akropolis'e saldırısı başarısız olduğu takdirde Yunan halkının kaderi konusunda da kaygılanıyordu.

Ancak garnizon teslimi reddedince Morosini kaleye saldırmaya karar verdi. Türk saflarından kaçan birinin düşmanın barutunun çoğunun Parthenon'da bulunduğunu bildirmesi de kendisini teşvik etmişti. Bu istihbarat doğruduydu, ancak Türkler Hristiyanların eski katedrallerini yok etmeyeceklerine inanarak binayı değerli mallarla doldurmuşlar, bir kısım kadın ve çocukları da emniyete almak için oraya nakletmişlerdi.

Morosini 24 Eylül öğleninde Akropolis'in yoğun ve sistematik bir şekilde ateşe tutulması emrini verdi. Üçüncü gün 'talihli bir gülle' (Morosini Venedik Senatosuna böyle bildirmişti) Parthenon'un çatısını deldi ve cephaneliği havaya uçurdu. Bina alev alev yanarken Venedikli askerlerden büyük bir sevinç ve zafer çığlığı yükseldi. Binanın içindeki kadın ve çocuklar yandılar, yangın iki gün sürdü ve Parthenon yerle bir oldu. Türk garnizonu birkaç gün daha kahramanca direndiyse de patlamada cephanelerinin büyük bir kısmıyla komutanlarını ve pek çok asker kaybetmiş olduklarından 29 Eylül'de teslim oldular. Yardıma koşan bir Osmanlı ordusu Venediklilerin üzerlerine gelmesi üzerine geri çekildi.

Teslim koşullarına göre Türklere Akropolis'ten çıkmak için beş günlük süre tanınmış ve taşıyabildikleri eşyalarını alıp güvenlik içinde gitmelerine izin verilmişti. Atlar, silahlar, cephane ve köleler (hem Hristiyan hem Afrikalı) Venediklilere bırakılacaktı. Türkler Venedikliler tarafından sağlanan, ancak yol parasını kendilerinin ödediği gemilerle Yunanistan'dan çıkıp İzmir'e gitmeyi kabul etmişlerdi. Morosini koşulları çok yumuşak buluyordu ve komutan yardımcısı İsveçli Kont Königsmark Akropolis'i işgal etmekte gecikmemek için ısrarı olmasaydı, koşulsuz teslimde inat edecekti.

Akropolis'ten dört yüz Türk askeri ve her yaştan çok sayıda sivil çıkarak, Pire'ye gitmek üzere yola koyuldular. Morosini şerefli bir insan olduğu için teslim koşullarını yerine getirmekte kararlıysa da, paralı askerlerini kontrol edemedi ve limana gitmekte olan Türkler hakarete uğrayıp soyuldular ve pek çok kız ve kadın kaçırıldı.

Venedikliler ilk önceleri bombardımanın verdiği zarardan fazla bir kaygı duymadılar. Morosini'nin olaydan bir hafta sonra zaferini bildiren mektubu mağrur ve muzaffer sözcüklerle doludur: "Muhteşem anıtlarıyla ünlü ve görkemli Atina kenti elinize düşmüştür" (1) diye

Senato'ya yazıyor, ama bu anıtların en muhteşeminin harabeye döndüğünü eklemeyi unutuyordu. İkinci raporunda Akropolis'in ağır hasar aldığını, Parthenon'un yıkıldığını ve üç yüz Türkün öldüğünü itiraf etti. Venedik haberi karmaşık duygularla karşıladıysa da, ordusunun zaferi karşısında çok büyük sevinç duydu, ve zarardan pişmanlık duymasını engellemeye çalıştı.

Türkler kenti terk edince Morosini'nin askerleri Akropolis'e girdiler. Atina bir kez daha Hristiyan olmuştu: bir hasar almamış binalar ve camiye dönüştürülen kiliseler bu kere katoliklere verildi, içlerinden biri Alman ve İsviçreli askerler için bir Lüteryen şapeli, iki tanesi de depo olarak kullanıldı. Morosini ordusunu sıkı kontrol altında tuttuğu için askerleri halka iyi davrandılar ve Türklerden kurtulmuş olan Atinalılar tarafından iyi karşılandılar.

Ancak işgal kısa süreli olacaktı; Morosini elindeki bir avuç askerle Atina'yı savunmanın ya da önündeki kısa zaman içinde kenti tahkim etmenin imkansızlığını görerek, kentin terk edilmesine karar verdi. Bu arada salgın hastalıklar başlamış, hem askerler hem sivil halk kayıplar vermekteydi. Morosini ordusunu daha sağlıklı ve daha savunabilir bir yere nakletmek istiyordu. İlk başta tekrar Türklerin eline geçmesini önlemek için kenti yıkmayı düşündüyse de, sonunda sadece kaleleri yıkmak ve sivilleri tüm mallarıyla birlikte boşaltmaya karar verdi.

Yunanlılar onların kentlerinden ayrılacaklarını duyunca dehşete kapıldılar ve Morosini'ye kenti tümüyle terk etmeyip küçük bir birlik bırakması için yalvardılar, üç bin kişilik bir savunma gücü oluşturacaklarına ve birliğin bir yıllık masrafını karşılayacaklarına söz verdiler. Morosini böylesine tehlikeli ve uygulanması olağışı öneriyi düşünmeyi bile reddederek Atinalılara Peloponez'de toprak ve evlerinin kaybına karşılık para yardımı önerisinde bulundu.

1687/88 kışında sayıca ve sağlıkça zayıf düşmüş olan ordu bir kısım Atinalı mülteci ile (toprak sahipleri, esnaf ve tüccar) Atina'dan çıkarak kendilerini Peloponez'e götürecek gemilere binmek üzere Pire'ye gittiler. 1688'in ilk yarısı salgın hastalıkları kontrol altına almaya çalışmak, hâlâ bölgede olan Türk birliklerinin saldırılarını savuşturmak ve sivil halkı kenti terk için hazırlamakla geçti. Surların çoğu yıkıldı ve kent 8 Nisan'da boşaltıldı.

Kalan Atinalılar yanlarına alabildikleri bütün eşyalarıyla Pire yoluna düştüklerinde Venedikli askerler kendilerini koruyorlardı. Morosini Türklerin kendi paralı askerlerinin elinde uğradıkları akıbetin onların da başlarına gelmesini istemiyordu. Mülteciler ya gemiyle Nauplion, Aegina ve Salas'e götürüldüler ya da kara yoluyla Peloponez'e gittiler. Seçme imkanı olanlar döneceklerini umdukları Atina'ya en yakın ada olan Salamis'e gitmişlerdi ve bu arada tarlalarını ekmek için gizlice Attika'ya çıkmayı planlıyorlardı. Sürgün yaşamına katlanmak istemeyen bir avuç insan da Türklerin kenti yeniden işgalinin getireceklerini göze alarak geride kalmışlardı.

Morosini Atina'dan eli boş dönmedi. Önce Venedik'e götürmek üzere Parthenon'dan bir Poseidon heykeli ile iki at rölyefi almak istedi, ama bunda başarılı olamadı. Kendisi bunu şöyle anlatıyor: "Büyük kornişi tam indirmeye başlamışlardı ki, hepsi o kadar yüksekte aştığı düştü, işçilerin yaralanmaması büyük mucize..." (2) Ne yazık ki heykeller zarar görmüşlerdi ve Morosini onları bırakıp üç mermer aslanı almakla yetindi. Şimdi Venedik'te cephaneliğin önünde durmakta olan Pire limanındaki aslan da bunlardan biriydi. Morosini'nin ordusunun subay ve erleri de onun örneğini izlediler ve taşınabilen her şeyi götürdüler. Kimse bir anı almadan ayrılmak istemiyordu: vandallık çağı başlamıştı.

Atina'nın Venedikliler tarafından fethi o sıralarda batılılara büyük bir başarı olarak görülmüşse de, aslında hiç önemli değildi ve 19. yüzyıl tarihçisi Leopold von Ranke'ye göre, "dünyanın en güzel harabeleri yokedildiği, belki de yeryüzünde yapılmış en kusursuz bina yıkıldığı için bir felaketti." (3) Venedikliler çekilirken sürgüne gitmek zorunda kalan ve kentleri Türklerin yağmalayıp yakmasına terk edilen Atinalılara bir yarar sağlamadı.

Venediklilerin bombardımanı Akropolis'in o güne kadar gördüğü en büyük zararı vermişse de, bu ilk felaket değildi. Yirmi bir yıl önce Propylaia bir patlamayla ağır hasar almıştı. Burası askeri valinin ikametgahıydı, ama aynı zamanda barut depo edilmişti ve bir fırtınadan binaya yıldırım düşüp barutlar yanmıştı. Bu olay Aziz Demetrius Gününde olduğu için Yunanlılar bunu Tanrının kötü bir valiyi cezalandırması olarak görmüşlerdi.

... Hristiyanlığın yeminli düşmanıydı. Bir gün bir kiliseyi yıkmaya karar verdi; bir gece önceden bütün hazırlıklarını tamamladı... Ancak aynı gece Tanrının gönderdiği yıldırımlar barutları ateşe verdi ve Valinin evinin çatısı çöktü, kendisi ve ailesi havaya uçtu. Yangından bir tek kız kurtulmuş olup o da daha sonra Atinalı bir Türkle evlenmiştir. Ertesi gün çevreye saçılmış oklar ve yaylar, zırhlar ve kalkanlar buldular, ama Validen bir daha hiç haber alınmadı. (4)

Propylaia Venedik bombardımanı sırasında hemen yanına kurulmuş olan bir Türk topçu tabyasını vurma gayretiyle tümüyle yıkılmıştı.

Venediklilerin çekilmesinden üç yıl sonra Atina ve Attika hemen tümüyle terk edilmişti. Kentte kalan bir avuç Yunanlı yıkıntılar arasında yaşıyorlar ve dağlardan inip ellerindeki varı yoğu alan çapulcuların akınları karşısında çaresiz kalıyorlardı. 1691 yılında sultan bir af çıkardı ve belirli bir süre içinde dönecek olan bütün mültecilerin mal mülklerinin geri verileceğini ve üç yıl vergi alınmayacağını bildirdi. Yunanlıları kente dönmeye iknaya çalışması şaşırtıcı değildi: hem kent hem de çevredeki arazi ihmal edilmiş ve harap durumdaydı ve Türk nüfusun çoğu yeni bir Hristiyan saldırısından korkarak dönmek istemiyorlardı. Yunanlıların hepsi de dönme heveslisi değillerdi: zenginlerden bazıları Peloponez'de Venedik egemenliği altında kalmayı tercih ediyorlardı. Ancak çoğunluk, geri dönmek hasarı onarmak, topraklarını işlemek ve ticaret yaşamını yeniden kurmak yıllarca sürecek çaba demek de olsa, sultanın teklifini kabul ettiler.

Venedik işgali Türk egemenliğindeki Atina'nın yaşamında önemli bir değişim meydana getirmişti. Mültecilerin döndükleri kent artık 1456'da Türklerin fethettikleri kentten çok başka bir yerdi. Akropolis eski görkeminin büyük bir kısmını kaybetmişti ve şimdi "çirkin düz damlı kulübeler ve molozlarla çevrili mermer bir harabeydi." (5) Bombardımanın getirdiği yıkım devrilen sütunların Türkler tarafından parçalanıp, Parthenon'un kalan sütunları arasında küçük bir cami yapımında, evlerde ve Akropolis surlarının onarımında kullanılmasıyla tamamlanmış oldu. Yüz yıl önce bir Türk ailesine ikametgah olan Erectheum'un sütunlu girişi şimdi baruthane olarak kullanılıyordu.

Bunun yanına kente hakim bir top yerleştirilmişti ve Türk askerleri ramazanın başlangıcında ve bayramlarda buradan atış yapıyorlardı.

Türkler ilk önceleri Akropolis'in savunmasını güçlendirmek için büyük çaba harcadılar. Eski surların "yıkıntılardan alınan sütun parçaları ve mermerlerle yamanmış" (6) bir kısmı hâlâ ayakta idi. Güney surunu yeniden yapmak ve kuzey yamacına kadar uzatmak için büyük paralar harcandı ve sonunda para bittiği için iş yarım bırakıldı. Ondan sonra 19. yüzyıla kadar Akropolis o kadar ihmal edildi ki, "artık hiçbir saldırıya dayanamazdı." (7) "Kalenin tümünde sadece yirmi yedi top vardı ve bunlardan ancak yedisi çalışır durumdaydı." (8)

Aşağı kent de değişmişti: geçmişte olduğundan çok daha küçüktü ve Akropolis'in eteklerinde bulunduğu yerden kent surlarına kadar tarlalar uzanıyordu. 19. yüzyıl geldiğinde fazla bir değişiklik olmamış olmalıydı ki, John Galt kenti şöyle anlatıyordu: "...Sanki Akropolis'in kuzey eteklerine iki üç derme çatma köy kurulmuş da bir bahçe duvarıyla çevrilmiş gibi." (9) Sokaklar dar ve dönemeçli, evler köhne ve küçüktü, ancak çoğunun önlerinde bahçeleri vardı ve pencereleri sokağa değil, bu bahçelere bakardı. Evler genellikle iki katlı ve taştan yapılmaydı, çoğunlukla zemin katta mermer sütunlar bir dış merdivenle çıkılan üst kattaki ahşap balkonu taşırdı. Daha iyi evlerin ön kapılarında iki tokmak vardı, bunlardan solda aşağıdakini köylüler ve uşaklar, sağda daha yüksek olanı aile ve ziyaretçiler kullanırdı.

Galt kenti iç kapayıcı bulmuştu; "manzara ve kalıntılar genelde insanda heyecan uyandırır" da Atina'nın tek eğlence yeri hamamlar ve kahvehanelerdi. Öğrencilere ve arkeologlara her zaman çekici gelecekte de, "dinlenmek isteyen seyyaha ya da bir talihsizlikten avuntu arayan biri için Atina ne kadar sefil, ne kadar ıssız ve boştur!" (10)

Bu sırada Plaka mahallesi kentin ticaret merkezi olmuştu. Burada iki büyük çarşı ve birkaç İslami dini ve idari bina vardı: Fetih Camii, Monastiraki Meydanında Tzisdarakı Camii, üzerinde sadece "1721'de Mehmet Fahri tarafından kurulmuştur" yazılı kapısı kalan Müslüman okulu. Büyük çarşıların yanı sıra özel çarşılar da vardı: Mısır çarşısı, Çınar Ağacı Çarşısı, Theseum yakınlarında At Pazarı. Kente su Hymettos Tepesinden kanallarla getirilirdi; çarşılarından birinin dışında büyük bir çeşme vardı ve zengin Türkler burada bağdaş

kurup saatlerce otururlardı. Çarşıların hepsinde "hemen hemen her saat Türklerin tembelleriyle dolu olan ve bunların satranç ya da dama oynadıkları" kahvehaneler vardı.⁽¹¹⁾

Zengin Türklerin durumu iyi idi ama üç buçuk yüzyılın yıkımı ve çürümüşlüğü Atina'nın hem halkında hem de binalarında izlerini bırakmıştı. "Kentte çeşmelerde, sokaklarda, surlarda, ev ve kiliselerde parçalanmış mermerler görülmektedir. Kimi kırık heykelli sütunlar ve üzerinde yazılar olan kaideler toprağa yarı yarıya gömülmüş durumdadır."⁽¹²⁾ Atina "hakkıyla dünyanın çiçeği adını aldığı" ⁽¹³⁾ günlerden bu yana hazin bir düşüşe geçmişti. Savaş, Türk ihmali ve yabancı vandallıkları kenti bir harabeler kentine dönüştürmüştü.

1809 yılında Atina'da Osmanlı Valisi, Duprais. Arkada Rüzgar Kulesi ve Tzisdaraki Camii

IV

Türk Egemenliğinde Yaşam

Türklerin gelişi ilk başlarda Atina'nın görünümünde bir değişiklik yapmamışsa da, halkın yaşantısında çok büyük bir değişim olmuştu. Ve yabancı egemenliğinin bu son aşaması kısa bir olay olmayıp üç buçuk yüzyıldan fazla sürecekti.

Osmanlıların politikası boyun eğen yerleri korumak, ama direniş gördükleri her yerde acımasızca kıyım ve yağma olduğundan, Atinalılar akıllı davranıp Türk işgaline direnmemişlerdi. Ayrıca, her ne kadar Türkleri sevinçle karşılamamışlarsa da, gelişlerine nispeten bir kayıtsızlık göstermişlerdi. Uzun zamandır yabancı bir rejim altında yaşamaya alışkın olduklarından Latin ve Türk idaresi arasında fazla seçici olacak bir şey görmemişlerdi ve Osmanlı fethi Burgonyalıların Bizanslıların, Katalanların Burgonyalıların ve Floransalıların Katalanların ve son olarak da Türklerin Latinlerin yerini aldıkları uzun bir yabancı işgali hikayesine sadece yeni bir bölüm eklemiş olmaktadır.

Atina Türk işgali altında Osmanlı yönetim sisteminin bir parçası olmuştu: bu da sivil bir vali, Akropolis'in askeri valisi, müftü ve bir kadıdan oluşmaktaydı. Vali 1760'a kadar tayini için her yıl belirli bir para öderdi ki, bunu da yasaları çiğneyenlere verdiği para cezalarından geri alırdı. Hristiyan tüccarlar da normal gümrük vergileri dışında kentten çıkartılan her mal için de bir vergi öderlerdi. Bir insan erkek evladı olmadan ölürse bütün malı mülkü valiye kalırdı; bu kural Hristiyanlara da Müslümanlara da aynen uygulanırdı; bundan sadece yabancı bir konsolosluğun himayesinde yaşayanlar ayrı tutululardı.

Bir cinayet işlenip de katil yakalanamadığı takdirde, ya da bir insan devrilen bir ağacın altında veya başka bir kaza sonucu ölürse

valinin Hristiyan toplumuna para cezası verme yetkisi vardı. Atina sokaklarında gece gündüz bir okçu devriyesi dolaşır, hırsızlardan sarhoşlara kadar her türlü suç işleyeni tutuklarlar ve böylece de valinin cezalardan gelirini arttırmışlardı.

Türklerin cezaları insanı dehşete düşürecek kadar sertti: hırsızlık ya da devlet güçlerine karşı gelmekten insan falakaya yatırılırdı, bir Hristiyan bir Müslümana el kaldırdığı takdirde eli kesilirdi; zinadan mahkum olan bir Hristiyan kadın çok ağır para cezasına çarptırılır, parayı ödeyemezse bir eşeğe yüzü kuyruğuna dönük olarak bindirilip kent sokaklarında dolaştırılırdı. Ancak aynı suçun bir Müslüman kadını için cezası çok daha ağırdı: kadın bir çuvala konup denize atılırdı. Zinadan suçlanan evli olmayan bir genç kız önce yaşlı bir kadın tarafından muayene edilir, eğer bakire değilse köle olarak satılırdı.

Osmanlı valileri de yasaların üstünde değillerdi ve kimi zaman hükümet tarafından şiddetle kınanırlardı. Atinalı bir Türk olan Vali Tzistarakis 1759'da Monastiraki Meydanında inşa ettirmekte olduğu bir camiye yerleştirmek üzere Zeus Tapınağından bir sütun almıştı. Osmanlı yasaları padişahın izni olmadan eski eserlerin yerlerinden kaldırılmasını yasakladığından valiye ağır bir para cezası verilmiş ve görevinden alınmıştı. Yaptırdığı cami şimdi Halk Sanatları Müzesidir.

İmparatorluğun her yerinde olduğu gibi Atina'da da yolsuzluk alıp yürümüşü. On yedinci yüzyılda İstanbul'daki Fransız Elçisinin bir kuzeni "makam ve memurlukların parayla satıldığını ve memurların harcadıkları parayı kat kat çıkartıp yeni bir memuriyet için de bu yolla para topladıklarını" (1) öğrenince dehşete düşmüştü.

Türk memurlarının yanısıra önemli Yunanlı ailelerden yaşamboyu seçilen Yunanlı belediye meclisi üyeleri vardı. Bunlar Başpiskoposa danışmanlık ve Müslüman yasalarının karmaşıklığından kurtarmak için Hristiyanlar arasındaki davalarda yargıçlık yaparlardı. Ancak Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki bütün anlaşmazlıklara bir Türk yargıç bakardı. Bu meclis üyeleri çoğunlukla yetenekli ve kamu vicdanına sahip insanlardı ve bunların çabalarıyla Atina "Osmanlı boyunduruğu altında bile iyi durumdaydı ve Yunanistan'ın diğer kentlerine bir örnek olarak gösterilirdi... Bu insanlar hem Yunanlılar hem

Türkler tarafından saygı görürlerdi ve Hükümet nezdinde önemli bir etkinlikleri vardı." (2) Danışmanlar diğer zamanlarda (özellikle "kentli-ler arasında kavgalar ve skandallar nedeniyle durumun kötüye gitme-ye başladığı" (3) 1754'ten sonra) "boş gururları ve kötü ilkeleri ile ün saldılar." (4) Artık sadece kendi çıkarlarını düşünen, yoksul hemşehri-leri için bir şey yapmayan ve onları Türklerden daha acımasızca sö-müren ve karşılığında şiddetle nefret edilen kişiler oldular.

Atinalılar ilk başta Türk egemenliğini özel bir düşmanlıkları ol-madan karşılamışlardı, ancak çok geçmeden bunun dezavantajları birer birer ortaya çıktı. Dini fanatikliğin her an çıkma tehlikesinin yanı sıra diğer ciddi handikaplar da vardı: Hristiyanların silah taşı-malarına, at binmelerine, Türk giysileri giymelerine, Müslüman komşusunkinden daha yüksek ev yapmaya hakları yoktu. Kilisede çan çalmak, yeni kilise yapmak ve izin almadan eskilerini onarmak yasaktı. Daha fazla vergi ödüyorlarsa da, bunun karşılığında askere alınmıyorlardı. Ama ikinci sınıf olduklarını unutmalarına da asla fir-sat verilmemekteydi.

Erken Osmanlı yönetiminin en kötü yanı İmparatorluğun her ya-nında geçerli olan devşirme yöntemi idi. Beş Hristiyan erkek çocu-ğundan biri Müslüman yapılmak ve memurluğun yüksek kademeleri için eğitilmek ya da yeniçeri olmak üzere alınırdı. Çocuğunu vermeyi reddetmenin cezası ölümdü. Bazı ana babalar çocuklarının iyi bir öğ-renim görmesini ve padişahın hizmetinde yükselmesini memnunluk-la karşıarlarsa da, çoğu için devşirmelik kabul edilemez bir dehşetti ve bundan kurtulmak için pek çok aile Yunanistan'ın Venedik ege-menliğindeki bölgelerine kaçarlardı. Kimi zaman da dost Türkler bir Hristiyan çocuğunu saklarlar ya da parlak bir mesleği olma fırsatını kaçırmayarak kendi çocuklarından birini onun yerine verirlerdi. 17. yüzyılın başında devşirme yöntemi gerilemeye başlamış ve yüzyılın sonunda tümüyle kalkmışsa da, Türk egemenliğinin ilk bir buçuk yüzyılı boyunca büyük acılara neden olmuştur.

Osmanlı işgalinin büyük bir kısmı boyunca Atinalılar, İmparatorlu-ğun başka yerlerindeki Hristiyanlar gibi, genelde bireysel olarak de-ğil de, bir toplum olarak kimliklerini koruma çabasıydılar. Bunu başarmış olmaları çok büyük bir şeydir. Farklı bir ırk, dil ve dine sa-hip insanlar tarafından yönetilme sırasında İslamiyeti kabul etmenin

çekiciliği her zaman yanıbaşlarındaydı; böyle bir hareket din değiştireni anında bütün ayrıcalıklarıyla hakim ırkın üyeleri arasına katıyor-du. Ancak din değiştirenlerin sayısının çok az olması, sadece Orto-doks Hristiyanları Türk makamları ile ilişkilerinde temsil etmekle kalmayıp Yunanlıları bilinçli bir etnik grup olarak birleştirmekte başlı-ca unsur olan kiliseye bağlanabilir. Durumları genelde umutsuz gö-rünse de, Yunanlılar dinlerine ve dillerine sıkı sıkı sarılmışlar ve kendi güç kaynaklarından olduğu kadar Türklerin de zayıflıklarından yarar-lanmayı çok iyi öğrenmişlerdir.

Bunda İmparatorluğun dört bir yanındaki Hristiyanlarla paylaşı-lmayan bazı avantajlarının bulunması kendilerine yardımcı olmuştur. Sir George Wheler 17. yüzyılda Atina için şöyle diyebiliyordu: "Osmanlı'da kendini bu kadar iyi korumuş ve Osmanlının zulmü al-tında bundan çok ayrıcalıklara sahip pek az kent gördüm." (5) Bu ay-rıcalıklardan bir kısmı, özellikle de Ortodoks Kilisesinin durumu ve Yunanlı meclis üyelerinin atanmasıyla kent yönetiminde söz sahibi olma hakkı fetih zamanında elde edilmişti. Ağır da olsa vergiler İm-paratorluğun pek çok yöresindekilere kıyasla daha hafifti.

Atinalılar 1645'te kentlerinin padişahın haremine bağlanması ve Kızlarağasının himayesine alınması karşılığında Babiali'ye büyük bir para ödeyerek durumlarını düzeltmişlerdi. Bir başka anlatıma göre Atina, Sultan I. İbrahim'in gözdesi olan Atinalı köle kız Vasiliki'nin etkisiyle bu ayrıcalıklı durumuna erişmişti. İlk neden ne olursa ol-sun, hem aldığı büyük rüşvet hem de kendi çıkarları, Kızlarağasının bütün vergilendirmeyi kendi kontrolü altına almasını sağladı ve böy-lece Atinalılar daha küçük memurlar tarafından sömürülmekten kur-tuldular.

En değer verdikleri ayrıcalıklarından biri valiyi aşarak doğrudan Kızlarağasına başvurma haklarıydı ve bir vali ya da başka bir yetkili-nin haddini aştığı zamanlarda bu haklarını kullanıyorlardı. Wheler Atinalıların elde ettikleri hakları korumaya kararlılıklarından pek etki-lenmişti:

Atinalıların Türk zulmünden kurtulma umudu az da olsa ken-dilerini hükümetleri altında barış içinde yaşamaya, onlara karşı isyan etmemeye ya da devlet içinde fraksiyonlar oluşturmamaya

yöneltmektedir... Ancak Sultan'ın valileri tarafından yapılan haksızlıkları sessizce kabul etmezler ve onlardan şikayet edebilirler.⁽⁶⁾

Wheler buna bir örnek olarak, kendisi Atina'dayken makamı için ödediği parayı bir an önce çıkarmak isteyen yeni valinin aldığı haracı şikayet için İstanbul'a gönderilen bir heyetten söz eder. Bu heyet başarılı olmayınca Atinalılar yılmamışlar, Mihail Limbonas başkanlığında ikinci bir heyet göndermişler ve o da parlak bir zafer elde etmişti.

Kızlarağası Atinalıların şikayetlerinin haklılığını kabul etmiş, hem sivil hem askeri valiyi azletmiş, ağır para cezalarına çarptırmış ve yasadışı olarak topladıkları paraları iade etmelerini emretmişti. Suçlu bulunan diğer üç memur kürek cezasına çarptırılmıştı. Limbonas Atina'ya Kızlarağası'nın emirlerini getirdiğinde Türkler bir tâbi ırkın lehine verilen bu karara öfkelenerek, yerine getirilmesini engellediler. Limbonas İstanbul'a gidip Kızlarağasından emrinin yerine getirilmesini sağlamak için özel bir temsilci göndermesini istedi ve "kentteki Türklerin hayal kırıklıkları ve Atinalıların memnuniyetleri arasında" geri döndü. ⁽⁷⁾ Ancak bu zaferi pek kısa ömürlü oldu: kadının evinden çıkarken bir grup Türk tarafından katledildi. Atinalılar bundan yılmayarak adaletin yerine getirilmesi için İstanbul'a bir heyet daha gönderdiler, katiller tutuklanıp yargılandı, kimi yaşamboyu hapse kimi sürgüne mahkum oldu. Osmanlı yönetiminde adalet pek kesin olmayabilirdi, ama zaman zaman tâbi bir ırk tarafından bile elde edilebilirdi.

Atinalılar bir başka sefer bir valinin aldığı haracı protesto için İstanbul'a bir heyet gönderdiklerinde liderleri Demetrius Paleologus'un belâgatı ve savlarının güçlülüğü Kızlarağasını o kadar etkiledi ki, katibinin belinden gümüş bir hokka çekerek, "Bu hokkayı al, seni Atina valisi atadım," ⁽⁸⁾ dedi. Demetrius Atina Türklerinin tâbi milletin bir üyesi tarafından yönetilmeyi asla kabul etmeyeceklerini söyleyerek buna itiraz ettiyse de Kızlarağası kararlıydı ve kendisini vali olarak gönderdi. Talihsiz adamın korkuları çok geçmeden doğrulandı Türkler ayaklandılar ve bazı kıskanç Yunanlıların yardımıyla evine girip Demetrius'u öldürdüler.

Ancak iki millet arasında her zaman düşmanlık yoktu: Yunanlılar ve Türkler zaman zaman özellikle kötü bir valiye karşı birleşmişlerdir. 1754'te "Atina isyan içindeyken" ⁽⁹⁾ her iki millet de ayaklanmış, valinin evini yakmışlar, aynı derecede nefret edilen katibini öldürmüşlerdi ve vali kalabalığı yarıp Akropolis'e sığınmamış olsaydı, onu da öldüreceklerdi. İsyân sona erdiğinde Atinalılar büyük bir para cezasına çarptırıldılar.

Atinalıların Kızlarağası'nın yetki alanındaki bu nispeten rahat durumu 1760'da Padişah mülkü olmasıyla sona erdi. Böylece Kızlarağası korumasıyla birlikte pek çok idari ve hukuki ayrıcalıklarını kaybetti. Ondan sonra valilik makamı en yüksek fiyatı verene satıldı ki, bu da vergilendirme yoluyla giderek daha çok para toplanması demekti. Yeni düzenin ilk valisi olan Halil Ağa Yunanlılar ve Türkler tarafından sevilen ve 'iyi' olarak anılan bir kişiye de, ne yazık ki makamında uzun süre kalamadan öldü ve Atina defalarca açık arttırmaya çıkarıldı. Sonunda 1775'te tarihinin en gözüdoymaz ve en zalim valisi olan Hacı Ali Haseki'ye sıra geldi.

Haseki padişahın kızkardeşinin sevgilisi olduğu için büyük etkiye sahipti, ama "ağgözlü, tamahkar ve zalim" ⁽¹⁰⁾ olduğu için Türkler de Yunanlılar da kendisinden nefret ederlerdi. Gerek kendisi gerekse aralarında bazı zengin Yunanlıların da bulunduğu memurları halkı öylesine vahşice sömürüyorlardı ki, iki millet sonunda birleşip Sadrazama şikayet için İstanbul'a bir heyet gönderdiler. Heyetteki çiftçiler getirdikleri sabanlarını sadrazamın ayakları dibine fırlatıp Atina'da yaşamak katlanılmaz bir hale geldiğinden kendilerine başka yerde toprak verilmesi için yalvardılar.

Sadrazam Hacı Ali'yi görevden aldıysa da vali, birkaç yıl sonra verdiği rüşvetlerle tekrar aynı makama gelmeyi sağladı. Ondan sonra da kendisine karşı çıkan bütün Türk ileri gelenleri sürerek Yunanlılar arasında bir terör havası estirdi, zorla para alabileceğine akli kestiği herkese büyük para cezaları verdi, kurbanlarından şikayet edenleri hapse attı veya öldürttü. Tarım arazisine el koyup, işçileri kendisi için çalışmaya zorladı, akrabaları kentten kaçanlara misilleme olarak ya da olmayan borçlarını bahane ederek pek çok kadın ve erkeği hapse attırdı. Bir Paskalya günü "herkes cezaevindeydi" ve orada korkunç koşullar altında yaşıyordu. "Erkekler

ayakta durmak zorundaydılar, oturacak yer yoktu" ve hem kadınlar hem erkekler daha çok para ödemeleri için düzenli olarak kırbaçlanırdı. Atina artık yoksullaşmıştı. Haseki, ellerinden bütün mal mülklerini alınca halkın yarısı kentten kaçmıştı. Durum o kadar umutsuzdu ki, Petrakis manastırı başkeşişi Dionysius Petrakis 1795'te hem manastırı hem Atina için yardım dilenmek üzere İstanbul'a gitti. Haseki o sırada İstanbul'daydı ve Petrakis'in niyetini öğrenince kendisini zehirlemeye kalkıştı. Başkeşiş kendisine sunulan zehirli kahvenin sadece bir iki yudumunu içtiği için ölümden kurtuldu, ancak bu "öyle korkunç bir zehirdi ki, sakalları dökülmüş, dişleri harap olmuştu." (11)

Başkeşiş iyileşir iyileşmez Patriğe ve Padişaha başvurarak Haseki'nin Atina'dan alınmasını istedi. Padişahın kızkardeşi birkaç yıl önce öldüğü için vali hamisini kaybetmişti ve Babiali keşişin şikayetlerine kulak verdi. Haseki suçlu bulunup Sakız adasına sürüldü ve bir süre sonra da orada "kafası kesildi... ve böylelikle ülkemiz bütün umutsuzluklarına rağmen zulümden kurtuldu." (12)

Atina'da durum hemen düzelmeye başladı, insanlar hapisten çıkarıldılar ve yirmi yıllık baskıdan sonra kaçanlar kente döndü ve Atina "gelişmeye ve güzelleşmeye başladı." (13)

Türk işgali altında Yunanlıların yetkililerle ilişkileri zaman zaman değişiklikler göstermiş olup, genellikle dış faktörlere bağlıydı. 17. yüzyılda Venedik'le bir savaş sırasında Hristiyanlar padişahın Venediklilerin elindeki Girit'e yapacakları bir saldırıya ek olarak ihanet edebilecek Hristiyan tebaasını kıyımdan geçireceğini açıklamış olduğundan Hristiyanlar dehşete kapılmışlardı; ancak bu tehdit uygulamaya konulmamıştı. O yüz yılın daha sonraki yıllarında Morosini'nin ordusu Atina'ya saldırdığında Yunanlılar işgalcilere kucak açarak ve Türklere karşı yardım sunarak padişahın korkularını doğrulamış oldular.

Türk yetkilileri zaman zaman Hristiyanları Müslüman hemşehrilerinin tehditlerine karşı korurlardı: 18. yüzyılda Salamis'te Ruslar tarafından teşvik edilen Yunanlı isyancıların kıtaya baskınlar düzenlemesi Atinalı Müslümanları öylesine öfkelen-dirmişti ki, tüm Hristiyan halkı öldürmeyi planladılar. Zamanın Yunan tarihçisi John Benizelos şöyle yazıyor: "1771 başlarında Rusların desteklediği isyancılar, Moskof

bayrağı altında gelip Coulouris'i (Salamis) aldılar... Atina civarındaki köylerden hırsızlar ve uğursuzlarla çok sayıda Atinalı kendilerine katıldı... Salamis Moskof adı altında bir soyguncu merkezi oldu... İsyancılar her gün Atina çevresine baskınlar yapıp karışıklık yarattılar ve Atinalı Yunanlılar da yerel Türk ve Arnavutların gazabı korkusu içinde yaşadılar." (14) Neyse ki, vali Hristiyanları koruması altına alıp bir kıyımı yasakladı.

Wheler Akropolis'teki garnizonu şöyle anlatıyor:

... Burada aileleriyle birlikte yüz kadar Türk yaşar. Evleri kente, ovaya ve körfeze bakar, ancak manzara hoşsa da çok rüzgarlı olduğundan ve pek çok eksiği bulunduğundan imkanı ve seçme hakkı olanlar görevde değilken aşağıda yaşamayı tercih ederler... Tepede içme suyu yoktur ve günlük gerekli eşya toprak testilerle, at ve eşek sırtında taşınır. Garnizon sürekli korsan korkusu içinde olduğundan askerlerin bir kısmı bütün gece surlar çevresinde nöbet tutarak uyanık olduklarını ve korsanlar ya da diğer düşmanlar geldiklerinde hazır olduklarını belirtmek için gürültü çıkarırlar. (15)

Resmi Venedik Coğrafyacısı olup Morosini'nin saldırısından kısa bir süre önde Atina'da bulunan Marc Coronelli "garnizondaki askerlerin aileleri kale içinde hemen hemen hiçbir iş yapmadan oturduklarını ve ani baskınlar yapan korsanları gözlediklerini" yazar. (16)

Askerler sadece korsanları gözetliyor değillerdi; Atina Türkleri yabancı Hristiyanların hepsinden kuşku lanırlar, bunları olası casuslar olarak görürlerdi, Atina'yı ziyaret tedbirsiz bir Hristiyan için tehlikeli olabilirdi. 1588'de yanında bir Osmanlı devlet memurunun kalyonundan bir Türk askeri olmasına rağmen Lubenau (uyarılara rağmen) Akropolis'in resmini çizmeye kalkıştığında üç yeniçeri tarafından tutuklanmış, ancak epey büyük bir kurtarmalık ödedikten sonra serbest bırakılmıştı ve bütün itirazlarına rağmen çizim dosyası elinden alınmıştı.

İstanbul'daki Fransız Elçisinin iane memuru Robert de Dreux da Atina'yı ziyaretinde sıkıntılı anlarla karşılaşmıştı. Kentin güzelliğinin oraya varmak için çektiği zahmetleri karşıladığını düşünen de Dreux

kenti kendi başına gezmeye çıktığında Türk çocuklarının hakaretleri ve taşlarıyla kovalanmıştı. Müzler Tepesine çıktığında yaşlı bir Türk kendisini karşıdaki Akropolis'i gözetlemekle suçlayıp dövmekle tehdit etmiş, ancak oradan geçen bir Arnavut Kapuçin cübbesini tanıyarak adamı Türkün elinden kurtarmıştı. De Dreux bir başka gün rehberinin Atina Türklerinin İstanbul'dakilerden daha az hoşgörülü oldukları gerekçesiyle Akropolis'ten uzak durma uyarılarını dinlemeyip de tepeye yaklaşmıştı. Askerler onun surları kuşku çekecek bir şekilde incelemekte olduğunu görünce hakaretler yağdırıp adamı taşla tutmuşlar ve o da ancak arkasına bakmadan kaçarak canını kurtarabilmişti.

Atina'da bir ay yaşayan Sir George Wheler ve Dr. Jacob Spon garnizon Türklerini diğerlerinden daha uysal bulmuş değillerdi. Akropolis'i bir kerelik ziyaret için Türklerin kafalarındaki tüm kuşkuları yok etmek zorunda kalmışlardı. Wheler "Kaleyi görme iznini güçlükle aldıklarını" anlatmakta ve Askeri vali için şunları söylemektedir:

... Yeni geldiği ve daha yerine pek alışmadığı için bize izin verip vermemekte duraksıyordu. Ancak kalenin eski askerlerinden dostu olan biri, ikisi valiye biri kendisine üç okka kahve karşılığında, bu izni kopararak, komutanını bizim gibi yabancılara bu iznin her zaman verildiğine ikna etti. (17)

İki adam bu bir tek ziyarette her şeyi mümkün olduğunca yakından incelemişlerse de orada not alıp eskiz yapmalarına izin verilmemiş ve Wheler gözlemlerini daha sonra yazmak zorunda kalmıştır.

Hemen hemen aynı dönemde Atina'da bulunan Francis Vernon Akropolis'in ölçülerini almaya çalışırken kendisini casuslukla suçlayan Türk garnizonunun "vahşi derecede barbarca" davranışından (18) söz eder. Eğer popüler bir kişi olan İngiliz Konsolosu Giraud'nun müdahalesi olmasaydı kurşuna dizilecekti. Hristiyan bir ziyaretçi otomatik olarak kuşkulı kişi olarak görüldüğünden tutuklanmamak ya da hemen orada öldürülmemek için özel bir dikkat göstermeliydi. Bu kişinin kentte kaldığı sürede korunması ve ayrıca antik eserleri ziyaret izni alabilmek için valiye, askeri valiye, müftüye ve diğer önemli kişilere armağan ya da rüşvet olarak ne kadar para vereceğini bilmesi

gerekirdi. Bunların dışında daha az önemli, ama yine de yararlı kişilere verilen bahşişler de vardı.

Yunanlıların işgalin isteklerine uyum sağlamak için daha dikkatli olmaları ve yaşam biçimlerini değiştirmeleri gerekiyordu. Fetih sırasında tek geçim kaynakları tarımdı: Atinalı çiftçiler kentte yaşamalarına rağmen topraklarını işlemek için her gün kent dışına çıkarlardı. Zeytinlikleri çok uzaklara kadar uzanırdı ve toprağın verimliliği gıda maddelerinin bol ve ucuz olmasını sağlamaktaydı: balık, zeytinyağı, anason, peynir ve bal pazarda boldu ve yine pazarlarda yün, deri, ham ipek ve sabun satılırdı.

Türk fethini izleyen huzursuzluk yıllarında ekonomi bir düşüş göstermişse de, Türkiye ile Venedik arasında barışın sürmesiyle 1670'li yıllarda Atina epey istikrarlı bir kent olmuş ve seyyahlar ve tüccarlar gelmeye başlamışlardı. Bir İngiliz tüccarı zeytin ağaçlarının "kentnin batısında bir orman kadar sık" (19) olduğunu ve Atina ile deniz arasındaki arazinin büyük bir kısmının da bağlarla kaplı olduğunu yazar.

Venedik istilası bu refahı parçaladı ve Atina halkı 1692'de "hemen hemen tükenme noktasına" geldi.(20) On dört yıl sonra bir Fransız arkeologu kentin hâlâ hemen hemen boş olduğunu yazar.

İlk Türk-Rus savaşı 1718'de sona erince durum düzeldi ve Atina Osmanlı yönetimindeki yaşamının en müreffeh ve mutlu dönemlerinden birine girdi, genç reformcu Sultan III. Ahmed ile halefi döneminde yıllarca iyi bir idareye ve refaha kavuştu. Hayvan yetiştiriciliği, zeytincilik, tahıl ve bal üretimine dayanan ekonomi yeniden canlandı. Ancak yüzyılın ortasında Yunanlıların çoğu, tarım arazisinin çoğunun zengin Türklerin eline geçmesi nedeniyle tarımı bırakıp ticarete dönmüşlerdi. Artık "efendi Türk ve ehlikeyif Yunanlı hayvancılığı ve tarımı ihmal ederken" (21) ekip biçme şimdi Arnavutlara kalmıştı.

Ancak Yunanlılar kentin dışındaki Kiphissos ırmağı tarafından sulanan ve altı mil boyunca uzanan bağlarını ve zeytinliklerini elden çıkarmamışlardı. Atina ile Saronik Körfezi arasında da bağlar ve zeytinlikler vardı. Bunların üzerinde aşağıdaki bahçeler ve ağaçlıklara su sağlayan kamu sarnıçları bulunurdu. Bahçe sahipleri su için saat başına bir ücret öderler ve bu da suyun azlığı ya da bolluğuyla değişirdi. Yunanlılar büyük ölçüde zeytin ürününe bağıydılar ve kuzey

rüzgarlarının çok sert estiği kışlarda ürün kötü olur ve bu da felaket getirirdi.

Attika kendi küçük nüfusunu besleyecek kadar tahıl üretebilirse de, tahıl ihracını yasaklayan yasa sürekli çığnendiğinden kıtlık olan her yıl Atina'nın açlığın eşiğine gelmesi demekti. 1765'te kıtlık öylesine büyük ve protestolar o kadar tehdit ediciydi ki, zengin bir Atinalı ambarlarını halka açmıştı. Ancak aynı dönemde vali de sona eren makamını yeniden almak için gerekli parayı ertesi yılın ürününü bir Fransız tüccarına sattığından aynı kıtlık durumu bir daha yaratılmış oldu.

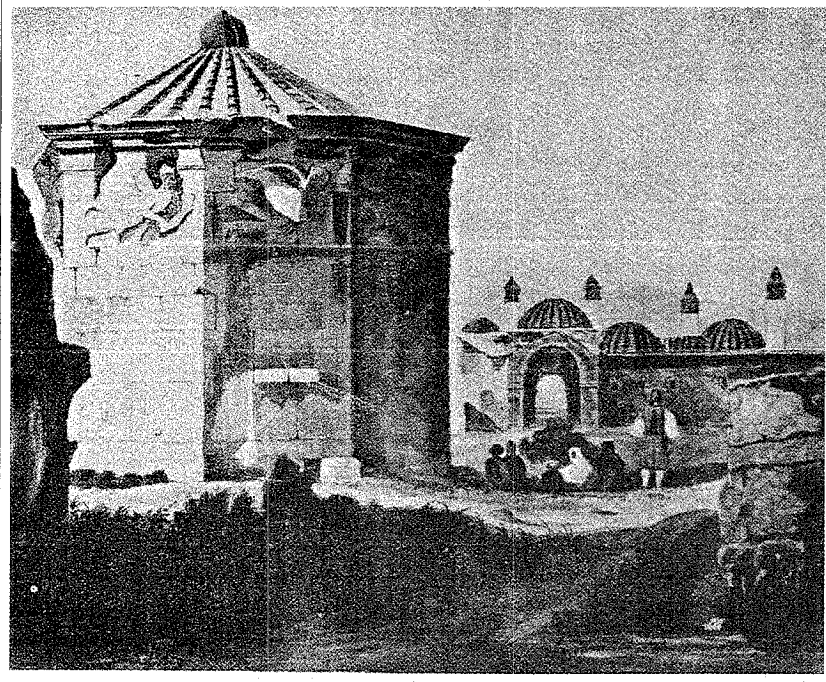
Yunanlıların başarılı birer tüccar olmaları fazla uzun sürmedi: "bir dereceye kadar hepsi tüccar olan"⁽²²⁾ halk "alım satımda ve giriştikleri her küçük işte doğal bir beceri" gösteriyorlardı. ⁽²³⁾ "Türklerin ticaret bilgisi ve becerileri olmadığı için" ⁽²⁴⁾ Atina'nın tüm ticareti Yunanlıların elindeydi. Yunanlılar bu tekellerini korumakta kararlıydılar: rekabete izin yoktu ve "aynı derecede kurnaz ve başarılı tüccar olan Yunanlılarla uyum içinde yaşayamayacakları için" ⁽²⁵⁾ Yahudilerin Atina'ya yerleşmelerine izin verilmiyordu. Türkler Yahudi göçmenleri hoş karşılayacaklarsa da Yunanlılar gelecek olanları bedeni zararlar vermekle tehdit etmekteydiler. 19. yüzyılda bile Yahudilerin kentte üç günden fazla kalmalarına izin verilmiyordu.

Bu tekelden mümkün olduğunca yararlanan Yunanlı tüccarlar ipek, pamuk, fındık ve balmumu gibi Attika'da üretilen pek çok malda epey geniş bir ticaret oluşturdular. "Pek çok teknenin demir atabileceği büyük güvenli bir limana" ⁽²⁶⁾ sahip Pire, bir süre bu mallar için tatmin edici bir çıkış noktasıysa da, 17. yüzyılın ortalarında kor-sanlık, ihmal ve savunma eksikliği nedeniyle limanda birkaç balıkçı teknesinden başka bir şey kalmamıştı. Ticaret büyük ölçüde geriledi ve Yunanlılar arasında "küçük şeylerle" sınırlı kaldı. Limanı birkaç Fransız gemisi kullanıyorsa da "İngiltere'den nadiren" geliyorlardı. ⁽²⁷⁾ Ancak valinin gelirinin büyük bir kısmı yine de gümrük vergisinden kaynaklanmaktaydı. İkinci büyük kalem de Atina çevresinden toplanan meşe palamutu için ödenen vergilerden gelmekteydi. (Meşe palamutu yakın zamanlara kadar derilerin tabaklanması için kullanılmıştır.) Çömlekçilik, sabunculuk, kumaş boyama, demir işleri ve zeytin-yağcılık gibi birkaç küçük zanaat da gelişmişti.

18. yüzyılın ortalarına doğru durum epey düzeldi. Türkler Ruslarla yaptıkları bir savaşta yenik düşmüşler ve Rus ticari gemilerine Osmanlı sularında serbest dolaşım hakkını tanıyan 1774 Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardı. Rus Konsolosları -ki, çoğunlukla Yunanlılardı- bazı Yunan gemilerine kendilerine Rus koruması sağlayan Rus bayrağı altında seyir hakkını tanıdıkları için bu durum Yunanlıların işine yaradı. Böylece Yunan ticareti ve taşımacılığı hızlı bir artış gösterdi ve Bağımsızlık Savaşında ülkeye gayet iyi hizmet verecek bir ticaret filosunun çekirdeği oluştu. Yunanlılar çok geçmeden Osmanlı İmparatorluğunda hakim ticari sınıf olmuşlardı ve batı Avrupa ile artan ticaretleri halkın diğer kesimlerine de yararlı oluyordu.

V

Din ve Eğitim

Rüzgar Kulesi ve İslami Okul

Yunan halkı içinde Türk idaresini Latinlerinkine tercih eden biri varsa o da Ortodoks Kilisesiydi. Kilise sadece nefret edilen Roma hakimiyetinden kurtulmakla ve bütün mal mülküne sahip olmakla kalmamış, başpiskoposu Bizans döneminden bu yana daha çok güç ve etkinliğe sahip olabilmisti. Osmanlılar için Kilise sadece dinsel değil, aynı zamanda politik bir kurumdu. Başpiskopos Kilisenin başı olarak tüm Hristiyanların üzerinde yetkiye sahipti, onların yaşamlarını düzenler, aralarındaki anlaşmazlıkları çözümlerdi. Liderleri ve temsilcileri olarak durumundan dolayı Hristiyanların refahı büyük ölçüde onun akıllılığına ve davranışına bağlıydı.

Bütün Osmanlı memurları gibi İstanbul'daki Patrik de, yozlaşmış Osmanlı uygulamalarının insafına kalmıştı. Tayini için Babıali'ye büyük bir rüşvet öder ve bu parayı ancak başpiskoposlardan toplayabilirdi; onlar da kendi paralarını cemaatlerinden alırlardı. Sistemin kötülüğüne rağmen başpiskoposlardan çoğu yetenekli ve iyi insanlardı, cemaatları tarafından sevilirler, Türk yetkililerle iyi geçinirlerdi. Başlangıçta pek azı okumuş kişilerse de, daha sonra gelenler deneyimleriyle Kilise'nin usta yöneticileri oldular ve hem Yunanlılardan hem Türklere saygı gördüler. 17. yüzyılın ikinci yarısında başpiskopos olan III. Anthimus iyi eğitim görmüş, saygın bir kişiydi, hem Grekçe'yi hem de Kilise Babalarını okumuştı ve 'tepede zengin kütüphaneli güzel bir evi' vardı⁽¹⁾

Hristiyan toplumunu temsil etmek hem güç hem tehlikeli olabilirdi ve başpiskoposun Türk yetkililerle başının belaya girmemesi için akıllı ve dikkatli olması gerekirdi. 1687'de Venedikliler Atina'ya saldırdıklarında Başpiskopos I. Jacob (arkadaşı Mihail Limbonas'ı

öldürdükleri için Türklerden nefret ederdi) bir Rum heyeti başına geçerek Morosini'yi Pire'de karşıladı ve Türklerden korunması için yalvardı. Babialinin baskısıyla Patrik bu davranışı nedeniyle kendisini yerinden aldı ve İmparatorluğa ihanetinden dolayı aforoz etti. Bir sonraki yüzyılda yirmi beş yaşında başpiskopos olan IV. Anthimus halkça tutulmayan bir valiye isyan başlattığı için azledilmişti. Anthimus bir süre hapis yattı ve kurtulmak için büyük paralar ödedi. Daha sonra kendisini çok seven Hristiyan halkı sevince boğan bir kararla tekrar başpiskoposluğa getirildi.

Ancak bütün başpiskoposlar iyi insanlar değillerdi. Anthimus'un halefi Bartholomeo hırslı ve açgözlü bir entrikacıydı, makamını çok yüksek bir bedel karşılığında satın almıştı ve masraflarını çıkarmak için Atinalılara acımasızca vergi salıyordu. Sonunda halkın bir kısmı onun istifasını ya da azlini sağlamak için ayaklandılar. Başpiskopos kendisi kadar zalim ve açgözlü olan valiyle kavgalı olduğundan halkın şikayetlerine kulak verildi ve Bartholomeo ihanetle suçlanıp hapse atıldı.

Afina'da olanlar İstanbul'da da yer almaktaydı. Patrik genellikle padişah ile danışmanlarının dinlemeye hazır oldukları ve Hristiyanların pek çok kez kendisinden yardım dilendikleri etkili bir kişiydi. Venediklilerin Atina'dan çekilmelerinden sonra Salamis'de yaşayan sürgün Rumlar padişahın bağışlama teklifini kabul edip, evlerine dönmeye hazır dılar. Ancak önce kendilerini Venediklilerle işbirliği yapmış olmaları nedeniyle kınayan patrikle barışmak istiyorlardı: bunu hem ruhlarının selameti, hem de patriğin Sultan nezdinde kendileri için girişimde bulunup daha iyi koşullar sağlayacağını umdukları için yapacaklardı. Bu nedenle patriğe bağışlanmaları için bir başvuruda bulunarak salgın hastalıklardan ve korsanlardan çektiklerini anlattılar:

Denizden gelen korsanlar korkunç bir esaret ve yeni azap nedenleri getirmektedirler. Salamis kıyıları ağlama ve inlemelerle çınlamaktadır, zavallı hamile analar zamanından önce doğurmaktalar ve bebeklerinin taşlarla ezilerek öldürüldüklerini görüyorlar. Daha bülüğ çağına varmamış genç kızlar zorbaların şehvetine yenik düşmekte ve yaşlılığa erişebilmiş olanlar yaşamlarını esaretle kapatmaktadırlar. (2)

Bu başvuru patriğin kalbini yumuşattı ve sürgünleri bağışlayarak hükümet nezdinde girişimlerde bulundu. Hükümet ise zaten Rumları yıkılmış ve boş kentlerine yeniden yerleştirmek istemekteydi.

Ancak Ortodoks Kilisesi halk içinde böylesine etkinliğe sahip olmasaydı, ne patrik ne de başpiskopos böylesine otoriter davranabilirdi: Rumlar için Kilise sadece selamet yolunu göstermekle kalmayıp, Türk makamlarıyla aralarında aracılık etme ve korunmalarını sağlama dışında geçmişin görkeminden kalanları temsil etmekteydi. Atina'da iki üç yüz kilise vardı ve bir kısmı çok küçük de olsalar çoğu mermerden inşa edilmişti. Bazıları yılda bir kere adını andıkları azizin gününde açılırlarsa da, çoğu her gün ayin için açık bulunurdu. Bunların en önemlilerinden olan eski Theseum, yeni Aziz Yorgi Keramikus ne bir hasar görmüş ne de Türk ikamet alanı dışında olduğundan camiye çevrilmişti. Ancak tâbi bir millet için çok görkemli olduğu gerekçesiyle Rumların orada ayin yapmalarına izin verilmezdi. Kilise yılda bir kere Aya Yorgi gününde büyük bir rüşvet karşılığında açılırdı. Bu nedenle lakabı 'Tembel'di.

Kiliselerin yanısıra Atina ve çevresinde çok sayıda manastır (ve 'binlerce keşiş') vardı. Hymettos Tepesi yamaçlarındaki büyüleyici konumuyla Kaisariani bir hac yeri idi. Orada üç yüz keşiş yaşırdı ve "keşişler Yahudiler dışında herkesi iyi karşılarlar, onlara yemek ve yatacak yer verirlerdi." (3)

O güç günlerde Kilise yaşlısını ve yoksulunu da ihmal etmezdi. Her mahallenin bir papazı, daha büyüklerinin diyakozu ve kayyumluk yapıp yerleri süpüren, mumları yakan ve "kalkıp ayine katılmaları saatinin geldiğini bildirmek için kapılarını vuran" yaşlı bir kadını vardı. Her kilisenin bahçesinde hücreleri veya kulübeleri vardı ve kadın bunlardan birinde yaşırdı.

... öteki kulübelerde yersiz yurtsuz yoksullar otururlardı. Cemaat kadın erkek onları evlerinde ya da tarlalarında çalıştırdığı için bunların bir geçim kaynakları vardı... Cemaat bunlara ekmek, yağ, zeytin, yiyecek ve yakacak gibi şeyler gönderir, kadınları gündelikçi olarak tutarlar, onlara iplik eğirtirler, dikiş diktirirler, mevsiminde de üzüm ve zeytin toplatırlardı.

Böylece kendi toprakları olmayan yoksulların ve evleri

olmayan yaşlıları dilenmeden yaşamaları mümkün olurdu. (4)

Atina'da süregelen bir geleneğe göre Noel ve Paskalya geceleri belediye meclis üyeleri iki kişiyi pazarda ve kentte dolaşıp herkesten verebileceği bir şeyi toplamakla görevlendirirlerdi. Bunlar kiliselerden ve varlıklı keşişlerden de verebildikleri kadar para toplarlardı, bununla ayakkabı, başörtüsü, fes gibi şeyler satın alıp bunları cemaatin yoksullarına ve kötü güne düşüp de bir ev ya da küçük bir çiftlik dışında her şeylerini kaybetmiş ve çalışmaya alışkın olmadıkları için sıkıntı çeken bazı iyi ailelere dağıtırlardı. (5)

Kiliselerin hepsinin yıllar boyunca cemaatleri tarafından bağışlanmış zeytin ağaçları ve tarlaları vardı. Kiliselerin bir kısmının çarşıda atölyeleri ve ayrıca küçük bostanları da bulunuyordu. (5)

Her Hristiyan, kilisenin aydınlatılması ve süslenmesi ve kulübelerde yaşayan yoksullara yardım edilmesi için istediği kadar bağışta bulunurdu. Böylece bir iki yabancı dışında kentte dilenci yoktu. Atina'nın yoksulları bu şekilde yaşamlarını sürdürebildikleri için dilenmek için başka yerlere gitmezlerdi. Bu kulübelerde binden fazla insan yaşardı ve kadınların büyük bir kısmı evlenmeyip rahibe olurlardı. (7)

19. yüzyıl başında Atina'yı ziyaret etmiş olan İngiliz John Galt Kilise'nin ihtiyaç sahiplerine bu yardımlarından hiç etkilenmemiş olup şöyle yazıyor: "Atinalı yoksullar için yapılan yardım sadece yardıma muhtaç kadınlara bedava tahsis edilen iki üç küçük daireden oluşmakta: sakat ve ihtiyaç sahibi erkekler manastırlara çekiliyorlar. Onlara bu yardımları nedeniyle Rum keşişlerini yararlı bulmaktayım." (8)

Avrupalı ziyaretçiler Ortodoks Kilisesinden pek hoşlanmazlardı ve 20. yüzyıla gelinceye kadar pek azı Bizans mimarisi ya da resmini takdir edebilmiştir. 18. yüzyılda Richard Chandler kilise duvar resimleriyle "abartmalı, gülünç ve hayal edilemeyecek kadar saçma" (9) olarak alay etmiş, Hobhouse ise "ne Müslümanların ne de Hristiyanların mabetlerinin kentin görünüşüne bir şey eklemeyişi" (10) söylediği zaman herhalde yabancıların çoğunun görüşlerini dile getirmekteydi. Özellikle Protestanlar Kiliseyi batıl inançlarla parçalanmış ve

bağnaz ve cahil papazlara sahip olmakla küçümsüyorlardı. Pek az kimse Kilisenin ritüellerini ya da Osmanlılar egemenliğindeki hassas mevkiini anlamaya çalışıyor ve "her yıl papazın evlerine serptiği kutsal sularla içeri girmiş olabilecek şeytanların kovulacağına inanan" Rumlarla alay ediyorlardı. (11)

Kilisenin verdiği yardıma ve sağladığı korumaya rağmen Hristiyanlar için İslamiyet altında yaşamak kolay değildi ve bunun sonucunda bir kısmı çok büyük acılar çekmişlerdi. Cizvit papazı Babin Atinalı Rumları tümünden eleştirmişse de çoğunun "erdemli ve yürekli" (12) olduğunu kabul etmiş ve iki örnek vermiştir: Bir genç kız evinde bir grup Türkün saldırısına uğramış ve bekaretini koruma mücadelesi verirken altmış bıçak yarası almıştı. Fransız ve İngiliz konsolosları kızın yaralarını sarıp iyileşmesi için bir adaya göndermişler, ancak Rumların kıza yardım için bir şey yapmadıklarından şikayet etmişlerdi. İkinci olayda bir çocuk Hristiyanlıktan dönme yerine ölümü seçmişti.

18. yüzyılda Rusya ile bir savaşın ardından bazı Atinalılar Salamis'teki Rus destekli isyancılara yardımla suçlanmışlardı. Büyük kurtarılmışlık ödenebilenler salıverilmiş, ama yoksul bir balıkçıyla oğlu idam edilmişti. Mihail Bakanas adında genç bir bahçıvan olan üçüncü sanık Salamis'e yiyecek götürmekle haksız yere suçlanmıştı. Canını kurtaracak parası olmayan ve İslamiyeti kabul etmeyi de reddeden genç de idam edilmiş ve Müslüman olarak yaşamaktansa Hristiyan olarak ölmenin daha iyi olduğunu söyleyerek can vermişti. Kurtuluş'un ilk kahramanı ve şehidi daha sonra Türklerin idaresinde dinleri uğruna ölenlerinin adlandırıldığı Yeni Şehit Aziz Mihail olarak ilan edilmiştir.

Atinalı şehitlerin en ünlüsü 16. yüzyılda yaşamış olan zengin ve soylu bir kadın olan Azize Philotei'dir. Kadın kocasının ölümünden sonra rahibe olmuş ve Aziz Andreas adına bir manastır kurmuştur. Manastıra bağlı olan bir hastane, bir kız okulu ve rahibelerin yoksul Atinalı kızlara dokuma öğrettikleri ve elişlerini satmakta yardım ettikleri bir atölye vardı. Aziz Philotei Patision'da bir de çiftlik ve bugün adını taşıyan modern bir mahallenin yapıldığı büyük bir arazi satın almıştı. 11. yüzyıldan kalma Omorfi Ecclesia kilisesi bugün hâlâ bir zamanlar onun olan Tourkovouni'nin yamaçlarında ayakta durmaktadır.

Parasını, Hristiyan köle kızları Türk haremlelerinden kurtarmak için kullandığından ve kaçak köleleri sakladığından Türkler kadından nefret ederlerdi. Bir gece bir grup evine girip kadını döve döve öldürmüşlerdir.

Kadının adı çevresinde efsanelerin oluşturulmaya başlanması uzun sürmedi: çok geçmeden kocası sağken Philotei'nin kendi özel stoklarından yoksullara gizlice yağ dağıttığı söylenmeye başladı. Bütün fiçılar boşalınca kocasının öfkesinden korkmuş, hepsini suyla doldurup kendisine yardım etmesi için Meryem Ana'ya yalvarmıştı. Kocası bir süre sonra yağ stokunu gözden geçirmeye gittiğinde bütün fiçıların yağ dolu olduğunu görmüştü. Bunun üzerine kadın yoksullara acıdığından yağın tümünü dağıttığını, ama Meryem Ana'nın bir mucizeyle fiçıları doldurduğunu itiraf etmişti.

Azize Philotei yoksullara karşı sevecen ve yardımsever ise de bu yardımseverliği her zaman başkalarına kadar uzanmıyordu. Bir başka aziz olan Eubea piskoposuyla kavga etti ve bir Kilise büyüğüne Atinalıları şiddetli bir dille suçlayarak kendisine karşı "akla gelebilecek her türlü düşmanlık ve vahşilikle" (13) davrandıklarını iddia etti:

Attika halkı iyilik ve kötülük arasındaki farkı bilmez ve bu nedenle erdemden nefret edip kötülüğü severler... Dinsiz, düşüncesiz, utanma bilmeyen insanlardır, ağızları hakarete ve kınamaya her zaman açıktır, kavgadan ve dedikodudan hoşlanırlar, terbiyesiz, küstah, yasa tanımaz kişilerdir, başkalarının felaketinden yararlanmak fırsatını hiç kaçırmazlar. (14)

Ancak Atinalılar kadının hakaretlerini başışladılar (ya da bunlardan hiç haberleri olmadı), onu kendi azizeleri olarak sevdiler ve ölümden on yıl sonra 1599'da azizeliği kabul edilince bayram yaptılar.

Ortodoks Kilisesi cemaatinin manevi ve maddi refahını gözetiyorsa da, pek az şey yapabildiği, hatta hiçbir şey yapamadığı bir alan vardı. Türk işgalinin büyük bir kısmı boyunca Atina'da eğitim çok düşük düzeydeydi ve okumuş insan sayısı çok azdı. Türkler tâbi milletlerin okul açmalarını hoş karşılamadıkları için çocuklar, ana babaları zenginse, okumak için başka yerlere gitmek ya da evlerinde gizli öğrenim görmek zorundaydılar. Bir okul açmaya çok seyrek olarak, o da çok büyük rüşvetler karşılığında izin verilebilirdi.

16. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'daki patrik eğitim eksikliği ile ilgilenerek Atina başpiskoposunu 'Kutsal Kitabın öğrenilmesi ve öğretmeye ve öğrenmeye hevesli olanlara mümkün olduğu kadar yardım edilmesini' emretti. (15) Dış ülkelerde, özellikle İtalya'da öğrenim görmüş bazı Atinalılar kente dönüp özel dersler vermeye başladılar ve ertesi yüzyıl Venedik'teki Yunan Kilisesine bağlı Epirli bir papaz ilk okulu açtı. Ancak topladığı bağışlar Akademi'yi sürdürmek için yeterli değildi ve Türklerin düşmanlığı da sürekli güçlükler yaratıyordu. Peloponez'den Hristos Angelos adında bir genç Akademi'de öğrenim görmek üzere Atina'ya geldiğinde tutuklandı, kitapları ve parası elinden alındı ve az daha casus diye idam edilecekti. Angelos İngiltere'ye kaçmayı başardı ve yaşamının geri kalanını önce Cambridge'de, sonra Oxford'da sürdürdü. Bu olaydan kısa bir süre sonra da Akademi kapatıldı.

Ancak okulun kısa yaşamı boyunca başöğretmeni filozof ve öğretmen olarak ün salmıştı; bu kişi kendisine "Levanten felsefesinin tek ustası" (16) adını veren patrik Cyril Lukaris'in dostu olan Theophilos Corydales'ti. Corydales, Lucaris'in de öğrenim gördüğü Padua'da tıp ve felsefe okumuştur. Patrik 1624'te kendisini Atina'dan çağırıp, İstanbul'daki Patrik Okulu Müdürlüğüne getirdi. Corydales okulda genel bir reform ve modernleştirme yaptı, Felsefe ve Fen dersleri koydu. Hamisi Cyril Lukaris'in 1638'de ihanet nedeniyle azledilip idam edilmesiyle mesleği sona erdi. Corydales Lukaris'in Kalvinizm etkisinde kalan doktrinlerini desteklediği için görevinden alınmış, ancak daha sonra kısa bir süre için Arta başpiskoposluğuna getirilmiş, fakat Lukaris ilkelerini desteklemeye devam etmesi üzerine bir kere daha azledilmiştir. 1646'daki ölümüne kadar emekli olarak yaşamıştır.

Atina'da eğitim konusunda bundan sonra bir girişim 18. yüzyılı bekleyecekti. Bu yüzyılda ekonomik bir canlanma döneminde okumuş insan sayısı arttı ve iki okul kuruldu. Daha önceki Akademi'nin devamı olan Yunan Araştırmaları Semineri'ni bir keşiş olan Gregori Sotiris 1717'de kurdu. Okulun parasal desteğini servetlerini Venedik ve İspanya'da kazanmış olan iki Atinalı sağlıyordu. Sotiris okulda ücret almadan öğretmenlik yaptı ve öğrenciler artınca başka öğretmenler de buldu, ama çok geçmeden bunların ücretlerini ödeyecek

parası kalmadı. Okulun parası varken bile fazla başarılı değildi ve Sotiris okumuş ve dürüst bir insan olarak saygı görüyor idiyse de, okul eski görüşü benimsemiş olarak kabul edilmekteydi. 1750'de Venedik'te yaşayan bir Yunanlı olan John Dekas daha modern bir okul kurdu, bir öğretmenle on iki öğrenciyi destekleyecek bir bağışta bulundu. Yedi yıllık öğrenimden sonra yeni on iki öğrenci alınıyordu. 1774'te tarihçi John Benizelos okul müdürlüğüne atandı. Napolyon Venedik'teki Dekas mülklerine el koyunca okul sıkıntıya düştü ve Benizelos bir süre ücret almadan öğretmenliğe devam etti. Petrakis Manastırı başkeşişi Dionysius Petrakis okula hem masrafları hem de öğretmenlerin aylıklarını kapsayan büyük bir bağışla yardımına koştu.

18. yüzyıl ortalarına kadar eğitim standardı çok düşüktü. Richard Chandler şöyle yazıyordu: "Türkler henüz bilimle aydınlanmış değildir. Akıl almayacak kadar cahil kişilerdir. Yunanlılar da onlar kadar kötüdür ve günlerini azizlerin efsanelerini okuyarak geçirirler." (17) Atinalıların Bizans çağında olduğu kadar bilgiye saygılı olduklarını belirtmekle birlikte, hemen hemen din dışında bir şey öğretmeyen iki okullarını da küçümsemekteydi.

Ancak yüzyılın sonunda Atina nüfusu artmış ve kent belirli bir refah düzeyine erişmişti. Bir kısım tüccar büyük servet ve nüfuz sahibi olmuş, politikaya ilgi duymaya başlamışlardı. Eğitim hâlâ çok zayıfsa da (John Galt'a göre 'acınacak durumda'), yetersiz okullara rağmen erkeklerin çoğu okuyup yazabiliyordu. Ancak pek az aile çocuğunu daha fazla okutabiliyordu ve kitap bulmak çok güçtü. Ancak batılı fikirlerle ilişki, okumuş Atinalıların görüşlerini etkiliyor, tâbi millet olarak durumlarından giderek rahatsız olmaları sonucunu doğuruyordu. Özgür ve bağımsız bir vatan fikri belirtmeye başlamışsa da, bunun elde edilme yolu, yabancı müdahalesi için beslenen umutla, ancak Yunanlıların kendi çabalarıyla gerçekleştirileceği duygusu arasında bölünmüş durumdaydı.

19. yüzyıl başlarında üç Atinalı zeki genç Yunanlıların daha fazla eğitim görmeleri için Philamuse Derneğini kurmalarıyla önemli bir adım atılmış oldu. Derneğin yararlı kitap yayımlama hedefine katkısı olacak Rumlara ya da yabancılar derneğe üye olabiliyorlardı. Dernek böylece eğitimi teşvik edecek, yoksul ama zeki öğrencilerin öğrenim-

lerine yurt dışında devamlarına imkan tanıyacaktı. Derneğin merkezi Viyana'daydı ve başlangıçta "kral ve prenslerin, soylu ve filozoflarının ve her sınıftan insanların desteğine sahipti." (18) Bunların arasında Rus çarı Aleksandr, Bavyera ve Saksonya kralları, Kapodistrias, Metternich, Talleyrand ve Wellington vardı. Bunların bağışları derneğin hızla büyümesini sağlamıştı. Byron'un haksız yere "çağının ve ülkesinin en ünlü şarlatanı" (19) dediği Guilford Kontu Frederick North 1815'te dernek başkanlığına seçildi. Philamuse Derneği eğitimin yayılmasına önemli katkılarda bulunduyorsa da, Türk makamları ve bir süre sonra bazı zengin Rumlar tarafından devrimci eğilimleri olduğundan kuşkuyla karşılanmaya başlandı.

Genç Rumların eğitimine duyulan ilgi sadece Yunanlılar ve Ortodoks Kilisesi ile sınırlı kalmadı. Katolik Kilisesi daha 17. yüzyılda bu yönde bir harekete başlamıştı ve Fransa'dan gelen Cizvit papazlar 1645'te Atina'da bir okul açtılar. Ancak okul hem Türk hem de Rum halk tarafından benimsenmeyince çok geçmeden küçük bir Katolik azınlığın bulunduğu Euboea'da Kahlkis'e taşındı. 1658'de onların yerine geçen Kapuçinler biraz daha başarılıydılar: bunlar eski eserlerin korunması ve restorasyonuna ilgi duyuyorlardı ve Atina'nın ilk ayrıntılı kent planını yapmışlardı. İlk olarak manastırlarının bahçesinde yetiştirdikleri domatesin tanınması da onların sayesinde olmuştur.

Atina'da ilk yerleşen Kapuçin keşişi Peder Simon'dur. Peder Simon 1669'da Lyskrates anıtını (MÖ 334) ve Plaka semtinde manastır yapmak üzere bir sıra ev satın aldı. Burada bütün ülke ve mezheplerin Hristiyan seyyahları için bir de konukevi bulunacaktı. Manastır Bağımsızlık Savaşına kadar ayakta kaldı ve Lyskrates heykeli hâlâ oradadır. Heykeli Peder Simon'a satan Rum daha sonra pişman oldu ve bir hasar verebilecekleri düşüncesiyle yabancıların heykel edinmelerine izin olmadığını ileri sürerek satıştan caymak istedi. Davaya bakan Belediye Meclisi üyeleri Rumun lehine karar verdiler; ancak Peder Simon Türk kadiya başvurdu, kadı esere bir zarar vermemesi ve ziyaret etmek isteyen herkese izin vermesi koşuluyla heykelin Peder Simon'da kalabileceği hükmünü verdi.

İlk başlarda Peder Simon'a da Cizvitler gibi kuşkuyla bakılmış ve Türk çocukları kendisini taş tutmuştu. Ancak kendisinin bilge ve iyi bir adam olduğu anlaşıncaya hem Türkler hem de Rumlar arasında

sevildi ve Kapuçin cübbesiyle sokaklarda rahatsız edilmeden dolaşmak mümkün oldu. Peder Simon Rumların sevgi ve güvenlerini o kadar kazanmıştı ki, evlerine çağırıldıklarında karılarıyla kızlarının odada kalmasına izin veriliyordu; oysa bu ayrıcalık Ortodoks keşişlere ya da Müslüman imamlara tanınmış değildi. Peder Simon'un bir Rum ailesi içindeki kavgada arabuluculuğa da çağırıldığı olurdu.

Ancak Kapuinlerin bile her zaman başları beladan kurtulmuyordu: keşişler Türk, Rum ve katolik çocuklar için bir okul açmışlardı ve Peder Simon'un haleflerinden Peder Louis bir gün bir Rum çocuğuna ödül olarak küçük bir resim verdi. Oğlan okuldan çıkarken bir Türk çocuğ resmi elinden kaptı. Peder hırsızı yakalarken çocuğun ceketi yırtıldı ve yoldan geçen Türkler bir gavurun bir Müslümanı dövdüğünü iddia ettiler ki, bu suçun cezası ölümdü. Olay yerine çağırılan Türk kadısı keşişi ölüme mahkum etti. Ancak Fransız konsolosu valiye gizlice bir miktar şeker armağan gönderince, vali kanıt yetersizliği nedeniyle kadının kararını iptal etti. Keşiş konsolosa teslim edildi ve Türk tanıklar da ifadelerini inkar etmeye ikna edildiler.

Akropolis Rumlar, Arnavutlar ve Türklerden oluşan karma bir nüfusa sahipti.

VI

Atina Halkı

Akropolis'de sadece Müslümanların oturmalarına izin veriliyorsa da, aşağı kent karma bir nüfusa sahipti. Burada Hristiyanlar çoğunlukta idi, ama Türkler (Venedik istilasından önce üçte bir ve daha sonra beşte bir), birkaç putperest zenci ve Türk çingeneleri de yaşamaktaydı. 16. yüzyılın son çeyreğinde kent sakinlerinin sayısı on yedi bin olarak tahmin edilmişse de, yüzyıl sonraki Venedik saldırısı sırasında bu sayı on bine düşmüştü. Zamanın İngiltere konsolosuna göre iki bin kadar hane vardı: bunlardan yarısında Rumlar, altı yüzünde Türkler ve yüz ellisinde Arnavutlar oturmaktaydı. 19. yüzyıl başında nüfus yine on yedi bine yükselmiş ve aralarına Fransız Konsolosunun himayesinde yaşayan birkaç Latin tüccar ailesi katılmıştı.

Türkler azınlık olmalarına rağmen bir an bile hakim ırk olduklarını unutmuyorlardı. Orta Asyadan gelen savaşçı göçebeler olarak imparatorluklarını sürekli savaşarak kurmuşlardı; Atina'ya fatihler olarak gelmişler ve fetihlerinin hakkı ile orada bulunuyorlardı. Ancak bir kural olarak Hristiyan komşularıyla barış içinde yaşarlar ve düşmanlıklarını sadece politik krizler sırasında gösterirlerdi. Türkler savaşta zalim ve sert, barışta bile 'halk arasında aksi ve kendini beğenmiş' iseler de, daha yumuşak bir yanları vardı ve genelde aile yaşamlarında barışçı ve sevecendiler ve ilişkilerinde şeref, dakiklik ve dürüstlükleriyle belirginleşmişlerdi. (1) Şarap ve sarhoş edici her türlü içkiyi yasaklayan bir dinin mensupları olarak ciddi insanlardı.

18. yüzyılın ortalarında Türk karakterinin haşın yanı Rum komşularıyla üç yüzyıllık bir ilişki sonunda bir derece törpülenmişti. Türklerin üçte birinden fazlası Rumların çoğu kadar yoksuldu ve "kundura

tamirciliği, tütüncülük, berberlik ve terzilik yapıyorlardı. Diğerlerinin herhangi bir meslekleri yoktu." Böylece alışveriş işi Rumlara kalmış oluyordu. "Zengin toprak sahipleri topraklarının geliriyle yaşıyorlar, ürünlerine herhangi bir fatura falan olmadan Hristiyan tüccarlara satıyorlardı." (2) Türk dili de yüzyıllar boyunca değişikliğe uğrayıp pek çok Rumca kelime alarak yarı yarıya rumcalaştığından dışardan gelenler anlamakta güçlük çekmekteydiler.

Yabancı seyyahlar artık Atina Türklerini "o soylu ırkta rastlanılardan daha kibar, daha sosyal, daha sokulgan" buluyorlar, "hemşehrileriyle daha eşit koşullar içinde yaşadıklarını ve bir ölçüde Rum karakterini almış olduklarını" görüyorlardı. Ancak "ciddiyetlerini yumuşatan bu yakınlık içkiye karşı tavırlarını değiştirdiğinden ve pek çoğu ramazan ayı dışında serbestçe içki içmekte olduklarından" bunun iyi olduğu kadar kötü bir tarafı da vardı. Türkler tarafından genelde gösterilen darkafalılığın nedeninin 'sınırlı eğitimleri'nin ve 'ağgözlüklerinin ise yağmacı bir devletin doğal sonucu olduğu" kabul ediliyordu.

Türkler bedensel egzersiz konusunda pek hevesli değillerdi ve yürümeyi hizmetkarlar ya da kölelere uygun bir şey olarak görürlerdi. Bir gün bir İngiliz ziyaretçi Yunanlı arkadaşıyla Atina'nın birkaç mil dışında atlı bir Türke rastlamışlardı. Türk Ruma arkadaşının frenk beyefendisi olup olmadığını sormuş ve at sahibi olacak parası olabilseydi yürümeyeceğini söyleyerek onun beyefendiliğinden kuşku duyduğunu belirtmişti.

Avrupalılara 'sıkıcı ve tekdüze' gelen Türk sosyal yaşamında kadınların herhangi bir rolleri yoktu. "Türk genelde çubuğu ve kahvesi dışında fazla bir eğlencesi olmayan yalnız bir varlıktır. Çubuğunu yanından hiç eksik etmez. Divanına uzanmışken onunla avunur, yürürken ya da at binerken ya elinde taşır ya bir hizmetkarına taşır. Diğer ilgi alanları atı, silahları ve haremidir. Ciddidir, özdeyişlerle konuşur, hikayeye düşkündür." (4)

Bu Richard Chandler'in görüşüydü. O da Türklerin dostseverliklerinden etkilenmişti: pek çoğu kendisini ve arkadaşlarını ziyarete gelmişti ve kendileri onları ziyarete gittiklerinde "saygı ile karşılanmışlardı." (5) Chandler bunun nedenini kısmen Türklerin basit ve sade törenleri olan dinlerine yoruyordu. Ona göre Türkler Katolik ve Orto-

• dokslardan çok Protestanlara yakınlık gösterirlerdi ve Chandler'in istavroz işareti yapmamasından ve ikonalara tapmamasından memnun kalmışlardı.

Türkler işgalin başlarında bazı kiliseleri ve eski Yunan tapınaklarından bazılarını camiye dönüştürmüşlerdi. Evliya Çelebi "bütün Müslümanların yağmur duası için ve bayramlarda" Olympian Zeus'e gittiklerini yazar. (6) Kuraklık felaketti ve bunu önlemek için dua her dinden halk arasında yaygındı. John Galt 19. yüzyılda geldiğinde Atina bir süredir kuraklık çekmekteydi ve "bazı dindar Türkler her sabah gün doğarken Jüpiter Olimpios'un tapınağının kalıntıları arasında dua ediyorlardı." (7) Kuraklık uzun sürerse yağmur duaları yapılması emredilir ve "dua edenlerin yakınına bir koyun ve kuzu sürüsü yerleştirilirdi... Kuzular analarından ayrılır ve bütün Türkler en hüznü seslerle duaya başlardı." Onların seslerinde koyunların 'acıklı melemeleri' karışır ve bunun 'halkın dualarını güçlendireceği ve Tanrıyı merhamete getireceği' umulurdu. (8)

Rüzgar Kulesi de camiye dönüştürülmüş klasik anıtlar arasındaydı ve burasını 1700'de Mevleviler dergah olarak almışlardı. Mevleviler diğer Müslümanlardan daha hoşgörülüydüler ve zaman zaman kâfirlerin de seyirci olmalarına izin verilen gösteriler yaparlardı. Richard Chandler katıldığı bir töreni şöyle anlatıyor:

... harikulade bir dansla sona eren dini bir tören... Geniş bir daire halinde yere serilmiş postlar üstünde bağdaş kurdular. Yakışıklı, kır sakallı bir adam olan Baş Derviş duaya başladı, diğerleri her zamanki gibi secdeye gelip alınlarını yere değdirdiler. Sonra birden havaya zıpladılar, sırtlarındaki cübbeleri atarak el tutuştular ve Allah diyerek müzik eşliğinde dönmeye başladılar.. Dönüşleri hızlandığı sırada Baş Derviş aralarından kopup ortaya çıktı, ayak parmakları üzerinde yerinden kıpırdamadan dönmeye başladı. Bir başkası onu izledi, sonra dönenlerin sayısı arttı. Bunların dönüşlerindeki hız akıl alacak gibi değildi, uzun saçları omuzlarına değmiyor, havada uçuyordu. Sonunda bazıları bayıldılar ki, bunların hayal gördüklerine inanılıyormuş ve gösteri sona erdi. (9)

Konuklara daha sonra "sanki sadece bir seyirciymiş gibi sakin olan Baş Derviş ve diğerleri tarafından çubuk ve kahve ikram edildi." (10)

Lady Stanhope gibi önemli yabancı kadınlar da bu gösterilere kabul ediliyorlardı.

Rumlar doğal olarak bu faaliyetlere karışmıyorlar, apayrı bir mütevazı yaşam sürdürüyorlardı. Türk işgalinin ilk birkaç yüzyılında Atina'yı ziyaret eden yabancıların çoğu bunların yoksulluk ve sıkıntıları karşısında dehşete düşmüşler, Osmanlı hakimiyetinin ruhları üzerindeki ezici etkisinden üzüntü duymuşlardır. Pire'de görevli bulunan Fransız deniz subayı La Borderie 1537'de Lyons'daki metresine şöyle yazıyordu: "Atina çok ağır bir kölelik altında kentlerin en sefili, en yoksulu olmuş... Bir zamanlar Yunanistan'ın en soylu halkı sayılan Atinalılar artık köle ve ağır işlerde çalıştırılıyorlar... Büyük zorba yöneticiler onların keyfi idareleriyle yönetiyorlar, korkuyla sindiriyorlar ve köleymişler gibi davranıyorlar." (11) Fransız Cizvit papazı Peder Babin bir sonraki yüzyılda Atina'yı "Hristiyan sayısı kadar yoksulun olduğu büyük bir yoksullar hastanesi" olarak tanımladığına göre koşullar o zaman da pek farklı değildi. (12)

Ancak Atinalılar doğaları gereği neşeli insanlardı, büyük bir canlılığa ve müzik sevgisine sahiptiler ve yine başka bir 16. yüzyıl ziyaretçisi olan Lubenau onları serin çeşmeler çevresinde ağaçların gölgesinde oturmuş "zamanlarını müzik ve şarkıyla geçirdiklerini" yazar. (13) Zaman ilerledikçe Rumların en azından bir kısmının maddi koşulları düzeldi. Nüfus fetihle birlikte ekonomik ve sosyal açıdan aynı düzeye gelmişse de, farklılıklar kısa bir sürede yeniden görülmeye başlandı. Birkaç kişi genel yoksulluğun üzerine çıkıp bayağı varlıklı tüccarlar oldular. Rum tüccarlar servetlerini göstermeyi severlerdi ve özellikle yabancılara karşı konukseverlik ve cömertliklerini esirgemiyorlardı. 17. yüzyılın başında Atina'yı ziyaret eden William Lithgow kenti 'tümüyle çökmüş' olarak bulmuşsa da, kendisini şaşırtan şeyler de vardı:

İnsan yaşamı için gerekli her şeyin bolluğunu gözlerimle gördüm. Atinalılar beni dört gün yedirip içirdiler, Girit'e yolculuğum için gerekli erzakı da yanıma verdiler. Ve beni kırk dört mil

uzaktaki Serigo'ya (Kithera) bedava olarak kendi tekneleriyle gönderdiler. (14)

Avrupalı ziyaretçiler Rumların eliaçıklık ve konukseverliklerini takdirin yanı sıra talihsizlikleri karşısında gösterdikleri 'cesaret ve dirayete'de hayran kalmışlardı. Wheler şöyle yazıyor: "Talihsizlikleri doğanın kendilerine verdiklerini, yani doğal kurnazlık ve akıllılıklarını almayı başaramamış." Wheler'i etkileyen bir başka şey de bu insanların başka yerdekilere kıyasla "davranış ve konuşmalarında daha kibar oldukları ve her karşılaştıklarına iyi günler dileyip, iyi dileklerde bulunmalarıydı." (15)

Daha fazla sınıf bilincine sahip ülkelerden gelenler ise bu duygunun Atina'da hem Rumlar hem de Türkler arasında gelişmemiş olduğuna dikkat etmişlerdi. Örneğin evin efendisinin ölçüsünü almak için gelen bir terziye sanki önemli bir konukmuş gibi davranılmakta ve oturtulup kahve ikram edilmekteydi. Atinalılar hizmetkârlara da "büyük bir saygı" gösteriyorlardı: Hobhouse 19. yüzyıl başında şöyle yazıyordu: "Varlıklı bir kişi sokakta kendisinin altında olan birine rastladığı zaman, sadece selamını iade etmekle kalmaz, hatırını da sorar." (14)

Rumlar yetkililerle ilişkilerinde sebat ve cesaret göstermekteydiler. Padişahın temsilcisi 1691'de dönen nüfusun yeniden iskanına yardımcı olmak için Atina'ya geldiğinde, Sultanın affından ne kadar az insanın yararlandığını görünce şaşmıştı. Bu konuda şikayette bulunduğu Rumlar eğer dönenlere iyi davranılmış olsaydı başkalarının da onları izleyeceğini söylemekten çekinmemişler ve Yunanlılar özgürlüklerine düşkün oldukları ve daha çok özgürlüğe sahip oldukları için Venedik topraklarında yaşayanların hepsinin dönmeyeceğini de açıkça belirtmişlerdi.

Ancak yabancıların Yunanlılara olan hayranlıkları sınırsız değildi. Bir ziyaretçi şöyle diyor: "eğer daha önce sahip oldukları özgürlükleri olsaydı, şimdi tıpkı Aziz Luka'nın İncil'de anlattığı gibi bütün zamanlarını tartışarak ya da yeni şeyleri dinleyerek geçirirlerdi... Herkes zamanını sonunda Türklerin eline geçecek olan üç beş kuruş kazanmak için harcıyor." (17) Bir başkası Atina'yı "kurnaz konuşmacılar ve işgüzar politikacılar" kenti olarak tanımlamaktadır. (18) Atinalıların

ataları kadar güçlü bir merakları vardı, kendileriyle gurur duymaktaydılar ve "Türk idaresi altındaki yoksulluklarına ve köleliklerine rağmen kendilerini üstün görürlerdi." (19)

Bir başka ziyaretçi de şu fikirdeydi: "Çok kurnaz ve zeki bir ırk... Kavrayış çabukluğu, gereği gibi eğitilmediğinden deha yaratacak yerde kurnazlığa dönüşüyor." (20) Ve Türk idaresi altında sağ kalabilmek için gerekli olan bu kurnazlık ilişkilerini aynı zamanda Latinlere kadar genişletiyordu. Morosini'nin ordusu 1687'de Pire'ye geldiğinde Yunanlılar onlara tâbi olduklarını belirtmek için acele ettilerse de önce bütün değerli eşyalarını güvenceye almak için yeraltı depolarına saklamayı ihmal etmemişlerdi.

Yunanlılar kavgacı insanlardı ve bu "çeşitli bölücü entrikalar ve kişisel düşmanlıklarla huzuru bozduğu, politik yapıyı bölünmeyle zayıflattığı ve çoğunlukla yararlı olacak yerde zararlı olduğu için" (21) eleştirilmekteydi. Bazı ziyaretçiler Venedikli Marc Coronelli'nin kullandığı şu deyişi bütün kalpleriyle onaylayacaklardı: "Tanrı seni Selanik Yahudileri'nden, Atina Türkleri'nden ve Euboea Türkleri'nden korusun." (22)

Ancak daha anlayışlı olanlar Yunanlıların kusurlarından çoğunun "Türklerin idaresi altında uzun süre yaşamış olmalarında" bulmaktaydılar. Onlara göre Yunanlılar "falakada yedikleri darbelerin, yaşadıkları veya gördükleri onur kırıcı hareketlerin ve direnmenin cezasının dehşetinin anısıyla yıkılmış ve kırılan olmuşlardı." (23)

Yunanlılar Türkler'den farklı giyinirlerdi: Erkekler "Türkler gibi terlik" değil uzun ve siyah ayakkabılar ve uzun siyah bir yelek giyerler, omuzlarına genelde içi kürklü siyah bir palto atarlardı. Alt sınıflar şalvar giyerler, başlarına kırmızı takke geçirirlerdi. Daha varlıklı olanlar ise "daha fazla ve daha iyi giyimleriyle" (25) belli olurlar, başlarına "Türk kilimlerinin yapıldığı kumaştan yüksek siyah bir şapka" giyerlerdi. (26) Varlıklılar gibi orta halliler de giyim kuşamlarına itina gösterirler, "bayramlarda iyi giyinmeye çalışırlar, bu durumlarda gururları yoksulluklarının önünde gelirdi." (27)

Atinalılar bu güç yaşantılarına rağmen sağlıklı insanlardı ve uzun ömürlüydüler. Çeşitli ziyaretçiler bunu dağlardan esen diri rüzgarları, sağlıklı iklimi, "cennet gibi havası ve iyi suyuyla" (28) kentin kurulduğu yere bağlarlardı. Babin, "Hastalık o kadar azdır ki, orada

doktorlar zengin olamaz" diye yazmıştı. Ancak seyrek de olsa zaman zaman veba salgınları felaket olabiliyordu. 1480 ile 1553 arasında yedi salgın kaydedilmiştir ve bunlardan çok şiddetlisi olan sonuncusu tam üç yıl sürmüştü. Babin Theseum'un sütunlarından birinde şu cümleyi okumuştur: "iğrenç ölüm 1553'te geldi ve binlerce insan öldü." (29) 18. yüzyıl sonlarındaki bir salgın da kenti kırıp geçirmiştir.

Nedeni ne olursa olsun, hekim azlığı devamlı olmuş gibi görünmektedir. 18. yüzyılda doktor ve keşiş Petrakis her iki milletin de hastalarını bedava tedavi etmesiyle Yunanlıların ve Türklerin minnetini kazanmıştır. Bunun karşılığında Petrakis Manastırı Türklerin tacizine uğramamıştır. Lady Hester Stanhope'un doktoru Charles Mer- yon 1810'da Atina'ya geldiğinde "kendisinden yardım ve ilaç isteyen hastaların, sakatların ve körlerin istilasına uğramıştı." (30)

Atina'da sadece Türkler ve Yunanlılar yaşamıyordu: kente ve çevre köylere az sayıda Hristiyan Arnavut da yerleşmişti. Bunların çoğu Frankların ve Bizanslıların paralı askerleri olmuşlar, Türk fethinden sonra da Atina dışındaki verimli ova- dan kentin Plaka mahallesine taşınmışlardı; daha sonraki yüzyıllarda dalga dalga gelen Arnavut göçmenleri sayılarını arttırmıştı. Arnavutlar dayanıklı bir ırktı, "küçük yaşlardan yorgunluğa ve güneşe alışır- lardı... Dalkavuk Rumlardan çok farklı erkekçe bir karaktere sahiptiler ve her türlü dezavantajlı durumda kahramanlık gösterirlerdi." (31) Konsolos Giraud onların dinlerine -Rumlardan bile çok- sarılmalarına ve pek seyrek olarak İslamiyeti kabul etmelerine hayranlık duymaktaydı.

Rumlar gibi Arnavutlar da Türk sömürsü altında eziliyorlardı. Çoğunlukla çoban ve çiftçiydiler, ilk önceleri ettikleri toprakların sahipleri- yken, zamanla köle durumuna düşmüşlerdi. "Ekmek, peynir, süt ve zeytin gibi basit şeyler yerler, pek şarap içmezler ve ayda en fazla bir kere et görürlerdi." (32) O kadar yoksuldular ki, vergilerini ödeyemedikleri için sık sık hapse düşerlerdi.

Arnavutlar "Rumlardan çok daha basit insanlardı" ve "dilleri, gelenekleri ve giyimleri farklıydı." Bir Rum kimi zaman bir Arnavut kadınla evlenirdi, ama "bir Arnavut erkeği pek seyrek olarak bir Yunanlı ailesine girecek kadar soylu bulunurdu. Çocukları genç Rumlarla asla ilişki kurmazlar ve kendi başlarına oynarlar ve eğlenirlerdi." (33)

Erkekler gibi kadınlar da güç yaşama, çok çalışmaya ve kavurucu güneşe alışkindılar.

Arnavutlar Türklerin zorbalığına kolay kolay boyun eğmezler, açlıktan kurtulmak için çoğunlukla eşkiya olurlardı. 17. yüzyılda yüz yirmi iki kişilik bir grup çaresizlikten isyan etmiş, Atina'ya beş altı ay boyunca dehşet salmış, ellerine düşen Türklerin kafalarını kesmiş ve tarlalarına çalışmaya gitmekten bile korkan Rumları soymuşlardı. Sonunda Türkler ve Rumlar birleşerek onları Atina'dan çıkarmışlarsa da, Arnavutlar şiddetli bir direnme göstermişler, kendilerine saldıranların çoğunu yaraladıktan sonra çekilerek gemiyle Kea adasına kaçmışlar, burada Venediklilerle birleşerek Türklere karşı mücadelelerini sürdürmüşlerdi.

Atina'da Hristiyan ve Müslümanların yanısıra Türkler tarafından köle olarak getirilmiş olup Akropolis'in kuzey duvarı altındaki mağaralarda ve yıkıntılar arasında yaşayan az sayıda putperest zenciler de vardı. Zenciler Hristiyan ve Müslümanlarla iyi geçinirlerdi ve Atina ile Attika şiddetli bir kuraklık döneminden geçerken yağmur duasına çıkan imamlar ve papazlar onları da putlarına dua etmek üzere çağır- mışlardı.

Atina'da baskı altında yaşayan bir sınıf daha vardı ve bu kere milliyet ve din bu baskıda bir etken değildi: Kadınlar. Osmanlı İmparatorluğunda bütün kadınlar çok sınırlı ve kapalı bir yaşam sürdürmekteydiler ve Türk geleneğine uymamak tehlikeli olacağından Atina'da bu Türkler için olduğu kadar Rumlar için de geçerliydi. Bu nedenle bir Hristiyan kadını Türk kadını kadar kapalı yaşardı. Atina evleri "yüksek duvarlarla çevriliydi, pencereler ya iç avluya bakardı ya da kafesli veya dışarının hiç görülmemesi için kapatılmıştı. Türk kadınlarına ayrılan daireler sadece girilmez olmakla kalmayıp, dışardan bunlara bakılması bile yasaktı." İngiliz ressamı William Parr Akropolis'in resimlerini yaparken Türkler onun varlığından şikayet etmişler, hatta evlerine dışardan bakmasıyla "kadınlarını başka yerlere taşımak zorunda bıraktığı için" kendisini tehdit etmişlerdi. (34)

Bir erkeğin sokakta yürüyen kadınlara yaklaşması terbiyesizlikti ve kadınlarla karşılaşmadan kaçınmanın bir yolu yoksa "erkeğin yüzünü duvara çevirmesi ve kadınlar geçene kadar kimıldamadan beklemesi beklenirdi." (35)

Bir Türk evinde kadın kocasına hizmet eder, onun getirdiği yiyecekleri hazırladıktan sonra kendisi bir kadın köleyle birlikte yer, evin efendisi de yemeğini ya yalnız ya da diğer erkeklerle yerdi." (36) Türk erkeği hareme saygılıydı ve kadınların dairesinin kapısı önünde bir çift terlik görürse, hemen oradan çekilirdi." (37) Harem zaman zaman adaletin elinden kaçan kadınlarca sığınak olarak da kullanılmıştır.

Türk kadınları evlerinden haftada bir çıkarlar, "akrabalarını ziyarette giderler ve sadece hep birlikte hamama giderken ya da mezarlıkta arkadaşlarının, çocuklarının, koca ya da ana babalarının mezarlarını ziyarete gittiklerinde görünürlerdi. O zaman da öylesine kapalı giyinirlerdi ki, genç mi yaşlı mı, güzel mi çirkin mi oldukları anlaşılmazdı." Ayrıca "bir adam veya erkek bir çocuk görüldüğü anda yüzlerini siyah tülbentten bir peçe indirirlerdi." (38)

Rum kadınları da Türk kadınlarından farksızdılar: "Pazarları ve Yortu Günlerinde kilisede bile yüzlerini ince bir peçeyle örterler ve erkekler arasına karışmazlar, ya ayrı sıralarda ya da üst katta önü kafesi bir balkonda otururlardı." (39) Paskalya Pazarında kiliseye erken giderlerdi; bir yabancı bunu şöyle anlatıyor: "Bu ayinde giyimleri pek zarif olan güzel kadınlar vardı, ancak o kadar çok boyanmışlardı ki, yüzlerindeki o kalın boya tabakası yüzünden doğal tenlerini hayal bile etmek imkansızdı." (39)

Ancak Rum kadınları evlerinde Türklerden daha özgürdüler ve kimi zaman bir Avrupalı ziyaretçi (Peder Simón gibi) eve davet edildiğinde ev sahibinin karısı ve kızlarıyla tanışırdı. Evin içinde kızlar tırnakları kırmızıya boyalı zarif beyaz ayaklarıyla çıplak ayak dolaşırlardı. Saçları kızın gurur kaynağıydı ve yıkayıp taramaya ve örmeye uzun saatler harcardı. "Saçından bir lüle yüzüne düşürülür ve saçlar sırtına doğru serbestçe bırakılır... Göz kenarları da maviye boyanır." (40)

Rum kadınları genelde zarıfseler de, eğitimlerinde zihni ve ahlaki gelişme bir Türk kadınıkinden fazla bir rol oynamazdı. Her iki durumda da eğitim sadece dans, gitar ve ud çalmak, yün eğirmek ve "gerçekten çok üstün oldukları" nakış alanındaydı. Okuma yazma bilmedikleri için ne Türk ne de Rum kadınları entelektüel konularla ilgilenmezdi ve okuyup yazan kadınlar istisna olup kendilerine deha gözüyle bakılırdı. Böyle bir Türk kadınının "öyle müthiş bir bilgisi vardı

ki" önemli bir akrabası "kadın kendisini yılda bir ziyarete geldiğinde korkudan titrerdi." (41) 18. yüzyılın son çeyreğinde Atina'da yaşayan Panayis Skouzes Anılar'ında annesinin "ciddi bir şekilde okuyup yazma bilen aklıbaşında bir kadın olduğunu ve böyle birine o zaman pek sık rastlanılmadığını" yazar. (42) 19. yüzyılın başlarında bir İngiliz Konsolosunun dul eşinin yanında kalan bir İngiliz konuk evin kızının 'zarif bir şekilde giyindiğini ve gayet güzel konuştuğunu' ama okuyup yazma bilmediğini yazmaktaydı. (43) Kendisine sevgililerin birbirlerine yazma yerine çiçekler ve meyveler göndererek iletişim kurduklarını, her nesnenin aşk dilinde özel bir anlamı olduğu söylenmişti.

Atinalı kadınları herkes güzel veya çekici bulmuyordu. Aynı ziyaretçi "Yunanistan'ın en çirkin kadınları Atina'dadır... Heykellerdeki o peri gibi kadınları, o zarafeti boşuna aradık... Hatları ince, ama tenleri çok solgun ve genel nitelikleri zayıflık ve bitkinlik" demektedir. "Parlak gözlerini ve beyaz dişlerini" çekici bulmuşsa da, Türk kadınları gibi sürekli oturmaktan gelen, ancak erkeklerinin pek beğendikleri 'vakitsiz şişmanlıklarından' hiç hoşlanmamıştır. (44)

Şimdi olduğu gibi o zaman da giyim kuşam önemli bir uğraştı. Rumlar arasında kırmızı gözde renkti ve "evli kadınlar etekleri yere kadar uzanan kırmızı veya mavi elbise giyerlerdi. Baş ve omuzlarını yaldızlı kenarlı ince bir muslin örtüyle örterlerdi. Kızlar uzun kırmızı elbise giyerler, sırtlarında sarı satenden dört köşe bir pelerin bulunurdu. Sokakta elleri ceplerinde ve yüzleri örtülü yürürlerdi." Kimi zaman Türk giysileri giymekteydiler -kışları kırmızı ve "yazları gayet bol ince patiska" şalvarlar. (45) Yine kızlar bellerinde değerli taşlarla süslü gümüş ya da altın tokalı bir kemer taşırlar, başlarında incilerle işlenmiş kırmızı ya da yeşil bir takke, kollarında altın bilezikler olurdu.

Arnavut kadınları daha basit ve kaba giysiler giyerlerdi: bileklerine kadar inen bir entari, belde geniş bir kuşak, kısa bir yünlü hırka: saçları kırmızı ipekli kordonlar tutturulmuş iki örgüydü. Bacakları ve ayakları genelde çıplaksa da başlarını uzun bir eşarpla örterlerdi. Genç kızlar kenarlarına gümüş paralar takılmış kırmızı başlıklar giymekteydiler.

Ancak imkanları olsa da bu süslenme Türkler gibi Yunan kadınlarında da boşunaydı:

Kadınlar pek sokağa çıkmazlar, kızları ise ancak evlenecekleri zaman kiliseye giderlerdi. Bir genç kızın evlenmeden önce erkekler tarafından görülmesi uygun değildi. Kızın güzelliği kendisini meşru, zor kullanarak yatağına atmak isteyebilecek bir Türk'ün başını döndürebilirdi... ve kızın istemeyerek de olsa yüzünü gösterdiği bir Rum erkeği kendisini küçümseyerek reddederdi. (46)

Wheeler'in arkadaşı Dr. Spon Atinalı bir kızın evlenene kadar "bakire kalması gerektiğini" (47) söylemiştir. Ne Türk, ne de Rum erkeği nikahtan önce gelini göremediği ve kendisiyle konuşamadığı için kızın görünüşünü ve karakterini ancak başka kadınlardan, özellikle kızı evinde ya da hamamda gören kendi kadın akrabalarından öğrenebilirdi. Gelinin akrabalarının görüşleri taraflı olacağından sadece onların bilgisine güvenen bir erkek pek akıllılık etmiş olmazdı.

17. yüzyılda Konsolos Jean Giraud bir Fransız olmasına rağmen bir Rum kadınıyla evliliğinde Rum geleneklerine uymuş ve evleneceği kadını nikah gününe kadar görmemişti.

Chandler şöyle yazıyor:

Kızın ailesiyle koşullarda anlaşma sağlanınca Türk, evliliği kadının önünde resmileştirir ve kadına armağanlar gönderir. Eğer zenginse herbiri omuzlarında boynuzları yaldızlı bir koç, kuzu ya da keçi yavrusu taşıyan köylü alayının önünde çalgıcılar gider; bunların ardından da başlarında sepetler taşıyan hizmetkârlar gelir, sepetlerde kadının kullanması için kadın eşyaları, para falan bulunur, en arkadan da kadına hizmet edecek köleler gelir. Gelinin erkeğin evine gelmesi için bazen aradan yıllar geçer. (48)

"Düğünler damadın evindeki gürültülü müzikle herkese haber verilir." (49) Rumlar arasında "bir bakire evleneceği zaman akrabalarının serveti oranında giydirilerek kiliseye götürülür." (50) Törende gelin ve damat birer yanan mum tutarlar ve "bir yüzük, yaldızlı bir çelenk veya taç kullanılır." (51) Daha sonra:

Gelin başında büyük bir yaldızlı metal taç ile, yanında konukları, yakın akrabaları olduğu halde müzik eşliğinde döner ve hareket

ettiği bile anlaşılmayacak küçük adımlarla yürür. Kocasının evine girince pencerelerden dışarda bekleyen kalabalığa şekerler atılır.

Evde gelin "sanki tahta oturtulur gibi bir koltuğa oturtulur, kocası elleri göğsünde bağlı olarak uygun bir uzaklıkta sessizce durup kendisine bakar. Kadınlar gelip gelini alırlar, erkekler ise ayrı bir yerde eğlenmeye başlarlar." (53)

Arnavut düğününde ise gelin "kocasının evinde arkasına bir çocuk binmiş olduğu halde at sırtında götürülür, başını ve yüzünü bir peçe örter, parmakları gümüş yüzüklerle dolu olup ellerine kırmızı ve mavi çizgiler çizilmiştir." (54)

Atina'da yoksulluk varsa da, çevredeki arazi verimli olduğundan yiyecek bol ve ucuzdu. Her ne kadar zengin yabancılar için böyleyse de, yoksul Atinalılar için öyle olmayacaktı. "Tavşan, av etleri ve kümes hayvanları boldu... bahçelerde portakal ve limon yetişiyordu: üzüm, kavunlar ve incirler harikaydı." (55) İncir ağacına konan küçük bir kuşun hem avlanması kolaydı, hem de asma yaprağı içinde kızartılınca pek lezzetli bir yemek oluyordu. Ayrıca keklik, yabani hindi, ördek ve geyik vardı. Bu nedenle avcılığın pek popüler bir uğraş olmasına şaşmamak gerekir. Ortodokslar sadece sebze ve ahtapot ve salyangoz gibi kansız hayvanlar yemelerine rağmen perhiz günlerinde bile iyi yerlerdi.

Wheler'in "çok iyi" bulmasına rağmen yabancılar şaraptan pek o kadar hoşlanmamışlarsa da, "dayanması için konulan maddeler nedeniyle alışana kadar pek hoş bulmamaktadılar." (56)

Kenti ziyaret edenlerin bir diğeri olan İstanbul'daki Fransa Sefiri Marki de Nointel Atina'nın yiyecek ve içecekleri hakkında iyi şeyler söylememiştir. Kral XIV. Louis'nin emriyle oraya ilk resmi ziyaretinde kendisini hem Türkler hem Rumlar ağırlamışlardı. Marki Türk yiyeceklerinden hiç hoşlanmamış ve "afyon ruhu karıştırıldığı için kokusunun kötü lezzetini tatmayı imkansız kıldığı şarabı içmeyi" bir ceza olarak nitelemişti. (57)

Bu sınırlı toplumda sihir de putperestlerden kalma eski rolünü devam ettirmiştir. Hem Rumlar hem de Türkler çok azla batıl inanca sahiptiler ve sihirli güçlere sahip büyücü kadınların varlığını kabul ederlerdi. "Muskalar ve büyüler her türlü kötü etkiden korunmak için

takılırdı." Çamaşır yıkamak tehlikeli bir faaliyet olabilirdi ve "Atinalı kadınlar çamaşır yıkadıkları zaman çamaşırlarını ayışığından korumak konusunda çok titizlik gösterirler, ayışığının o çamaşırı giyene hastalık ve melankoli getireceğine inanırlardı. Eğer ıslak çamaşırlar kazayla ayışığına çıkarılırsa çamaşırı yıkayan kadın onu etkisine girdiği kötülükten kurtarmak için üzerine üç kere tükürmeliydi." Yeni vaf-tiz edilmiş bir çocuk özellikle her türlü tehlikeye açıktı ve "vaftizden dört beş gün sonra ebe eve gelip kendi sihirli elleriyle bir sofraya kurup üzerine yiyecekler yerleştirirdi. Bu sofraya görünmez bir varlık olan çocuğun Miri'si (Kader) için hazırlanırdı."⁽⁵⁸⁾ Miri gelip yiyeceklerden tatmazsa çocuk sıkıntılarla geçecek bir yaşama sahip olurdu.

Bir kapuçin keşişi John Galt'a evlenmek isteyen genç kızlara ilişkin başka bir batıl inançtan söz etmiştir:

Ayın ilk görüldüğü gece bir tabağa biraz bal, biraz tuz ve bir parça ekmek koyarlar ve bunu Stadyum yakınlarındaki İllissus ırmağının kıyısına bırakarak kaderin kendilerine "yakışıklı bir genç erkek" göndermesi için, anlamı bile unutulmuş olan bazı sözcükler mırıldanırlar. Sonra evlerine dönüp büyüünün gerçekleşmesini beklerler.

Galt Pausanias'da adakların sunulduğu yerin üzerinde eskiden bir Afrodit heykelinin durduğunu okumuş ve bundan da "şimdi batıl inanç olan şeyin büyük bir olasılıkla eski çağlarda dini bir tören olduğu" sonucuna varmıştır. ⁽⁶⁰⁾

Atinalılar'da bir de insanlara ve nesnelere felaket getirebilecek "Kem Söz" korkusu vardı. Kem Söze sahip kimselerden titizlikle kaçınılır ve bunlarla tesadüfen karşılaşıldığında yine en iyi çare tükürmekti. Bir insanın aşırı övülmesi de, tanrıların kıskançlığını uyandırabileceği için iyi değildi.

Edward Dodwell adında bir İngiliz bir gün Müzler Tepesi eteklerinde putperest çağlarda bir gömülme yeri olan bir mağaranın önünde resim yaparken karşısına iki Türk kadını çıkmıştı. Kadınlar onu orada görünce şaşırılmışlar ve bir süre fısıldaştıktan sonra cesaretlerini toplayıp mağarada acil bir işleri olduğunu söyleyerek oradan çekilmesini istemişlerdi. Dodwell bunu reddedince de kendisine 'Köpek'

ve 'Kafir' diye seslenmişlerdi. Sonunda kadınlardan biri içeri girmiş, diğeri dışarda nöbet tutmuştu. Kadınlar gittikten sonra Dodwell Rum rehberinin itirazlarına rağmen mağaraya girmiş ve kadının içerde bal, badem ve küçük bir çörek bırakmış olduğunu görmüştü. Rehberi bunun Kader'e sunulan adak olduğunu anlatmış ve saygısız Dodwell adakları alıp çöreği eşeğine yedirince dehşete kapılmıştı. Bunun küfür olduğunu ve derhal bir misilleme getireceğini söylemişti. Dodwell rehberine gülmüşse de, sonradan o ana kadar çok iyi huylu olan eşeğinin eve gidene kadar çıldırmış gibi davrandığını, anırdığını kaçtığını ve fotoğraf makinesini bir çiftede paramparça ettiğini de itiraf etmiştir.

Atinalıların hayvanlar konusunda da batıl inançları vardı: Yunanistan'ın diğer bölgelerinin aksine bir baykuşun (Atina'nın sembolüydü) bir evin damına konması Türklerce de Rumlarca da uğurlu kabul edilirdi. Oysa her iki ırkın hayvanlar dünyasına bakışları çok farklıydı: Rumlar kuşlara ve hayvanlara ruhları olmadığı için kayıtsız kalırken, Türkler her ikisini de severler ve özellikle kuşlara büyük özen gösterirlerdi. Kırangıçlar yuvalarını ev içinde yaparlarsa ortalığı ne kadar pisletseler de kovulmazlardı. Her yılın mart ayının ortalarında leylekler gelirdi: Türkler bunlara 'Hazreti Muhammed'in kuşları' derler, onlara "büyük saygı gösterirler, yuvalarını istedikleri yerlere yapmalarına izin verirler ve leylek yuvasını bozanları ağır cezalara çarptırırlardı."⁽⁶¹⁾

VII

Vandalların Gelişi

İtalyan Rönesansı klasik Yunan konusunda önemli bir ilgi ve merak uyandırdıysa da, yabancı seyyahların Atina'ya giderek artan sayılarına gelmesi ancak 17. yüzyılın son yarısında başlamıştır. Bunların arasında Türk seyyahı Evliya Çelebi, George Wheler ve Fransız Cizviti Peder Jacques-Paul Babin vardı. O sırada Atina'da yaşayan birkaç Avrupalı içinde en tanınmış Fransız Konsolosu Lyons'lu Jean Giraud idi. Giraud Atina'yı çok sevmiştir: Aristokrat Paleologos ailesinden bir kadınla evlendi, dört çocuğu oldu ve yaşamının sonuna kadar Atina'ya yerleşmeyi planladı. İyi bir eğitim görmüş ve iyi bir dilci olmasının yanı sıra Türkler ve Rumlar arasında çok popüler iyi yürekli, cana yakın bir insandı. Eski yapıları ve heykelleri araştırmıştı, yerel gelenek ve görenekler hakkında çok şey biliyor, hatta Batı'dan gelen pek çok ziyaretçiye kendi heyecanını aşılayabiliyordu. Ancak o dönemde tarihi geçmişlerine tümüyle kayıtsız olan Yunanlılar üzerinde fazla bir etkisi olamamıştı.

Fakat ne yazık ki bir gün Atina'yı ziyaret eden Provensli bir kaptanla tartıştı, kaptan konsolosa hakaret etti ve Giraud da kendini tutamarak adama bir tokat attı. Kaptan Fransa'ya dönünce intikamını aldı, ortalığı velveleye verdi, Giraud'nun şiddete düşkün ve zalim olduğunu, tüccarlara bir konsolosun yardımcılığı yerine bir kralın küstahlığıyla yaklaştığını söyledi. Giraud'nun sarayda bir etkinliği olmadığından kaptana hak verilerek konsolos görevden alındı. Geniş bir ailesi olduğu için güç duruma düşecek olan Giraud'nun yardımına İngiltere'nin İstanbul Sefiri olup Atina'yı ziyaretinde kendisiyle tanışmış olan Lord Winchilsea yetişti. Giraud'nun görevden alındığını duyunca ona ne kadar değer verdiğini kendisini İngiltere Konsolosu olarak atamakla gösterdi.

Ülkesine böylesine şeref ve sadakatle hizmetten sonra Giraud'nun kovulması yurttaşlarının bazıları arasında büyük öfkeye neden olduysa da, Fransızların kaybı İngiltere'nin kazancıydı ve İngiliz ziyaretçiler açısından bu yeni atama çok büyük bir başarıydı. Konsolos Lord Winchilsea'nin iyiliğini ve kendine gösterdiği güveni bütün İngiliz seyahatlara konukseverlik ve yardım gösterip çoğunu evinde konuk ederek gösterdi. Bilgili ve zeki bir rehber olarak zamanını ziyaretçilere kenti gezdirmek ve Türklerle başlarının belaya girmemesi için yardım ederek harcadı.

Konsolos Giraud gibi bir yabancı Atina için kesinlikle yararlı biriydi, ancak gelen her Avrupalı için aynı şey söylenemezdi. Koleksiyoncular daha o zamandan Yunanistan'a ve klasik kalıntılara tehlikeli bir ilgi duymaya başlamışlardı. Bu yeni tür insanlardan biri de İngiliz Lord Thomas Howard olmuştu ve on yedinci yüzyıl başlarında "Arundel konağının bahçelerini ve koridorlarını şereflendirmek için" çok sayıda Yunan heykeli toplamış ve "ondan sonra da eski Yunanistan'ı İngiltere'ye taşımaya" devam etmişti. (1)

Çok geçmeden Avrupa'da büyük konakların bahçelerine klasik heykeller yerleştirmek moda oldu ve Fransız ve İngiliz araçlar her ikisi de Yunan sanatının koleksiyoncuları olan XIV. Louis ve II. Charles için heykeller ve rölyefler toplamaya koyuldular. Louis'nin İstanbul Sefiri Marki de Nointel 1674'te Atina'ya kalabalık maiyeti ve dört savaş gemisiyle resmi bir ziyaret yaptı. Kendisi bulabildiği bütün mermer, yazıt ve elyazmalarını toplayıp Fransa'ya göndermekle görevlendirilmişti. Önemli bir kişi olduğu için büyük bir törenle karşılandı. Vali ve en yüksek Türk memurları ve ileri gelen Rumlar kendisini karşılamak için Pire'ye gittiler ve Marki Atina'ya borazanlar eşliğinde girdi, Akropolis'ten atılan top ateşiyle karşılandı. Vali de Nointel'in yanında getirdiği ressam Jacques Carrey'in Atina'da kalıp eski binaların ve Akropolis'teki heykellerin resimlerini yapmasına izin verdi. De Nointel'e Parthenon'daki bazı rölyefleri Fransa'ya gönderme yetkisi de verilmişti. Genelde eski kalıntılara kayıtsız olan Türkler Parthenon heykellerine saygı gösterdiklerinden ve devrilmişler dahil hepsinin oradan alınmasını yasaklamış olduklarından bu Fransızlara verilen çok özel bir izindi.

İki yıl sonra İngiliz George Wheler Fransız arkadaşı Dr. Jacob

Spon'la Atina'ya geldi. Spon Lyons'dan geliyordu ve Babin'in amiri Başkeşiş Recoil'e gönderdiği bir raporu okuduktan sonra meraklanmış, Atina'yı bir de kendi gözüyle görmeye karar vermişti. Ülkelerine döndükten sonra her ikisi de kent hakkında kitap yazdılar. Wheler yolculuğunda topladığı sikke, yazıt ve elyazmalarını daha sonra Oxford Üniversitesine verdi. Eğer Pire'ye bir İngiliz gemisinin geleceğini bilmiş olsaydı daha çok şey toplayıp göndereceğini de sonradan itiraf etmiştir.

Yine de vandallık henüz büyük boyutlara ulaşmamıştı: mesafe ve erişim güçlüğü ile Türklerin kuşkuları Atina'yı Yunanistan'ın diğer bölgelerinde uğranılan soygundan bir süre için koruyabilmişti. Zaten her Avrupalıyı bir casus olarak gören vali Akropolis'i ziyarete bile genellikle izin vermemekteydi.

İngiliz ve Fransız imparatorluklarının 18. yüzyılda zenginleşmesi ve ufuklarının genişlemesi ile durum değişti. Atina İngiliz aristokrasisinin genç üyeleri ve klasik sanat öğrencileri için popüler bir merkez oldu. Gelen ilk öğrenciler arasında bir ressam olan James Stuart ile mimar olan Nicholas Revett vardı. Bunlar Akropolis'teki ve aşağı kentteki binaları araştırmaya gelmişlerdi. Atina'da üç yıl kalıp günümüzde hâlâ bir klasik sayılan Antiquities of Athen'i yazdılar.

Birkaç yıl sonra 1756'da 'Küçük Asya ve Yunanistan Seyahatleri'ni yapmakta olan Richard Chandler Atina'ya ayak bastı. Chandler bu yolculuğu o güne kadar Stuart ve Revett'inki dahil Yunanistan üzerine pek çok kitap yayınlamış olan Sanatseverler Derneği'nin isteği üzerine yapıyordu. Chandler'in yanındaki genç ressam William Parr "çoğunlukla kolonların üstünde rüzgara ve her türlü kazaya göğüs gererek büyük bir çalışkanlık, sadakat ve cesaretle Akropolis'i resmetmişti. (2)

Wheler'in "dünyada antik çağdan kalan en güzel parça" (3) olarak nitelediği Parthenon'un aradan geçen doksan yıl içinde gördüğü hasar karşısında iki adam dehşet içinde kalmışlardı. Chandler "bu yapıdan kalan o heykellerin cahilcesine horgörü ve zalim bir şiddet sonunda zamanından önce yok olacağından" (4) korkuyordu. Ancak onun da bu yıkımda bir payı yok değildi: bir evin merdivenlerinde bulunduğu mermer bir yazıtı söktürüp Sanatseverler Derneği için satın almıştı. Mermeri yerinden indirmek için validen izin alınması

gerekiyordu -zira bütün mermerler padişaha aitti- ve gizlice götürülecekti. Bu iş Türkler namazdayken yapılmış, o sırada evde yalnız olan ve daha önce mermerin çıkarılması için talimat alan bir zenci köleye işaret olarak bir yüzük gösterilmişti.

Bu dönemde artık çok sayıda zengin seyyah Atina'ya ünlü tapınakları görmeye ve rüşvet vererek götürebilecekleri heykelleri almaya geliyorlardı. Türkler ziyaretçilerin kolayca taşınabilen parçalara verdikleri değeri anlayınca heykelleri parça parça satmak için kırma-ya başladılar. Ancak hırsızlık bir yüzyıl sonra büyük boyutlara varacaksa da, henüz epey azdı. 1854'te Kont de Laborde Atina hakkındaki ikinci kitabının başına şu ithafı koyacaktı: "Her ülkenin vandallarına, soyguncularına ve yağmacılarına, derin bir öfkenin saygısıyla." (5) Buna hakkı da vardı: 19. yüzyılın ilk yirmi yılı içinde Akropolis tarihinin en büyük yıkımına uğramış ve herhalde Roma fethinden bu yana antik eserlerinin en çoğunu kaybetmişti. Ve bu kere yağma ve yıkımı yapanlar fatihler değil, Atina mimarisinin ve heykellerinin tanık olduğu klasik dünyanın hayranlarıydı.

Olayın ilk iki kötü adamı 1780'de göründüler: bunlar genç bir Fransız soylusu olan Kont Choiseul-Gouffier ile arkadaşı ressam ve arkeolog Louis François Sebastien Fauvel'di. Bir Helenist olan Choiseul-Gouffier birkaç yıl sonra Fransız Sefiri olarak İstanbul'a atanınca ilk işi Fauvel'i ajanı olarak Atina'ya yerleştirmek oldu. Ona Akropolis'teki heykellerin resimlerini yapma ve kalıplarını çıkartma iznini aldıktan sonra özel olarak da mümkün olabildiği kadar çok parça toplama talimatını verdi. "Alabildiğin her şeyi al," diye yazıyordu. "Atina'yı ve çevresini yağmalamakta hiçbir fırsatı kaçıрма. Ne diri kaçsın elinden ne de ölül!" (6) İngiliz rakipleri gibi Fauvel de bu emri büyük bir hevesle yerine getirdi. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğunda Fransızlar çok etkili oldukları için Fauvel İngiliz Sefirinin itirazlarına rağmen heykelleri toplayıp Fransa'ya göndermekte pek güçlük çekmedi. Parthenon'dan heykel çıkarmanın yasak olmasına rağmen Fauvel yıkıntılar arasında yatan bir fresk ile başka bir iki parçayı elde edebilmişti.

Sonra Fransız Devrimi geldi. Kralına sadık olan Choiseul-Gouffier Cumhuriyete ihanetle suçlanıp Rusya'ya sürgüne gitti, Fransız Devleti Fransa'ya gönderdiği heykeller de içinde olmak üzere bütün mal

mülküne el koydu. Fauvel Kont'un kalan antik eserlerini getirmek üzere Atina'da kaldı ve hatta bunları milli koleksiyon için koruması için kendisine Fransız Hükümeti tarafından bir bütçe de verildi. Fauvel aynı zamanda kendine de bir koleksiyon toplamaya başlamıştı. Artık Türklerle arası o kadar iyiydi ki, antik eserler pazarını ele geçirdiğinden diğer ziyaretçiler bir iki parça satın almakta bile güçlük çekmekteydiler. 1798'de talihi döndü. Napolyon Mısır'ı işgal etti, Türkiye'ye savaş ilan etti ve Fauvel ile diğer Fransız yurttaşları tutuklanarak İstanbul'da cezaevine gönderildiler. Fauvel orada daha sonra Yanyalı Ali Paşa'ya Fransız Konsolosu olarak gönderilecek olan doktor ve tarihçi François de Pouqueville ile tanıştı. Fauvel'in Atina'ya dönüşünden birkaç yıl sonra onunla birlikte olan Pouqueville Fauvel için şöyle der: "Konsolos olarak kralına hizmet eden ve kaynaklarıyla bilimi zenginleştiren alçakgönüllü ve basit bir filozof... Evi Perikles ve Aspasya Sarayının taşlarından ve onların bir zamanlar Atina'yı süsleyen heykellerinden yapılmış..." (7)

Fauvel tutuklandığında koleksiyonuna da el konulmuştu. Şimdi sıra İngilizlere gelmişti. 1800 Ağustosunda İtalyan ressamı Giovanni Battista Lusteri İngiltere'nin İstanbul sefiri Lord Elgin'in tuttuğu diğer ressamlarla birlikte Atina'ya geldi. Elgin sefirliğe atanır atanmaz eski Atina'nın binalarının ve heykellerinin kopyalarını yapma planlarını devreye sokmuştu. Ülkesinin sanat düzeyini yükseltmek ve Londra'yı dünyanın büyük sanat merkezlerinden biri yapmak için bu kopyaları İngiltere'ye göndermeyi amaçlıyordu.

Askeri vali iskele kurup binaların üstüne çıktıkları takdirde Türk evlerini ve böylece kadınlarını göreceklere bahanesiyle Elgin'in sanatçılarına Akropolis'i ziyaret izni vermedi. Lusieri Elgin'e yazarak padişah'tan Akropolis'e girme izni almasını istedi ve bu arada aşağı kentte olan Theseum ile Lyskrates anıtının resimlerini yapmaya başladı. Sanatçılara Akropolis'e girme izni ancak altı ay sonra, o da askeri valiye büyük bir rüşvet verilmesiyle çıktı. Ancak bu başarıları çok kısa sürdü: vali hemen izni geri almış ve miktarı ne olursa olsun her rüşveti reddetmişti. İstanbul'dan Akropolis'in savunmalarını güçlendirme emri gelmişti ve bunun en iyi yolunu yabancı casusları bölgeye sokmamakta görüyordu. Bu emrin verilmesinin nedeni Fransızların Mısır'ı işgalleriydi; ancak Nelson'un Nil savaşında Napolyon'u

yenmesi İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdindeki popülerliğini arttırmıştı. Hükümet İngiltere'ye iyi niyetini göstermek arzusuyla Elgin'in rahibi Philip Hunt'a Atina'ya götürmesi için o kadar arzulanan emri verdi.

İzin belgesinin metni çok belirsiz olduğundan ilk başta Elgin bile resim çizip heykellerin kalıplarını çıkartmaktan ötesini düşünmedi. Sadece çok dikkatle seçilmiş birkaç parça binaları saran yıkıntıların arasından çıkartılacaktı. O noktada tapınakların yağma edilmesi gibi bir düşünce yoksa da, yedikçe iştahları da artacaktı.

Philip Hunt bundan sonraki oyunun başrol oyuncusu oldu. Kapuçin Manastırındaki dairelerde yurttaşı Edward Dodwell ve William Gell kaldıkları için Hunt İngiliz Konsolosu Spiridon Logothetis'in evine yerleşti. Akropolis'i ziyaret eden İngilizlerin tacize uğradıklarını duyunca öfkeli bir protestoda bulundu ve tehditler ve rüşvetlerle askeri valiyi gelecekte İngilizlerin Akropolis'i serbestçe ziyaret etmeleri ve Lord Elgin'in sanatçılarının her türlü kolaylığa sahip olmalarına ikna etti. Düşündüğü işi yaptırtmak için Rumlardan büyük bir ekip kurdu, yıkıntılar arasında yatan yazıtları toplamak ve kazılar yapmakla yetinmeyip Parthenon'da bulunan en iyi freskleri çıkartma iznini talep etti.

Bu fazla ileri gitmek olduğu için valinin reddetmesiyle karşılandıysa da, yine tehditler ve rüşvetlerle izin verildi. Rum olan konsolos plan karşısında dehşete kapılmıştı, ancak Hunt onun çekingenliği ile alay edip itirazlarını önemsemedi. Hem vali hem de rahip verilen iznin sınırlarını aştıklarını biliyorlardı, ama Hunt istediğini elde etmek için hileye, tehdide ve rüşvet vermeye hazırды ve vali onun karşısında duracak kadar güçlü ya da namuslu değildi. Freskler başarıyla çıkartıp İngiltere'ye gönderilmek için Pire'ye taşındılar. Bu taşıma işi de hapisteki Fransız Fauvel'in el konulmuş büyük bir arabasıyla yapıldı.

Hunt çok sevinçliydi. 1801 Ağustosunda Lord Elgin'e şöyle yazıyordu: "Gücünün en doruk noktasında Fransa'nın altınlarına ve etkinliğine direnmiş olan Yunan heykelciliğinin bu şahane örneklerini şimdi diğer antik eserlerin yanına gönderdim." (8)

Hunt mazeret olarak Akropolis muhafızlarının yaptıkları yıkım karşısında düştüğü dehşeti dile getiriyor ve Lord Ossory'ye şöyle

yazıyordu: "Yeniçerilerin kaleye verdikleri zarar beni çok üzüyor. Freskleri binaya bağlayan kurşun parçalarını çıkarmak için en güzel rölyefleri parçalıyorlar." Bu yıkımı yapan sadece yeniçeriler değil, aynı zamanda zengin ve sözde kültürlü yabancıları. "Buraya gelen her yabancı elinin erişebildiği her yerde heykellerin parçalanmasına katkıda bulunmaktadır."⁽⁹⁾ Onların yurtlarına birkaç parça mermer götürmek için böylesine hırslı olduklarını gören Türkler de büstleri kolayca taşınabilir -ve de satılabilir- parçalara ayırmakta duraksamıyorlardı. 1749 ile 1800 arasında Parthenon'un batı alınlığındaki kırk iki figürün sayısı dörde inmiş, freskler ortadan yok olmuştu.

Kazılar da bir istisna ile büyük ödülleri getiriyordu: kazı yapılmak istenen bir noktada bir Türk evi vardı ve sahibi evini satmayı reddediyordu. İstanbul'dan evin istimlakı için emir çıkartıldı ama ev yıkılıp da kazılınca bir şey çıkmadı. Yıkım işini seyreden Türk, arazisi üzerinde bulduğu bütün heykelleri kırarak evi için harç olarak kullandığını sonradan itiraf etti.

Düş kırıklığı yaşanan bu olay dışında çok sayıda heykel, vazo, mermer parçası, madalyon ve sikke bulunmuştu. Bu işe herkes gibi Rum işçiler de seviniyor, kimseye fark ettirmeden topladıkları parçaları yabancı ziyaretçilere satıyorlardı. Parthenon ve Propylaia'ya ait mimari süsler, kornişler, freskler ve sütun başlıkları sökülüp Pire'ye taşındı. Hunt'un Erechtheum'un parça parça sökülüp İngiltere'de tekrar inşa edilmesi fikri heyecanla karşılandıysa da, parçaları taşıyacak askeri bir gemi tahsis edilemediği için istemeyerek reddedilmişti.

Ancak bu yağma ateşi herkesi sarmış değildi. İngiliz Edward Clarke "kusursuz heykelleri indirmek için işçilerin palangalar ve halatlarla çalıştıklarını görünce" dehşete kapılmıştı. Anlattığına göre bir kısmı camiye dönüştürülmüş olduğu için Türkler Parthenon'a büyük saygı göstermekteydiler ve onlar da bu yıkımdan üzüntü duyuyorlardı. Ancak bir gün "indirilen bir heykelin büyük bir gürültüyle düşüp parampaça olması üzerine" ⁽¹⁰⁾ askeri vali sonunda başka heykelin sökülmesini yasaklamıştı.

Elgin'in sanatçıları kalan fırsatlarını heykelleri keserek değerlendirdiler. Adamlarından biri olan Kraliyet İstihkam alayından Yüzbaşı Thomas Lucy yaptığı işin farkındaydı ve bunu Mısır'dan kaçıp İngiltere'ye dönmenin bir yolu olarak görüyordu. Lady Hunt'a şöyle

yazıyordu: "İki güne kadar Atina'ya tapınakları yağmalama için' gidiyorum... diplomatik yaşantımı sona erdirmek için en iyi yol..." ⁽¹¹⁾

Lord Elgin 1802'de Fransızlar Türkleri taşınmasını yasaklamaya ikna edemeden mermerlerini göndermek için Atina'ya gitti. Başarılanları görünce adamlarını takdir etti ve sanatçılarına işlerine devam için teşvik etti. Lusieri'ye şöyle yazıyordu: "Thrasyllus anıtından heykeli söktüğünü görüp memnun oldum. İşine devam et ve Demosthenes'in Fenerini (Lyskrates anıtının o zamanki adı) de koleksiyonuma kat." ⁽¹²⁾ Ancak kapuçin rahibinin Fransız Sefirinin kesin emriyle de desteklenen satışı reddetme kararı üzerine Lusieri'nin çabaları boşa çıktı. Fakat ellerindeki antik eserleri satmayı reddeden Rumların malları Türk valisinin yardımıyla zorla ellerinden satın alındı.

O yaz ve sonbahar boyunca yıkım devam etti. Parthenon'un bir sütunu nakil için ortasından ikiye kesildi ve Akropolis'teki bütün binalar ağır hasara uğratıldı. Elgin'in sanatçıları Venedik toplarının başlattığını hızla tamamlıyorlardı. Theseum heykellerini elde etmek için "paranın sağlayabileceği her türlü tuzak kullanıldı" ancak Theseum kilise olduğu ve Ortodoks Kilisesi yasalarına tabi olduğu için "bütün çabalar boşuna oldu ve bu saygın mabet yok olmaktan ve İngiliz adı da yeni bir rezaletten kurtulmuş oldu." ⁽¹³⁾

Elgin'in görüşüne göre on sekiz ayda Türklerin muhalefetine, rakip koleksiyoncuların kıskançlıklarına ve Fransız entrikalarına rağmen "muazzam masraflarla" ⁽¹⁴⁾ çok büyük işler başarılmıştı. Eski binalar ölçülmüş, resimleri çizilmiş, kalıpları çıkarılmış ve en iyi durumdaki heykeller yerlerinden indirilip büyük bir kısmı İngiltere'ye gönderilmişti. Ancak sıkıntıları henüz sona ermemişti: değerli heykellerle yüklü bir gemi fırtınaya tutulup Kithera yakınlarında batmıştı ve yükünün çıkarılması epey zaman alacaktı.

Lusieri'nin eski rakibi Fauvel 1803 Ocak ayında cezaevinden çıkınca Atina'ya döndü ve kendisinin yetmiş yaşında olduğu sırada Bağımsızlık Savaşı çıkana kadar orada kaldı. Fauvel Choiseul-Gouffier'in antik eserler koleksiyonunu Fransa'ya gönderdiyse de, gemi İngilizlerin eline geçirilip eserler İngiltere'ye götürüldü. Hükümet bunların gümrük vergisini ödemeyi reddedince eserler yıllarca gümrükte

kaldıktan sonra Lord Elgin tarafından keşfedilip satın alındı. Lord Elgin bunları British Museum'a bağışladı. Elgin İngiltere'ye giderken yolda Fransızlar tarafından tutuklanmış ve 1803'ten 1805'e kadar Fransa'da hapis yatmıştı. Orada bulunduğu sürede Napolyon'la barışmasına rağmen mal mülkü ile parasını elde edememiş olan Choiseul-Gouffier ile dostluğunu tazeledi.

Atina'da ise ikisinin ajanları Lusieri ile Fauvel arasında büyük bir rekabet ve nefret başlamış, Osmanlı İmparatorluğu ile ülkesi arasındaki münasebetler iyileştikçe ve eline para geçtikçe kâh biri kâh diğeri ötekine üstünlük taslamaktaydı. Elgin cezaevindeyken Lusieri'nin Türkler önünde itibarı düşmüştü ve daha da kötüsü, Elgin'in bankacıları kendisine işine devam edebilecek kadar para vermiyorlardı. Lusieri buna rağmen batan gemideki mermerleri çıkarttı ve Parthenon freskinin ikinci parçasını sökmeyi başardı. O sırada Atina'da olan mimar Robert Smirke mermerlerin sökülüşünde verilen hasar karşısında dehşet içinde kalmış, şöyle yazıyordu: "İşçiler demir levyelerle bu sağlam duvarların taşlarını çıkartmaya çalışıyorlardı. Düşen her taş toprağı sarsıyordu... Tapınağın yaralı ruhunun inlemesi gibi bir şeydi bu." (15)

Kendileri için mermer parçaları çalanlar ve Elgin'in götürdüğü parçaların Akropolis'i daha büyük yıkımlardan koruduğuna inananlar bile kullanılan yöntemleri şaşkınlıkla karşılıyorlardı. Lusieri Lord Elgin'e 1802'de yazdığı bir mektupta, "Lordun hizmetindeyken biraz barbarca davrandığı" için pişmanlığını dile getirmekteydi. (16)

O sırada Fauvel -Fransız Sefirinin de onayıyla- Lord Elgin'in hâlâ Atina'da bulunan sandıklarını çalma planları kurduysa da, bunları götürecektir bir Fransız gemisi bulunamadı. 1805'te İngiliz Konsolosuna sefaretten gelen yazıda bundan böyle sütun ve heykellerin kaldırılması yasaklandı. Lord Aberdeen'in günlüğüne yazdığı gibi "dört yıllık yıkım" sona ermişti ve aynı yılın ekiminde kazılar da yasaklandı.

Lusieri şimdi hâlâ Atina'da olan mermerleri, vazoları, sikkeleri ve diğer antik eserleri İngiltere'ye nakletme sorunuyla karşı karşıyaydı. Ancak çok kötü bir dönemden geçilmekteydi: İngiltere Türkiye'ye savaş ilan etmişti ve Lusieri de Elgin'in koleksiyonunu rakibine bırakarak Malta'ya kaçmak zorunda kaldı. Savaş 1809'da sona erince Lusieri Atina'ya döndüğünde evini yağmalanmış ve orada bıraktığı

bütün antik eserlerin çalınmış olduğunu gördü. Mermerlere el sürülmemiştir, ama onların da ülke dışına çıkarılmasına izin vermiyorlardı. Resmi makamlar onların çıkarılması için Elgin'e asla müsaade edilmediğini ve son sekiz yıldır yasadışı olarak çalıştığını iddia ettiler. Osmanlı hükümetinin antik eserlere herhangi bir düşkünlüğü yoktu, onlar konusunda İngiliz ve Fransız sefirleri tarafından sürekli rahatsız edilmekten bıkmıştı ve bu eserleri sadece dış politikanın küçük araçları olarak, dostlarını memnun etmek ya da düşmanlarını rahatsız etmek için kullanmaktaydı. İngiltere'nin Türkiye ile ilişkisi düzelince mermerlerin götürülmesine izin verildi. Fauvel'in itirazlarına rağmen İngiliz savaş gemisi Hydra'nın alabileceği kadar eser yüklendi ve Malta'ya taşındı. 1811 Nisanı'nda giden son partiye de Lusieri eşlik ediyordu.

Lusieri Temmuz ayında Atina'ya döndüğünde yabancı kolonisinin Charles Cockerell'in Aegina'da Aphaia Tapınağı mermerlerini keşfinin heyecanı içinde buldu. Cockerell mermerleri Atina'ya getirdi ve sonra da Türklerin elinden mümkün olduğunca çabuk kurtarmak için İngilizlerin hakim olduğu Zante adasına taşıdı. Bunlar daha sonra Bavyera kralı I. Ludwig'e satıldılar.

Zaman ilerledikçe Lusieri'nin durumu da kötüleşiyordu. Türklerin yeniden izin vermelerine rağmen kazılara devam edecek parası yoktu ve zamanını ve enerjisini yabancı ziyaretçilere rehberlikle harcamaya çalıştı. Fauvel kendisiyle "zamanının yarısını çizerek öteki yarısını da çizdiklerini silerek geçirdiğini" söyleyerek alay ediyorsa da, yetmiş dört yaşına rağmen sanattan kopmamıştı ve "Attika ovasının büyük boy panoramik bir manzarasını" çizmekteydi. İngiliz John Fuller onun ölümünden kısa bir süre önce başı üzerinde kocaman bir şemsiye, koltuğunun altında resim araç gereçleriyle her gün Müzler Tepesine tırmanırken gördüğünü yazar. (18) Lusieri 1821'de öldüğünde İngiliz kolonisine kendisine, şimdi St. Paul Anglikan Kilisesinin duvarında olan bir anıt dikmişti. Lord Elgin de aynı yere 1799'da Atina'da vebadan ölen John Twedell için bir mezar taşı yaptırmıştı. Elgin artık herkesin şamar oğlanına dönüşmüş ve Twedell'in kardeşi ve diğerleri tarafından genç adamın elyazmalarını kendi kullanımı için çalmakla suçlanıyordu.

Akropolis'in hazinelerinin daha önce hiç girilmemiş boyutlarda

alınıp götürülmesi onun sayesinde başarıldığı için ününün böyle leke-
lenmesine pek şaşmamak gerekir. O ortaya çıkana kadar koleksi-
yoncular çoğunlukla heykellerin kalıplarını çıkarmışlardı ve yağmacı-
lık çok küçük çaplıydı. Hobhouse Elgin'i "kalıplarla yetinmemek... ve
böylece eski çağın anıtlarının bozulmasını ve yok edilmesini hızlan-
dırmakla" suçlar. "Parthenon'un doksan iki sütununun üzerindeki
heykellerin çoğu 1767'de tamamken şimdi bir tane bile kalmamıştır
ve sonuncusunu da Lord Elgin indirmiştir.... Ancak ne var ki, daha
önce devrilmiş olan heykeller Türkler tarafından parçalanmıştır ve
Türkler daha uzun süre Atina'da kalacak olurlarsa bütün değerli antik
eserler yok edilecektir."⁽¹⁹⁾

Elgin sadece Atina'da eleştirilmiyordu. İngiltere'deki eleştiriler o
kadar sertti ki, 1816'da Avam Kamarasında suçlamaları araştırmak
üzere bir komisyon kurulmuştu. Komisyonun raporuna göre Elgin
eğer heykelleri götürmeseydi bunlar Akropolis'de zaten büyük yı-
kımlara neden olan Türkler tarafından yok edilecekti. Komisyon El-
gin'in suçunu hafifleten bir noktayı da "İlginç bulduğu her taşı götür-
mesi için Türkiye'de hiçbir yabancıya gösterilmeyen kolaylığın ken-
disine gösterilmiş olması" diye nitelemişti. ⁽²⁰⁾ Ayrıca Lord Elgin
mermerlerin götürülmesinde hiç itiraz etmeyen Türklerden de Rum-
lardan da büyük yardımlar görmüştü. Hatta Rumların çoğu onun bu
faaliyetlerinden memnun kalmışlar, bunun ülkeye yabancıları ve ya-
bancı parasını çekmek için bir araç olacağını düşünmüşlerdi. Türkler
ise heykellere karşı ilgisizlerdi ve onları nişangah olarak kullanmak-
taydılar.

Aylarca süren pazarlıktan sonra devlet mermerleri 35.000 sterli-
ne satın almaya karar verdi (Lord Elgin'e maliyetinin yarısına). Avam
Kamarasındaki oylamadan seksen iki milletvekili mermerlerin alın-
ması lehine, otuzu aleyhine o kullanmıştı. Bir tek üye yasaya bir ek
konularak mermerlerin Yunanistan adına saklanması önermiş ama
teklifi oybirliğiyle reddedilmişti.

Lord Elgin ile kendisinden daha küçük çaplı diğer vandalların işle-
ri bittikten sonra Akropolis'ten kalanlar ülkesinden uzakta bir müze-
de sergilenmekten çok daha kötü bir kaderle karşılaştı. Çevre kirlen-
mesi çağının kurbanları olan mermerlerin durumu o kadar kötüy-
dü ki, sökülüp Atina'da Milli Arkeoloji Müzesi atölyelerine onarıma

gönderildikleri zaman belki de onarım göremeyecek durumda olduk-
ları anlaşıldı.

Lord Elgin Atina'ya olan borcuna duyarsız değildi. Götürdüğü
mermerlere karşılık İngiltere'de bir meydan saati yaptırtıp armağan
olarak gönderdi. Osmanlı İmparatorluğunda meydan saatleri çok na-
dir olduğundan Türkler çok sevinmişlerdi. Ancak saatin nereye yer-
leştirileceği konusunda anlaşmazlık çıktı. Lusieri en uygun yerin Ak-
ropolis olduğunda ısrar ediyordu. Gelecekteki İngiliz-Yunan ilişkileri
adına talihli bir karar verilerek teklifi reddedildi ve saat Rüzgarlar Ku-
lesi yakınında Pazar yerinde özel inşa edilmiş bir kuleye yerleştirildi
ve 1884'te yanana kadar orada kaldı.

VIII

Elgin Sonrası Dönem

Lord Elgin'i en çok eleştirenlerin başında Edward Dodwell gibi Yunanistan'ı 19. yüzyıl başlarında dolaşan yurttaşları geliyordu. Dodwell 1801'de Atina'yı ziyaretinde karşısında "geniş bağları, Türk çeşmeleri ve çok kullanılan Türk hamamlarıyla" dolu bir kent bulmuştu. Karışık ırk ve dinleriyle tipik bir Türk kenti diye düşünmüştü. Kent yemyeşil ve sulaktı, ama varlıklı değildi. Dış ticaret hemen hemen yoktu ve Pire Akdeniz'in en büyük üçüncü limanı ise de, "Kimi zaman limanda bir tek gemi bile bulunmuyordu." (1)

Birkaç yıl sonra Dodwell yanında ressam arkadaşı William Gell olduğu halde kente bu kere Thebes'ten at sırtında geldi. Korent'te ve ba olduğu için ve Thebes'te de olduğu sanılarak Türk makamları onların Pnyx yakınlarında bir mağarada on gün karantinada kalmadan Atina'ya girmelerini yasaklamak istedilerse de, İngiliz Konsolosu Spiridon Logothetis'in yardımı ve küçük bir rüşvet karşılığında kente hiç beklemeden girme iznini kopardılar.

Dodwell'in ilk ziyaretinde olduğu gibi ilk önceleri oğlu bir zamanlar İngiliz Konsolosu olan yaşlı dul Minna'nın evinde kaldılar, ama hava ısınınca Kapuçin Manastırındaki daha havadar daireye taşındılar.

Dodwell Atina'ya ilk geldiğinde Akropolis'e girme iznini almanın güç olduğunu görmüş ve ancak Türk muhafızların çocuklarına bir miktar para armağan ederek bölgeye girebilmişti. Akropolis'in resmini her çizmek istediğinde "çok aksi ve ağgözlü bir adam olan" ve rüşvetin miktarı konusunda tartıştıklarında kendisine "Domuz, şeytan ve Bonapartçı" diye hakaret eden askeri valiye rüşvet vermişti. Vali gözü doymaz bir adamdı; Dodwell kimi zaman anıtları inceleyip resimlerini çizerken vakit kaybetmemek için Akropolis'e kendisi ve

ressamı için yemek getirirdi; vali "yemeğin gelişini bahşış bekleyen çocuklar gibi heyecanla gözler ve genellikle bizim gibi çalışkan insanlar için iyi olmadığını söyleyerek şarabımızın çoğunu içerdi." (2)

Hunt'ın itirazları sayesinde Dodwell Akropolis'e ikinci giriş iznini daha kolay aldıysa da, Lusieri'nin anıtlara verdiği zararı görerek bunun için fazla sevinemedi. Avrupalı koleksiyonculara ve özellikle Lord Elgin'e "duyarsız barbarlığı" nedeniyle ağır saldırılarda bulundu. "Dünyanın gördüğü mimari ve heykelin en büyük zaferi olan" Parthenon'a olan hayranlığı nedeniyle zaten 1801'de "en güzel heykellerinin yağmalandığı ve mimari şaheserlerinin yerlere atıldığını görmekle tarif edilmez acılar içinde kalmıştı." (3)

İlk gördüğümdeki o mükemmel derecede korunmuşluk ve o gözâlı güzellik şimdi parçalanmış bir yalnızlığa terk edilmiş. (4)

Dodwell özellikle heykellerin acımasızca sökülmesine, bazılarının çıkarılması için görkemli bir kornişin bilerek parçalanması karşısında dehşete düşmüştü. Akropolis anıtları;

Bir tek yılda son bir yüzyılda olduğundan daha büyük bir hasar görmüştür. Yirmi iki yüzyıldır zamanın sessiz harabiyetine direnen, putkıranların yıkıcı öfkesine, Venediklilerin duygusuz yağmalarına ve Müslümanların barbarca şiddetlerine dayanmış olan insan dehasının bu eserlerin kaderlerinde insanın sonsuza dek üzecek olan yıkımı yaşamak da varmış.

Antik eserleri parçalayanlar en azından bunu kayıtsızlarından yapmışlardı, Lusieri gibi pratik bir nedenle değil. (5)

Dodwell'in öfkesi Dionysus'un bir heykelinin "tarafsız her hayranının tüm yerel ilginçliğini ve özgün güzelliğinin büyük bir kısmını kaybetmiş olduğunu kabul edecekleri antik eserlerin" Londra'ya götüren vandallara da uzanıyordu. (6)

Erechtheum'un ön tarafını taşıyan Karyatid'lerden (heykel biçiminde sütun) biri de çıkarılmış ve yerine binanın çökmesini önlemek için çıplak tuğla bir sütun yapılmıştı. Bunu dehşetle karşılayan sadece Dodwell değildi: Daha sonra Guilford Kontu olacak Frederick North

o kadar rahatsız olmuştu ki, eksik Karyatidin suni taştan bir kopyasını yaptırtıp orijinalinin yerine konması için Atina'ya gönderilmişti. Ancak çabaları boşuna olmuş, heykel yerine yerleştirilecek yerde bir kenara atılmıştı. Dodwell zamanının ve daha sonrasının pek çok İngiliz gibi İngiliz Hükümetine çalınan Karyatidi geri verme çağrısında bulunduydu da bütün çabaları başarısızlıkla sonuçlandı.

Dodwell'in Elgin ile sanatçılarına duyduğu nefrete Lusieri tarafından karşılık verilmekteydi. Lusieri Dodwell ve William Gell için şöyle yazıyordu: "Herkesi öğrendirecek şekilde çalışıyorlar, daha sonra buraya geleceklerin ne burada ne de Argos'ta aynı nezaketle karşılanacaklarına inanmıyorum. Bu beyler ferman elde etmeden, Validen ya da toprak sahibinden izin almadan ve karşılığında bir şey vermeden kazı yapmak istiyorlar." (7) Arkeolog Dodwell de buydu işte.

Dodwell'in kitabının özelliği arkeolojik içeriğinde değil, çağdaş Atina'yı anlatışındaki canlılıktadır. Akropolis'teki binaları incelerken küçük Türk garnizonunun içinde yaşadığı sefil koşulları da gözlemlemişti. Askerler suyu kentten yukarı taşıyorlardı, "taşları sadece çamur ve toprakla tutturulduğu için duvarları sürekli yıkılan sefil kulübelerde yaşıyorlardı ve şiddetli bir yağmur onlar için başka ülkelerde yangın ya da depremin yarattığı hasarı meydana getirmektedir." (8)

Dodwell yıkıntılar arasında yetişen çiçekler ve evcillikleriyle kendisini şaşırtan Atina kuşları dahil, gördüğü her şeyle ilgileniyordu. Gell ile balkonda yemek yerlerken küçük bir şahin gelip masaya konar kendilerine ortak olurdu. Bir gün yemek çok sıcak olduğundan kuşun dili yandı ve uçup giderek bir daha dönmeğe ikna edilemedi.

Dodwell eğer daha adil bir yönetim ve daha hoşgörölü bir dine sahip olsalardı daha akıllı ve daha erdemli olacaklarına inandığı Rumlara karşı da çok yakınlık duyuyordu. Rumlar yabancı egemenliğinde yaşamaya hala alışamamışlardı ve "hayallerinde hâlâ kaybettikleri bağımsızlığın gölgeleri dolanıyor, göğüsleri az da olsa özgürlük sevgisiyle titriyordu." Vali "kötü davranırsa İstanbul'a şikayet ederler ve genellikle de dertlerine deva bulurlar." (9)

Dodwell'in Atina'da bulunduğu sırada da böyle bir olay geçmişti: askeri vali "keyfi elkoymalarla, memurlarından bazıları da hakaret etmekle suçlanmışlardı. Sırf kötülük yapmak için tütün ve pamuk tarlalarında atla dolaşan Rum sekreterinin de bu barbarlığı" üzerinde

özellikle durulmuştu. Rum sekreter Atina'nın dar sokaklarında atını dörtmala koşturarak yayaların canını tehlikeye sokmaktaydı. Sekreterin atı beyazdı, yelesi ve kuyruğu turuncuya boyanmıştı ve kendisine at üstünde keman çalan arkadaşları eşlik ederdi." (10) Gerçekten görülecek bir manzara.

Dodwell ziyaretinin sonuna doğru askeri valiyle ilişkili bir başka olaya karıştı. Vali bir röntgenciydi ve bir Türk hamamına gizlenip kadınları gözetlemesiyle Türklerin gazabını üzerine çekmişti. Dodwell bu sahneyi büyük bir keyifle anlatır:

Bu gözükkara adam bütün safiyetleri ve şehvetli zarafetleriyle farkında olmadan kendilerini gözleri önüne seren genç kadınların yasak meyvelerini gözleriyle yerken yakalandı. Hamamın kubbesi altında bir dehşet çılgılığı koptu; öfkeli kocalar bu anlatılmaz hakareti çok geçmeden duydular ve korkudan tir tir titreyen Vali çok geçmeden Akropolis'e sığınmak zorunda kaldı. (11)

Vali orada bile kocaların intikamından korkarak önce Aegina'ya, sonra da Hydra'ya kaçtı. Birkaç hafta sonra da kılık değiştirerek Atina'ya döndü ve Dodwell'in kaldığı Kapuçin Manastırına sığındı.

Dodwell bundan sonra olanları anlatma fırsatını da kaçırmıyor:

Gece olunca manastırın kapıları kapanmış, hepimiz yatmak için dairelerimize çekilmiştik ki, kapı birden şiddetle vuruldu. Sokakta bir yabancı manastırın kutsal duvarları arasına alınması için yalvarıyordu. Bu uzun boylu ve tepeden tırnağa kadar örtülü kişinin vali olduğunu görünce çok şaşırdık. Küstah ve zorba Türk gitmiş, yerine sığınma hakkı isteyen sefil bir zavallı gelmişti.

Başrahip manastırı tehlikeye atma korkusuyla bunu reddedince vali;

... Akropolis'in komutanıyken bana gösterdiği saygısızlığı unutarak yardımımı öylesine alçakgönüllülük ve etkili bir şekilde istedi ki, elimden geleni yaptım ve ben Atina'dan gidene kadar dairemde kalması için başrahibi ikna ettim. (12)

Vali kırk yaşlarında, uzun kara sakallı bir adamdı. Bir Rum kadınıyla evliydi ve pek çok çocuğu vardı. Hamam skandalına rağmen ailesine bağlıydı ve aradan birkaç gün geçince Dodwell'den karısıyla çocuklarını pencereden görebilmesi için manastırın üstündeki surlara çıkarmasını rica etti. Bu tam Dodwell'in hoşuna giden türden bir entrika olduğu için gidip valinin karısını kendisiyle surların belirli bir yerine çıkmaya razı etti. Böylece vali Dodwell'in dürbünüyle olmak üzere birbirlerini göreceklerdi. Kadın kocasını görünce "bir sevinç çığlığı atarak" Dodwell'in kolları arasında bayıldı. Dodwell çok korkmuştu: o sırada oradan bir Türk geçmiş olsaydı ya valinin saklandığı yer ortaya çıkacak ya da Dodwell "bir Müslümanın karısıyla uygunsuz bir durumda bulunmak kuşkusuna altına girecekti" (13) ki, o zaman vali kadar büyük bir tehlikeye atılmış olacaktı. Kadının evine dönünce kadın Dodwell'e teşekkür etti ve kendisine güvendiğini göstermek için peçesini çıkardı. Valinin büyük oğlu ile kızına da sır açıldı ve hep birden valinin kendilerini görebilmesi için surlara gittiler. Dodwell'in Atina'dan ayrılma günü geldiğinde vali hâlâ manastırdan çıkmaya cesaret edemediği için Dodwell başrahibi onu korumaya devam etmesi için ikna etti. Başrahip daha sonra artık uslanmış olan vali ile düşmanlarını barıştırdı ve vali garnizonun başına dönebildi.

Bu hikâyenin ne kadarının gerçek ne kadarının Dodwell'in geniş hayaline ait olduğu bilinemez. Bir başka anlatıma göre kötü vali birkaç yıl önce ölmüş ve yerine oğlu geçmişti, ancak doğru ya da uydurma Dodwell bundan hoş bir hikaye çıkarmıştı.

Lord Elgin herkes tarafından aynı derecede eleştirilmiyordu. 1809'dan 1811'e kadar Atina'da bulunan John Galt Parthenon'un "harap edilmesine çok kızmış ve düşkünlüğüne uğramış" ise de, "ganimetlerin ülkemizi süsleyeceğini bilmekten ve Lord Elgin tarafından alınmadıkları takdirde herhalde Fransızların eline geçeceğinden bundan avuntu duymaktaydı." (14)

Galt Kapuçin Manastırında kaldı ve Lyskrates anıtı üzerinde çalışmasına izin verildi. Nüfuzlu bir Türkün tavsiye mektubuyla geldiğinden karşılanması "çok görkemli" oldu ve vali "birkaç kuzuyla birkaç kümes hayvanı gönderdi ve Atina'da kaldığım sürece elinden gelen her şeyi yapacağını bildirdi." Bu eliaçıklığa rağmen Galt Türklerden pek hoşlanmamış, onları Rumlarla kıyaslayınca "tembel ve

terbiyesiz" bulmuştu. Rumlar ise "kolay kolay servet sahibi olmalarına, silah taşımalarına izin verilmediği ve efendilerinin hakaretlerine karşı koyamadıkları halde çok çalışkandılar." Ortak çıkarlarına gelince Rumlar "birbirlerine tam olarak güvenirler, Türkleri geçici olarak görürlerdi" ve "en sıradan bir gözlemci bile onların Türklere karşı tekvücut olmak için bir fırsat beklediklerini" gördü. (16) Bu fırsat on yıl sonra gelecekti.

Ancak o sırada yönetim Türklerin elindeydi. Türk devriyeler sokaklarda dolaşırlardı ve "karanlık bastıktan sonra sokağa çıkan biri bir fener taşımalı ya da yanında eli fenerli biri bulundurmalıydı. Eğer devriyeler fenersiz birini görürlerse hemen karakola götürürler ve kim olduğuna bile bakmadan falakaya yatırılırdı." (16)

Rumlara yakınlık duyanlar sadece Dodwell ve Galt değildi. Bir başkası da 1805 Temmuzunda Paris'ten Kudüs'e gitmek üzere yola çıkan Fransız yazar François Rene de Chateaubriand'dı. Bir eylül sabahı saat üçte Eleusis'ten at sırtında yola çıkan Chateaubriand, Atina'ya güneş doğarken girmişti: "Gözüme çarpan ilk şey doğan güneşle aydınlanan kale oldu." Akropolis'in eteğindeki Atina gözlerimin önüne düz damları, minareleri, servileri, yıkıntıları, tek tek kalmış sütunları, kocaman leylek yuvalarıyla camilerinin kubbeleri ile serildi." Yazar kente ulaşmak için bağlar ve zeytinlikler arasından ve sonra da bir kapıdan" geçmiş ve "portakal ve incir ağaçlı bahçeleriyle evlerin arasına" girmişti. Burası daha az romantik ziyaretçilerin görüşü aksine bir Cennet Bahçesiydi. "Atina halkı bana Peloponezlilerin o ezilmiş ruhlarına sahip olmayan neşeli ve çevreleriyle ilgili insanlar olarak göründü." (17)

Chateaubriand'ın elinde Choiseul-Gouffier ve büyük Talleyrand tarafından Fauvel'e yazılmış bir mektup vardı ve kente girince ilk işi bütün büyük Atina evleri gibi önünde bir avlusu, arkasında bir bahçesi olan konsolosluğa gitmek oldu. Chateaubriand Atina'da bulunduğu sürece Fauvel'in yanında kaldı ve iki adam dost oldular. İlk karşılaştıklarında saat ikide yarı Fransız yarı Türk usulüne göre pişmiş koyun eti yediler. Şarap kırmızı, sert ve iyi kaliteydi, ancak Chateaubriand içemedi ve gittiği her yerde Yunan şarabının fiçilerine hiç alışmadı o acı tadı vermek için çam kozalaklarını attıklarını anlattı.

Onlar yerken Fransız kolonisi olan tüccarlar ve Fransız ticaretha-

nelerinin temsilcileri ziyarete geldiler. Bunların arasındaki yağ tüccarı Nicholas Roque Atina dedikoduları ile canını sıkıyorsa da Chateaubriand Atina'daki yabancı kolonisinin bir Fransız köyüne çok benzediğini görebilme fırsatı bulmuştu.

Saat dörtte günün sıcaklığı hafiflemeye yüz tuttuğunda Fauvel konuğunu gezdirmeye çıkardı. Kalabalık sokaklarda dolaşırken rastladıkları herkes konsolosu durdurarak arkadaşının kim olduğunu soruyor ve Rumlar kollarını başları üstüne kaldırarak, "Hoşgeldiniz Beyler, Atina yıkıntılarına hoş geldiniz," diyorlardı. Türkler ise yabancıya hiç ilgi göstermeden çubuklarını tuttuyorlardı.

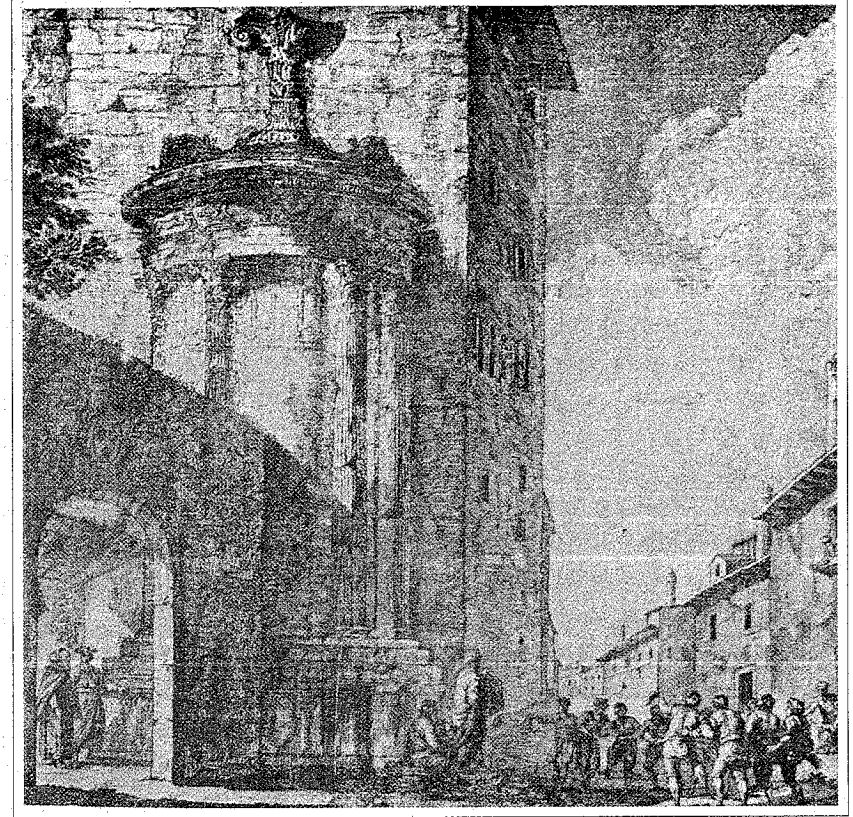
Çevre kirliliğinin sarı parmaklarını kente uzatmasından önce Chateaubriand anıtların güzel rengi karşısında heyecan da duymuştu.

Bizim iklimimizde hava duman ve yağmurla yoğun olduğundan en beyaz taş bile çok geçmeden grileşir ya da kararır. Yunanistan'ın açık gökyüzü ve parlak güneşi Paros veya Pendelli mermerlerine sadece olgun buğday başağının ya da sonbahar yapraklarının altın sarısını vermektedir.

Chateaubriand Parthenon'un oranlarının kesinliğine, uyumuna ve basitliğine hayran kalmakla birlikte, o harap haline çok üzülmüştü. Lord Elgin'i antik eserlerinin çizimi ve kopyalanması ve Lusieri'nin kazıları için takdir etmişse de, Parthenon'a ve Erectheum'a verdiği zararın ve özellikle rölyefleri çıkartırken yaptığı yıkım nedeniyle her türlü övgü hakkını kaybettiğini düşünüyordu.

Türkler de olup bitenlere kayıtsızdılar: askeri vali Akropolis'te çevresini kuşatan şaheserlere aldırış etmiyor, bütün gün kapısı önünde pis bir kilimin üzerinde bağdaş kurup çubuğunu tuttuyordu.

Chateaubriand Yunanlılara yakınlık duymaktaysa da, onların fırsat bulsalar bile zincirlerinden kurtulacak iradeye ya da yeteneğe sahip olmadıklarına inanmaktaydı. Bunca yıllık köleliğin izlerini uzun zaman taşıyacaklarına inanıyor, ancak bunun suçunu da düzensiz bir yaşam sürmelerine neden olan yüzyılların despotluğuna bağlıyordu. Barbar fatihlerinden yeni bir yaşam kazanan Avrupa'nın geri kalanının aksine Türkler sadece Yunanistan'ın çürümesine kendi katkılarını sağlamışlardı.

Kapuçin Manastırı ve Lyskrates anıtı, 1758 LeRoy

IX

Byron'un Atinası

İngiliz şairi Byron Lordu George Gordon Yunanlılara sempati besleyen bir diğer ziyaretçiydi. Arkadaşı John Cam Hobhouse ile 1809'un Noel öğleden sonrasında Atina'ya ayak bastığında henüz yirmi üç yaşındaydı. İki genç Atina'yı çamlarla kaplı uzak bir tepeden ilk gördükleri anda çok etkilenmişler, Byron manzarayı "Cintra ve İstanbul'dan çok daha görkemli" (1) bulmuştu. Kente girdiklerinde ise Hobhouse şöyle demişti: "Avrupa Türkiyesinde bir seyyahın karşılaşıcağı çok daha büyük sıkıntılar ve tehlikeler Atina'ya ayak basıldığı anda unutulur." (2)

Bu sırada kent Fransa ile savaşın İtalya Büyük Turunu yapmalarını engellediği İngiliz ziyaretçilerinin akınına uğramıştı.

Hobhouse birkaç yıl öncesine kadar olan durumu şöyle dile getiriyor:

Atina'ya yolculuk güçlükler ve tehlikelerle doluydu ve yıkıntıları görebilmek için bu barbarların arasına ancak birkaç araştırmacı ve ressam cesaret edebiliyordu. Kente artık o kadar ziyaretçi gelmektedir ki, yakında Atina'nın ilk hanı açılacaktır... Şu anda Atika seyyahlarla doludur.

Gelenlerin hemen hemen hepsi Fauvel ile Lusieri arasındaki kavgada taraf tutuyor; çoğu Fransızları tutup Lord Elgin ile ajanına saldırıyordu. Hobhouse şöyle diyor: "Lord Elgin'in Yunanistan'daki faaliyetleri nedeniyle bir iç savaş başlamış gibiydi, tartışmanın bir yanında Fransız kolonisi ve bellibaşlı Yunanlılar bulunmaktaydı." Byron da bu savaşa büyük bir heyecanla katıldı.

Atina'da han olmadığından ziyaretçiler ya Fransız veya İngiliz

konsolosluklarında, ya da Kapuçin Manastırında kalıyorlar, bir kısmı da özel evlerde oda tutuyorlardı. Byron ile Hobhouse Monastiraki Meydanı yakınlarında Ayia Tekla Sokağında yer buldular. "Birbirinden sadece bir duvarla ayrılan iki ev tutmuşlar ve aradaki duvarda bir kapı açmışlardı. Hobhouse evlerden Theodora Makri'ye ait olanı şöyle anlatır: "Bir oturma odası ve iki yatak odası bir avluya açılıyordu ve avluda da mütevazı soframızda servis yapılan pılav ve diğer milli yemeklere tat katan limonların koparıldığı beş altı ağaç vardı." Yandaki ev Theodora'nın eski bir İngiliz konsolosunun dul eşi olan görümcesi Tasia Makri'ye aitti ve kadın burada hepsi de on beş yaşından küçük olan üç güzel kızıyla oturmaktaydı. Byron bunlardan on iki yaşındaki kara saçlı kumral Theresa'ya âşık olmuş ve kızı "Atinalı Bakire" şiiiriyle üne kavuşturmuştur.

Byron ile Hobhouse kente geldikleri gün İngiliz Konsolosu Spiridon Logothetis'i ziyaret ettiler ve Lusieri de kendilerini ziyarete geldi. Ertesi gün konsolos ve Lusieri ikisini alıp valiye götürdüler. Hobhouse valiye "milletinden daha fazla bilgiye sahip kibar bir insan" olarak anlatmaktadır. Bu nezaket ziyaretinden sonra çevreyi ve "Yunan dehasının zamanın ve barbar yağmacıların öfkesine karşı direnmiş olan soylu anıtlarını" gezmeye başladılar. Hobhouse "yollar geniş ve oturmuş olduğu için kent dışında zevkle dolaştıklarını, kışın ortasında olmamıza rağmen havanın at sırtında gezintileri önlemediğini ve hemen hemen her gün kentten çıktıklarını" anlatmaktadır. Byron da Atina'nın sıcak ve güneşli iklimini sevmişti: "Kentin konumu sanata ve doğaya düşkün herkesi memnun ediyordu. Bana göre iklim sürekli bahardı... Yağmur nadiren yağıyor, ovalarda kar hiç kalmıyordu, bulutlu gün hoş bir sürpriz olmaktaydı." (3)

Byron da Hobhouse da Atinalıları konuksever ve iyi yürekli insanlar olarak görmüşlerdi ve özellikle Byron küçük Avrupa kolonisinin kentin ileri gelen Yunanlı aileleriyle paylaştıkları doğal ve resmi olmayan yaşantıdan pek hoşlanmıştı. Hobhouse şöyle yazıyor: "Yabancılar kışın ve ilkbaharda kendi küçük çevreleri içinde balolar ve eğlenceler düzenliyorlar ve bunlara özellikle de karnaval zamanlarında başlıca Yunanlı aileleri davet ediliyor." (4)

"Atinalı Yunanlıların hepsi topraklarının ürününün bir kısmını ihraç ederek ve karşılığında İtalyan ve son zamanlarda İngiliz mamul

malları, alarak bir miktar ticaret yapıyorlardı." Oraya yerleşmiş olan yabancılar "geçimlerini tüccar Yunanlılara yüzde 20 ile 30 faizle borç vererek ve biraz da zeytinyağı satarak sağlamaktaydılar." (5) Bunlardan en başarılısı (Chateaubriand'ı dedikodularıyla sıkı) Nicholas Roque'tu ve adam Yunanlılardan aşırı faiz almasına rağmen kendisini aldattıklarından şikayet ederek Byron'un horgörüsünü kazanmıştı. Byron Fransız Konsolosu Fauvel'i ise sevmişti ve "kendisini tanıyan herkesin bir ressam olarak yeteneğine ve bir beyefendi olarak tavırlarına asla söz söylemeyeceği" bir insan olarak saygı duyuyordu. Ancak Byron konsolosun Yunanlıların "milli ve kişisel ahlak bozuklukları yüzünden" özgürlüğü hak etmedikleri fikrini kabul etmemekteydi. Byron daha bir anlayışla şöyle itiraz ediyordu: "O ahlaksızlığın sadece kendi kötülediği önlemleri tarafından kaldırılabilir nelerden dolayı olduğunu unutmuştu... Yunanlılar özgürlük umudunu asla kaybetmemişlerdir." (6) Hobhouse aynı fikirdeydi: "Yunanlılar ülkelerine ve milletlerine saçma denecek kadar bağlıydılar ve sürekli olarak efendilerine nefretleriyle kendi kendilerine olan güvenlerini dile getirmekteydiler." (7)

Byron ile Hobhouse geldiklerinde Atina'da yaşam değişmeye başlamıştı. Yabancıların çoğalması giderek daha çok Yunanlının içine çekildiği yeni ve daha özgür bir toplumun gelişmesine yol açmakla kalmayıp Osmanlı yönetimi de değişmişti. Hükümet güçlü olup Hristiyan tebaasına belirli bir güvenlik sağladıkça açık bir huzursuzluk olmamıştı, ancak Osmanlı gücü zayıfladıkça güvenlik de azalmıştı. Yunanlılar artık İstanbul tarafından pek kontrol edilemeyen Türk ve Rum yerel memurların elinde kalmışlardı. Osmanlı valisinin tek ilgilendiği şey Babıalı için vergi ve kendisi için de sürekli bir gelir elde etmek olduğundan, yönetimi Rum memurların eline bırakmıştı "Hristiyanların yönetimine pek karışmıyordu." Vergi toplayıcılar ise paranın nasıl harcandığının hesabını vermeden, salınan haracın iki katını topluyorlar, "köylülerin binbir güçlükle kazandıkları üç beş kuruşu ellerinden almak için tehditler savurup, kimi zaman eziyete başvuyorlardı." Durum artık katlanılmaz olmuştu, açık açık şikayet ediliyordu ve "hatta ezilenlerin arasındaki yürekli arasında tahsildarların öldürülmesi ve daha iyi bir düzen kurulması için tam bir ihtilalden söz edilmeye başlanmıştı." (8)

Rum memurlar sadece Atina'da böylesine bir nefretle karşılanıyor değillerdi. "Rumlar arasında yaygın bir deyişe göre ülke üç lanet altında idi: papazlar, memurlar ve Türkler; ve bu felaket sıralaması hep böyle devam edip gitmekteydi." (9)

Ancak Hobhouse şu görüşteydi:

Bir dış yardım olmadan Yunanlıların ihtilal yapmaları mümkün değildir. Büyük halk kütlesi bu girişimi başlatacak duygu ve ruha sahipse de, üst sınıfın çoğu ve din adamlarının tümü, bu durumlarını kabule yanaşır görülmektedir... Aralarındaki belli başlı insanların bu çekingenliği ya da sakinliği gerçek bir ayaklanma olasılığını azaltmanın yanı sıra bizim onların davasına yaklaşabileceğimiz heyecanı da eksiltmektedir.

İmparatorluğun her tarafında olduğu gibi Atina'da yolsuzluk alıp yürümüştü ve Byron ile Hobhouse Akropolis'i ziyaret etmek istediklerinde önce askeri valiye "her zamanki çay ve şeker armağanını" göndermeleri konusunda uyarıldılar. Byron vali için şöyle diyor: "Atina'nın bugüne kadar Lord Elgin dışında gördüğüm en büyük soyguncu hamisi." (10)

8 Ocak'ta ilk ziyaretleri için izin aldıklarında Byron yıkılmakta olan Parthenon'un çevresinde yatan sütunları ve Lusieri ile adamlarının sürdürdükleri yıkımı görünce Akropolis'i şöyle nitelemişti: "Bir milletin mezarı! Tapınaklarının ışıkları artık yanmayan Tanrıların Mekanı!" (11) Lusieri'yi "birinci sınıf bir İtalyan ressamı" olarak görüyorsa da, "Zamanın ve barbarlığın bu kentlerin en ünlüsü ve en çok hasar görmüşünde bıraktığı en değerli ve en büyük parçalarından dört gemi dolusunu" götürmekteki rolünden de iğreniyordu. "Bunlar çağların hayranlığını kazanmış bu eserleri sökmek için yok ederlerken, bu haincesine vandallığı yapanları niteleyecek bir kelime bulamıyorum." (12)

Byron Atina ile çevresini gördükçe duyduğu bu öfke daha da artıyordu. Rumların bu olup bitenlere kayıtsızlıklarını görüyorsa da yine de Fransız ve İngilizlerin yürüttüğü bu soygun ve yıkımı kınamaktaydı: "İngilizlerin heykel dersi almaları için Atina harabelerinin soyulmasına karşı çıktım ve hep de karşı çıkacağım." Çağdaş Atina'nın içi

ne düştüğü hazin durumdan da üzüntü duyuyordu: "Bir zamanlar tıranların yükselip yok oldukları, generallerin zafer kazanıp cezalandırıldıkları, büyük olaylara sahne olmuş kent şimdi bazı İngiliz soylularının ve üst sınıflarının ajanlarının küçük entrikalar peşinde koştukları bir yere dönüşmüştür." "Fetih gerekçesiyle" Türklerin zorbalıkları bağışlanabilirse ve "Yunanlılar sadece en kahramanların başına bile gelebilen savaşta yenilginin acısını çekmekteyseler" de, kentin talihsizliğini böylesine sömürenler yabancılardı.

İki ressam Parthenon'u yağmalamak ayrıcalığı için rekabete girmişken ve hangisinin fermanı ele geçirdiğine bakarak, sırayla bunda başarılı olurken, güçlüler nasıl da devrilmiş yatıyor! Sylla Atina'yı cezalandırdı, Filip boyun eğdirdi ve Xerxes yaktı: ama onu kendisi ve yaptığı iş kadar sefil duruma düşüren değersiz antikacılarla iğrenç ajanları oldu.⁽¹³⁾

Byron ile Hobhouse on hafta sonra mart ayında Atina'dan ayrılıp Osmanlı İmparatorluğu turunu tamamlamak üzere deniz yoluyla İstanbul'a gittiler. Daha sonra ayrıldılar, Hobhouse İngiltere'ye, Byron da Atina'ya döndü. Zaten bu ayrılığın zamanı da gelmişti. Birbirlerinden sıkılmaya başlamışlardı, zevkleri çok farklıydı ve Byron Hobhouse'un antik eserlere düşkünlüğüyle sürekli alay ediyordu.

Byron Atina'da Tasia Makri'nin yanında birkaç gün geçirdikten sonra Peloponez'e gitti ve dönüşünde Kapuçin Manastırına yerleşti. Tasia düşüncelerini fazla açıklıkla ifade etmiş ve onun ya Theresa ile evlenmesini ya da kendisine uygun bir para ödedikten sonra giderken kızı da götürmesini istemişti. Byron Hobhouse'a şöyle yazıyordu: "Kadın benim kızla evleneceğimi düşünecek kadar aklını kaçırmıştı, ancak benim daha iyi eğlencelerim var." ⁽¹⁴⁾

Byron zaman zaman Hobhouse'u özlese de Atina'da tek başına kalmaktan mutluymuştu. Temmuzda annesine "gördüğüm yerler içinde sanırım en beğendiğim burası" diye yazıyordu. ⁽¹⁵⁾ Çok geçmeden "şimdiye kadar kaldığım yerlerden daha konforlu olan" Kapuçin manastırına yerleşmişti. "Önümde Hymettos, arkamda Akropolis, solumda kent, sağımda Jüpiter tapınağı var... Her gün çulluk ve tekir balığı yiyorum, üç de atım var ve Pire, Phalirum ve Munchia'ya gidi-

yorum." ⁽¹⁷⁾ Byron'a da Galt ve Chateaubriand gibi Lysicrates anıtında çalışmasına izin verilmişti ve orada Lord Elgin'e şiddetli saldırıda bulunduğu "Minerva'nın Laneti" şiirini yazdı.

Başrahip, üçü Katolik üçü Ortodoks, altı genç öğrencinin devam ettiği bir yatılı okul işletiyordu. Çocuklar sürekli yaramazlık içindeydiler ve Byron'u da eğlencelerine katılmaya ikna etmişlerdi. Byron Hobhouse'a şöyle yazıyor: "Öğleden akşama kadar sürekli eğlence-deyiz, çok yaramazlık yapıyoruz, çocuklar gibiyim ve çok mutluyum." Gençlerden "yeni müttefiki" ⁽¹⁸⁾ olan Lusieri'nin kayınbiraderi Nicolo Giraud'ya özel bir sempatisi vardı ve pek çok yere onunla birlikte gidiyordu.

Byron Türk yetkililerle de iyi ilişkilerini sürdürüyordu ve Francis Hodgson'a yazdığı mektupta manastırda verdiği yemekte Atina valisi ile Thebes Müftüsünün "rom içerek kendilerinden geçtiğini, Manastır Başrahibinin de bizler kadar sarhoş olup şöleninin çok başarılı geçtiğini" yazıyordu. ⁽¹⁹⁾

Byron yabancı kolonisiyle de iyi geçinmekteydi. Mektuplarında İngiliz ziyaretçileri için şöyle yazıyor: "hepsiyle yemek yiyoruz, balolar düzenliyoruz ve Atina kadınlarıyla çok eğleniyoruz." Ancak o "en sosyal ve fantastik kışın" eğlence ve serüvenleri sosyal yaşantıdan çabuk sıkılan Byron için yeterli değildi. Bu nedenle yabancı araştırmacılar ve arkeologlarla ilişkilerini de geliştirdi ve onların arasında bulunmaktan büyük zevk almaya başladı. Zamanının büyük bir kısmını da yazmakla geçiriyordu.

Yunanlıları tanıdıkça onlardan daha fazla hoşlanıyorsa da fazla bir hayale kapılmıyordu. "Türklerin cesaretini değil, bütün kötü huylarını almış olan namussuzlar hepsi de. Ancak bazıları çok yürekli ve hepsi çok yakışıklı... Kadınları ise o kadar güzel değil." ⁽²¹⁾ Manzarada ve yıkıntılarda olduğu gibi Türk idaresi altında çok sakin olan halkta bir hüznün buluyordu: "Türk kırbacı altında titreyen, doğdukları andan ölene kadar köle, erkeklikleri ellerinden alınmış." ⁽²²⁾ Yüzyıllardır devam eden kölelikten sonra kendi çabalarıyla özgürlüklerini kazanacaklarına inanmıyordu; ancak Batılı güçler bencil olduklarını ve kendilerine güvenilemeyeceğini kanıtladıkları ve Yunanlı çıkarlarına defalarca ihanet ettikleri için bir dış müdahale de mümkün görünmüyordu. Yine de:

Yunanlılar kendilerini kurtaracakları konusunda çok büyük fikir ayrılığı içindeyseler de, umutlarını asla kaybetmemişler. Dinleri Rusları öngörmekteyse de, o devlet de kendilerini iki kere aldatmış ve terk etmiştir... Fransızlardan nefret ediyorlar... Adalılar kurtuluş için İngilizlere bakıyorlar... Ancak elinde silahıyla kim gelirse içtenlikle karşılanacaktır ve o gün geldiğinde Tanrı Osmanlılara acısın!(²³)

Byron'un kentte bulunduğu sürece Atina "İngilizlerle dolup taşmıştı" ve bunların arasında Pitt'in yeğeni Lady Hester Stanhope da vardı. Byron kadından ilk görüşte nefret etmiş, "o tehlikeli şeye, akıllı bir kadına hayran olamayacağını" söylemişti. (²⁴) Byron daha çok birkaç ay sonra Aegina'daki keşifleri nedeniyle ün kazanacak olan genç mimarlık öğrencisi Charles Cockerell'den hoşlanmıştı ve iki genç yaştan arkadaş olup, zamanlarının büyük bir kısmını birlikte geçirdiler.

Byron yabancı ziyaretçilerin bazılarını sadece uyumsuz bulmakla kalmayıp, nankör olarak gördükleri ve hemen hemen köle bir ırk oldukları için nefret ettikleri Yunanlılara karşı tavırlarına da sinirlenmekteydi. Bu görüşle şöyle alay ediyordu:

Yunanlılar iyilik görmeye o kadar alışkın değillerdir ki, böyle bir şeyle karşılaşınca ona çok dayak yiyen bir köpeği okşamaya kalkıştığınızda parmaklarınızı ısırma çalışması gibi kuşkuyla bakarlardı. Genel olarak, "Onlar nankördür!" denilmektedir. Tanrı aşkına, neden minnettar olsunlar ki? Yunanistan'a ya da Yunanlılara bir iyilikte bulunmuş bir insan var mıdır? Türklere zincirleri için, Fransızlara tutulmayan sözleri ve yalanları için minnettar olabilirler. Sütunlarını kazıyan ressam, onları alıp götürülen antik eser koleksiyoncularına, gazetelerinde kendilerine hakaret eden yazarlara minnettardırlar. Yabancılar olan yükümlülükleri bu kadardır işte. (²⁵)

Byron ise şiirinin Yunanistan'a olan borcunu açık bir dille kabul etmekteydi. Yıllar sonra arkadaşı Trelawny'ye şöyle yazacaktı: "Eğer ben şairsem, beni şair yapan Yunanistan havasıdır."(²⁶)

Byron yabancı ziyaretçiler konusunda haklıydı: gelenlerin pek çoğu kendini beğenmiş ve ukalaydı. Yunanlılardan nefret etmenin yanı sıra bunlar çağdaş uygarlığın en yüksek noktasını temsil etmenin gözlerini körelten küstahlığı içindeydiler. Lusieri ve Fauvel bile Yunanlıları aşağılık bir ırk görmekte bir kere için olsun birleşmişlerdi. Ancak Yunanlıların tarihi miraslarına karşı davranışları değişiyordu ve o aşağılık ırktan bazıları yüksek derecede uygar ziyaretçilerinin eski eserlerine verdikleri zarar konusunda ciddi kaygılar taşımaya başlamışlardı. Bunlardan biri olan yaşlı araştırmacı John Benizelos daha 1803'te Philip Hunt'a yazarak "Akropolis'teki Athena Tapınağının ve diğer antik çağ eserlerinin yağmalanmasını" protesto etmişti. (²⁷)

Byron'un sevdiği şeylerden biri de yüzmekti ve hemen hemen her gün denize gidiyordu. Türkleri Yunanlıların aksine "denize girdikleri zaman, kendisi gibi, donlarını çıkarmadıkları için" daha çekingen buluyordu. (²⁸) Bir gün Pire'de yüzmekten dönerken kıyıya doğru gitmekte olan bir kafile görüp ne olduğunu anlamak için uşağını gönderdi. Genç bir Türk kadını zina işlerken yakalanmıştı ve bir torbaya konulup denize atılacaktı. Kafile de onu götürülen askerlerdi. Byron bunun tanıdığı bir kız olduğunu görünce dehşete kapıldı ve onu kurtarmak için elinden geleni yapmaya karar verdi. Askerlerin yanına giderek kızı kendisiyle birlikte valiye götürmelerini istedi. Asker duraksayınca Byron tabancasını çekerek sözünü dinlemediği takdirde kendisini vuracağını bildirdi. Valinin yanına çıkınca da tehditler savurup rüşvet vererek kızı Atina'yı terk etmesi koşuluyla serbest bıraktı. Byron daha sonra kızı manastıra götürdü ve karanlık bastıktan sonra kentten çıkartıp Thebes'e gönderdi.

Byron 1811 Baharında Lusieri ile Elgin'in mermerlerinden bir kısmını taşıyan Hydra gemisiyle Malta ve İngiltere'ye gitti. Hobhouse'a şöyle yazıyordu: "Attika'daki bütün İngiliz ve Fransızlarla dost olarak, balolar, şöenler ve sayısız aşk serüvenleriyle yaşadığım gibi ayrıldım."(²⁹) Atinalı bakire'yi terk etmek hüznü vericiydi ama kızın anasının istediği para da imkanlarının çok ötesindeydi. Kızla üç yıl sonra karşılaşan rahip Thomas Hughes onun güzelliğinin solduğu fikrindeydi: "Yüzü ilginçti, gözünde o çok övülen parlaklıktan hâlâ belirtiler vardı, ancak yanaklarının gülleri çoktan gitmişti ve şairden öylesine tutkulu dizeler çıkartan o güzelliğin ancak izleri kalmıştı." (³⁰)

Byron Atinalı Bakire'sini terk etmek zorunda kalmışsa da, yanına başka hatıralar da almıştı: "dört eski Atinalı kafatası... Attika baldırından bir şişe, dört canlı kaplumbağa, bir tazı (yolculuk sırasında ölmüştür), biri Atinalı olmak üzere iki canlı Yunanlı uşak."⁽³¹⁾ ve ayrıca dişleri arasında bir damla zehir olan yılanlı altın bir yüzük, Nicolo Giraud ve Makri kızlarının saçlarından birer tutam, Hobhouse için götürdüğü birkaç parça mermer ve ölülerin küllerinin konulduğu kemiklerle dolu gümüş bir kap.

Bu, Atina'yı son görüşüydü.

Geçen her yılla kentin turist merkezi olarak popülerliği arttı ve 1813 yılında Dr. Henry Holland kenti yabancı seyyah ve ressamlarla dolu buldu ve bu kez İngiliz ve Fransızların yanısıra Alman ve İtalyanlar da vardı. Bu turist artışıyla vandallık da arttı ve Pire'de demirleyen gemilerden hatıra avcılarının hücumuyla Napolyon Savaşlarının sonuna doğru en yüksek noktasına ulaştı. Akropolis'teki bütün binalar ve özellikle Erechtheum büyük hasara uğradı.

Peter Laurent gördükleri karşısında dehşet içinde kalmıştı:

Bir İngiliz seyyahı, bir deniz subayı Karyatidlerden birinin kaidesine çıkmış, sol eliyle sütuna tutunurken sağ elindeki sert ve ağır bir taşla altı kusursuz heykelden sonuncusunun kalan burnunu kopartmaya çalışıyordu. Bu sanat eserini korumak için boş yere dil döktüm.⁽³²⁾

Lord Elgin'in o ateşli eleştiricisi olan Dodwell, Parthenon'un batısındaki alınlıktan bir el koparmıştı. Türkler de satmak üzere küçük mermer parçalarını kırmaya başladılar. Savaş sürdüğü sürece heykelleri Fransa'ya götürmekten umudu kesen Fauvel de bu yarışmaya katıldı ve koleksiyonun parçalarını gelen ziyaretçilere satmaya koyuldu. Charles Cockerell askeri validen iri bir mermer parçası satın almıştı; ancak halkın itirazını önlemek için arabasını geceyarısı Akropolis'in eteğine getirmesi söylenmişti. Parthenon'un güney fresklerinden olan parça tepeden aşağı beklendiği yere yuvarlandı, ama ne yazık ki Cockerell'e erişmeden parçalandı. Cockerell kırık parçaları İngiltere'ye götürüp British Museum'a armağan etti.

Ancak Byron'un etkisi Yunanistan'a yeni bir seyyah türü getiriyor-

du. Byron'un hayranlarından biri de veliahtın karısı Prenses Caroline'di. Prenses Atina'yı Napolyon Savaşlarının sona ermesinden kısa bir süre sonra ziyaret etti. Yanında saray nazırı ve aşığı Bergami vardı. Sevgililer on dört gün Fauvel'in yanında kaldılar ve Lord Elgin'i karalama kampanyasına katıldılar. Prenses Caroline antika toplamak, Rüzgarlar Kulesinde Mevlevi ayinine katılmak, Sounion'daki tapınağa adını kazımak ve Rum kadınları için iki balo verme dışında yoksullara büyük bağışlar yaparak ve borçlarından dolayı hapse düşmüş Rumların borçlarını ödeyip hapisten kurtararak Atinalıların minnetlerini kazandı.

Osmanlı Valisi ve ordusu

X Bağımsızlık Savaşı

Chateaubriand ile Byron'un Atina'yı ziyaretlerinden yüz yıl önce Avrupa'da ortaya çıkan yeni bir devlet Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan tebaasının üzerinde önemli bir rol oynayacaktı. Rusya Ortodoks Hristiyan bir devletti ve Çarı Büyük Petro döneminde kendisini Bizansın mirasçısı üçüncü Roma olarak görüyor ve İslam egemenliği altındaki Ortodoks Hristiyan dindaşlarıyla yakın bağlar kurmuş bulunuyordu. Petro sürekli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun işlerine karşıyor, Avrupa Türkiye'sinin her tarafına casuslar ve ajanlar göndererek Hristiyanları Müslüman hükümdarlarına karşı ayaklanmaya teşvik ediyordu. Türk hükümeti de Rusya'yı Hristiyan ülkelerinin en kuşkulusu olarak görmekteydi ve sayısız protestodan sonra sonunda sabrı tükenerek 1711'de savaş ilan etti. Birkaç yıl önce Peloponez'den Atina'ya dönmüş olan Rumların çoğu sevinç içindeydiler: Osmanlı egemenliği altında yaşamak istemiyorlardı ve bir Rus zaferiyle özgürlüklerini kazanacaklarını umuyorlardı. Ancak ne bu umut ne de kendisine "Rus-Helenlerin İlk Hükümdarı" ⁽¹⁾ ünvanını veren Çarın bildirisi onları ayaklanacak kadar harekete geçiremedi. Rus askerleri sınırı geçtiklerinde halk tedbirli davranıp sonucu bekledi. Sonuç gelmekte gecikmedi: Osmanlı orduları Rus ordusunu sardılar ve Çar zafer içinde gireceğini umduğu İstanbul'a tutsak olarak götürülmemek için küçültücü bir barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı.

Rus istilası Rumlara yardımcı olma yerine savaş masraflarının karşılanması için vergilerin artırılmasına neden olmuştu. Birkaç yıl sonra Türkiye ile Venedik arasında savaş çıkınca Türk orduları Peloponez'deki Venediklilerle savaşmak için Attika'yı çiğnediler. Theseum'ın sütunlarından birinde "1715'te ele geçirdiler ve yok ettiler ve Atina

ağlıyor" diye bir yazıt vardır. Barışın imzalanmasıyla kent gözyaşlarını kurutana kadar bir üç yıl daha geçecekti.

Yine o yüzyıl içinde Büyük Katerina Hristiyanları isyan için kışkırtma politikasına devam etti; Yunanlıların çoğu ülkelerinin kısa zamanda Ruslar tarafından kurtarılacağı umudunu taşımaya başladılar. Bu nedenle 1768'de savaş başlayınca Babiali beklenen bir kararla Ruslarla silahlı işbirliğini önlemek için Rumların silahlarına el koydu. Arnavut çeteleri orta Yunanistan'ı yağmaladılar ve Hristiyanların durumu o kadar kötüleşti ki, Atina başpiskoposu canını kurtarmak için Livadia'ya kaçtı. Savaş sırasında Peloponez'de çıkan bir isyan Arnavut askerleri tarafından vahşi bir şiddetle bastırıldı. Arnavutlar İstanbul'a dönerlerken Boetia ve Attika'dan geçerken yollarına çıkan her şeyi yakıp yıktılar, köyleri yağmaladılar, erkekleri öldürüp kadın ve kızları kaçırdılar. Thebes yakınlarında bir köy tümüyle yerle bir edildi, ancak birkaç kişi Atina'ya kaçabildi. Bunların anlattıkları korkunç hikâyeler Atinalıları korkuttu ve morallerini daha da bozdu. Arnavutlar iki gece kent dışında kamp kurduktan sonra, kente ciddi bir hasar vermeden yollarına devam ettiler.

Atinalılar genelde savaş sırasında basiretli davranmışlar ve pek azı Rusların ayaklanma çağrısına karşılık vermişti. 1770 Haziranı'nda, Arnavutlar gittikten kısa bir süre sonra Pire limanına bir Rus savaş gemisi girdi ve pirinç yüklü bir Türk gemisine el koydu. Bunun üzerine Türkler hemen Akropolis'e çekildiler. Rus gemisinin kaptanı Atinalı bir kadınla evliydi ve kaptan Atinalı Rumları Türklere karşı ayaklandırmayı umuyordu. Ancak böyle bir hareketin Rumları tehlikeye atacağı ve Türklerin ilk önce karısının ailesinden intikam almaya kalkışacakları konusunda uyarılınca bu girişiminden vazgeçti. Rus gemisi o gece Pire'den ayrıldı.

Savaş 1774'te sona erdi ve bundan sonraki elli yıllık tarih Atina'da fazla bir değişiklik yaratmadı. Rusların yeni ayaklandırma girişimleri de sonuçsuz kaldı: Atinalılar çok çekmişlerdi ve Rus sözlerine artık güvenleri kalmamıştı. Türkiye ile Rusya arasındaki diğer savaşlarda Atina sakin kaldı ve Ruslara yardım girişiminde bulunmadı. Bu arada alternatif bir özgürlük kaynağı ortaya çıkmıştı: Fransız devrimci fikirleri yayılıyordu ve özgürlük arzusu giderek güçlenmekteyse de, Yunanlılara en çok sempati duyan yabancı ziyaretçiler onların Türk-

lere karşı kendi başlarına harekete geçeceklerine inanmıyorlardı.

25 Mart 1821 onların yanıldıklarını ortaya koyan tarih oldu.

Patras Başpiskoposu Germanos o gün kuzey Peloponez'deki Ayia Lavra manastırında isyan bayrağını açtı. Bir ay sonra Attika'da ilk ayaklanmalar görüldü. Atina o zamana kadar sessiz kalmıştı, varlıklı hemşehrileri çoğunlukla "uyuşuk ve girişimden hoşlanmayan toprak sahipleri ve tembel küçük tüccarlardı." Hem Türkler hem de Rumlar "o kadar savaştan hoşlanmayan zararsız insanlardı ki"⁽²⁾ vali kentte asayiş sadece altmış Müslüman Arnavut askeriyle sağlayabilmekteydi. Ayrıca Rumların silahları da yoktu. Fakat yurtsever bir Atinalı olan Panayis Skouzes İtalya'dan kendi parasıyla kaçak silah getirtilip bir grup Atinalıyı silahlandırdı. Skouzes kırk yaşlarındaydı ve çocukluğu daha sonra Anılar'ında sözünü ettiği o çirkin Hacı Ali Haseki'nin valiliğinde geçmişti. Eskiden varlıklı olan ailesi Haseki'nin aldığı haraçlarla yıkılmıştı. Skouzes ticari gemilerde denizcilik yapmış, Napolyon Savaşları sırasında İngilizlere esir düşmüş, sorgulanmak üzere Nelson'un sancak gemisine götürülmüş ve Trafalgar Savaşı boyunca orada kalmıştı.

Ayaklanmanın Attika'ya yayılmakta olduğu haberi Atina'daki durumu değiştirdi ve pek çok Rum aile, atalarının Pers savaşlarında yaptıkları gibi ailelerini Salamis'e gönderdi. Yunanlı birlikler yaklaşıncaya sayıları toplam altı yüz olan Türkler kenti terk edip, aileleri ve değerli eşyalarıyla Akropolis'e kaçtılar ve yanlarına rehine olarak kentlin ileri gelen Rumlarından bir kısmını aldılar. Bunlardan bazıları daha sonraki kuşatma sırasında katledildilerse de bir kısmı aylarca süren hapisten sonra kaçmayı başardılar.

Yunan ordusu Atina'ya 7 Mayıs'ta vardı. O sırada kentte yaşayan İngiliz John Fuller gün doğmadan önce "tiz çığlıklar ve haykırımlarla uyandığını"⁽³⁾ anlatır. Yunanlılar kenti işgal edince Arnavut garnizonu Akropolis'e çekildi. Fuller uzun sakallı olup Türk gibi giyinmiş olduğundan Türk sanılarak tutuklandı ve bazı Atinalılar kendisinin İngiliz olduğunu söylememiş olsalardı, heyecanlı bir Yunan askeri tarafından öldürülecekti. Fuller oradan ayrılırken asker sakalını göstererek, "Kes onu!" dedi. Fuller olayın tekrarlanmaması için sakalını hemen kesti.

Atinalılar başta çok sakıngan davranmışlarsa da, bir Yunan ihtilalci

gücünün gelişi kendilerini heyecanlandırdı, onların ve birkaç yabancı destekçinin yardımıyla Akropolis kuşatması başladı. Yaz ilerledikçe Türk garnizonu açlık ve susuzluk çektiyse de Ağustos başlarında Yan-ya'ya yeni atanan Ömer Vrioni'nin komutasında büyük bir Türk ordusu gelene kadar dayandı. Ali Paşa'nın padişaha karşı ayaklanmasını bastırmak için Epir'e gitmekte olan Vrioni Atina'da fazla kalamadı, Yunanlıları aşağı kentten kovalayıp Salamis ve Aegina'ya kaçmaya zorladı. Yola devam etmeden Akropolis'e uzun bir kuşatmaya dayanacak kadar silah ve erzak bıraktı. Ancak askerler sarnıçların boşaldığını fark etmemişlerdi. Türk ordusu gider gitmez Yunanlılar kente döndülerse de, Akropolis'e saldırma girişiminde bulunmayıp kalenin topları altında olan tarlalarını bile işlemeye koyuldular ve kalede açlık ve susuzluğun etkisini göstermesini beklediler.

Garnizonda durum giderek kötüleşiyordu. Nisan ayında Amerikalı George Jarvis geldiğinde öyle büyük bir yokluk içindeydiler ki, teslim olmamakta direnmeleri cesaretine duyduğu hayranlığı belirtmekten geri kalmamıştı. Jarvis daha ilk baştan Attika'dan çok etkilenmişti. Pire'de karaya çıkıp da Atina'ya giden vadiye girdiğinde "güzel ve zarif manzara ve zengin bitki örtüsü çok hoşuna" gitmişti. İklim "dünyanın en yumuşak ve güzel iklimiydi, toprak verimliydi, ağaçlar bütün yıl yemyeşildi ve gübreye hiç ihtiyaç yoktu." Savaşa rağmen geçinmek kolaydı ve Jarvis "kötü inşa edilmiş evler ya da kulübelere" (4) oluşan kentten pek hoşlanmamışsa da, halkını sevmiş, Atinalıları Hydra ve Korentlilerden daha dost canlısı ve nazik bulmuştu.

Ancak susuzluk haziranda Türk garnizonunu teslim olmaya zorlayınca bu fikri değişmiş olabilir. Teslim koşullarına göre Türkler para ve mallarının büyük bir kısmıyla bütün silahlarını bırakacaklar ve tarafsız ülke gemileriyle Anadolu'ya gönderileceklerdi. Ancak Türkler Rumların sözlerine inanmadıkları için Atina'daki Avusturya, Rus ve Fransız konsolosların da anlaşmayı garanti etmesini istediler. Şerefli ve uygar bir insan olan başpiskopos papazlarının ve Rum askeri ve siyasal liderlerinin de koşullara uyacaklarına yemin etmelerini istedi. Ancak yeminlerin yararı olmadığı ve Türklerin güvensizliklerinde haklı oldukları çok geçmeden ortaya çıktı.

Teslimden birkaç gün sonra ve tarafsız ülke gemileri Pire'ye varmadan bir Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğu söylentileri

savunmasız Türklerin katliamını başlattı. İskoç yazarı kıyımın görgü tanığıydı: "Atina sokakları dört yüz erkek, kadın ve çocuğun kanıyla kızıla boyanmıştı. O uzun yaz günü sabahtan akşama kadar işkence edilen kadınların ve çocukların çığlıkları hiç dinmedi." (5) Avrupalı konsoloslar kendi canlarını tehlikeye atarak kıyımı durdurmaya ve konsolosluk bahçelerine dolan sığınmacıları korumaya çalışılsa da, birkaç saat geçmeden çoğu sivil ve hepsi de silahsız olan Türklerin üçte biri öldürüldü ve bir tek Rum bile onlara yardım elini uzatmadı. Geri kalanlar sadece Fransız savaş gemilerinin gelmesiyle kurtuldular ve Fransız denizcilerinin kana susamış kalabalığı tüfekleriyle ve süngüleriyle geri püskürtmeleriyle Pire'ye ulaşabildiler. Rumların elinde kalan Türkler Salamis'e götürülüp, orada öldürüldüler.

Katiller Türklerden kalan çok miktarda değerli eşyayı ele geçirmişlerdi, ancak bunları paylaşacak yerde herkes mümkün olduğu kadar çoğunu kendisine saklamaya çalıştı. Liderler ve taraftarları arasında kıskançlık ve güvensizlik başgösterdi, herkes karşısındakinin hakkından çoğunu aldığından kuşulanmaya başladı. Atina'ya bir entrika dalgası çöktü, herkes komşusunu kuşku ve düşmanlıkla gözlemeye başladı. Durumun daha da kötüleşmesini önlemek için garnizon komutanı Demetrius İpsilanti'ye bir haber göndererek Akropolis'in komutanlığını almasını istedi. Ancak askerler buna karşı çıkarak Yunan gerilla liderlerinin en tanınmışlarından biri olan Odisseus Androutsos'u komutanlığa getirdiler.

Ali Paşa'nın muhafızlarından olan Epir'li Androutsos yakışıklı ve cesur bir erkek, çok yetenekli bir askerdir. Eylül başlarında Atina'ya yüz elli adamıyla gelince ilk iş olarak garnizonu düzene soktu ve birkaç yıl yetecek kadar erzak ve silah depo etti. Ayrıca o zamana kadar Akropolis surlarının dışında olan bir kuyuyu da duvarlar yaptırtarak kalenin içine aldı.

Androutsos Atina'dayken Yunanlıların bağımsızlık savaşı için bağış toplayan Londra Yunan Komitesi ajanı İngiliz Albay Leicester Stanhope kendisini ziyaret etti. Stanhope ilk görüşte Androutsos'tan etkilenmiş, hayranı olmuştu. 1824'te Messolonghi'de olan Byron'a şöyle yazıyordu: "Güçlü bir yönetimi var ve Yunanistan'da asayiş koruyacak tek kişi. Ancak insanlara güveniyor. Kendisinin herhangi bir fraksiyona bağlı olmadığını söylüyor." (6)

Androutsos Stanhope'un gözüne girmek için elinden geleni yapmış, halkı toplayıp üç yargıç seçtirerek Atina demokrasisinin inandırıcı bir görüntüsünü sunmuş, ayrıca sözkonusu bile olmayan bir hastanenin inşaatının tamamlanmak üzere olduğunu söylemiş, Stanhope'a bir matbaa kurup gazete çıkartacağına söz vermişti. Ancak Stanhope kısa bir süre içinde kahramanının karakterinin çirkin tarafını fark edince heyecanı sönmeye başladı. Androutsos muhaliflerine kötü davranarak ve hatta bazılarını öldürterek taraftarlarından bir kısmını kendisinden uzaklaştırmıştı. Pek çok lider gibi onun sadakatine de fazla güvenilemiyordu. Atina'yı yardımcısı Gouras'a bırakıp Euboea'da Türklerle çarpışmakta olan askerlerinin başına döndüğünde Peloponez'de kurulan merkezi hükümetle kavga ederek rakip bir fraksiyona destek verdi.

Androutsos hükümete karşı rahatça mücadele edebilmek için Euboea'daki Türk komutanıyla bağımsız bir ateşkes imzalama ihanetinde bulundu ve hatta askerleri arasına Türk atlılarını da aldı. Bunların yardımıyla 1825 ilkbaharında Attika'da bir dizi köyü ele geçirerek Atina'ya yürüdü. Bu girişimin sonu Androutsos için kötü oldu: merkezi hükümeti destekleyen Gouras kendisine karşı cephe alınca Androutsos sayıca çok üstün düşmanın ortasında kaldı. Nisan ayında teslim olunca Gouras tarafından Akropolis'te Frank kulesine kapatıldı ve Türklerle işbirliği yapmakla suçlandı. Ancak düşmanlarının en son isteyecekleri şey kendisini yargılamaktı: onun yerine 16 Haziran gecesini Gouras'ın emriyle öldürüldü. Thomas Gordon Yunan İhtilalinin Tarihi'nde şöyle yazıyor:

17 Haziran sabahı doğan güneş Odiseus'un hapsedildiği kulenin dibindeki cesedini gözler önüne serdi. Kendisinin kaçmak üzere bir iple aşağı sarkarken ipin kopmasıyla öldüğü söylendiyse de, buna kimse inanmadı ve genel kanı, boğulduktan sonra aşağı atıldığıydı.⁽⁷⁾

Ertesi yıl, 1826'da, Yunanlıların talihi kötüye gitmeye başladı. Çeşitli fraksiyonlar arasında sivil savaş başlamıştı, merkezi hükümet hâlâ mücadeleye devam eden az miktardaki askerini destekleyemeyecek kadar zayıftı. Türkler'den kazanılan yerlerin çoğu kaybedildi.

Peloponez'in büyük bir kısmı İbrahim Paşa'nın Mısır kuvvetlerinin eline geçti, Yunanlılara sadece Korent çevresinde küçük bir bölge ile Saronis Körfezindeki birkaç ada ve Attika kaldı.

Korent kıstağının doğusunda ellerinde kalan tek kale olan Akropolis bu nedenle çok önemli kabul ediliyordu. Ne var ki, Gouras Androutsos'tan daha açgözlü ve daha zalim bir komutandı. İhtilâlciler Makriyannis'e göre Gouras ve "Avrupa'nın en aşağılık insanları" olan çetesi köylülere o kadar zalim davranıyordu ki, Temmuzda Reşit Paşa ile Ömer Vroni komutasındaki Türk askerleri Attika'ya gelince kurtarıcı olarak karşılandılar ve Atina'ya yakın köyleri işgal etmekte bir güçlük çekmediler. Gouras düşmanı durdurmak ya da Attika'yı ve Atina kentini savunmak için bir girişimde bulunmadan dört yüz zorbasıyla köylülerden alınan erzakla dolu olan Akropolis'e çekildi. Kentin savunması kent komutanı Yani Makriyannis ile iki Atinalı, Simon Zacharitsas ve Neoutsas Metseles'a düştü ki, bu ikisi daha sonra savaşta ölmüşlerdir.

Boyu nedeniyle Makriyannis (Uzun Yani) lakabını alan Yani, 1797'de orta Yunanistan dağlarında bir köylü çocuğu olarak doğmuştu. Kendisi küçükken babası Türkler tarafından öldürülen Yani, Bağımsızlık Savaşı başlar başlamaz Yunan güçlerine katıldı. Sadık bir yurtsever ve ihtilal liderlerinin en cesuru ve güvenilirleri olarak kendisini kanıtlamış, 1824 ve 1825'te rakip Yunanlı grupları arasındaki mücadelede hükümeti desteklemişti. Peloponez'de Türklerle savaşırken ağır yaralanıp Atina'ya gönderilmişti ve şimdi de kentin savunmasında önemli bir rol oynamaktaydı.

Yunanlılar "otuz dört gün ve otuz dört gece" savaştılar, Reşit Paşa'nın toplarının yıktığı Atina surlarını mümkün olduğu kadar çabuk onardılar. Ancak ağır kayıplar vermişlerdi ve daha kalabalık ve daha iyi silahlı Türk kuvvetleri önünde fazla bir şansları yoktu. Kent Ağustos'ta düştü: "bir sabah, şafak sökmeden bir saat önce surlar pek çok yerinden yıkılıp da ağır topçu ateşi altında onarma fırsatı bulamadık ve Türk kuvvetleri kente girdiler." ⁽⁹⁾ Makriyannis ve diğer sağ kalanlar sivil halkla birlikte Akropolis'e sığındılar.

Sonbahar geldiğinde kale hâlâ Yunanlıların elindeyse de, Türklerin saldırıları yoğunlaşmaktaydı. Yunanistan'ın geri kalan bölümünde durum daha da umutsuzdu: anarşiyi andıran bir durum başgöstermiş-

ti ve rakip liderler Türklerle savaşıacak yerde birbirlerini ortadan kaldırma çabası içindeydiler. Kara ve deniz kuvvetleri çöküş içindeydi, halk askeri ve siyasal liderlerine olan inancını kaybetmişti. Adalar halkları denizciler adaları savunacak ya da erzak taşıyacak yerde, hem Hristiyan hem Müslüman gemilerine korsanlar baskınlar düzenledikleri için açlık çekmekteydiler. Sadece köylüler inatla direniyorlar, "düşmana teslim olmaksızın açlıktan ölmeyi tercih ediyorlardı." Finlay'e göre Yunanlılar sonunda "bir millet olarak varlıklarını" bunlara borçluydular. (10)

Her tarafta böylesine kasvetli bir tabloyla karşı karşıya kalan merkezi hükümet Akropolis'in ne pahasına olursa olsun elde tutulmasına karar verdi ve toplayabildiği askeri kente gönderdi. Fransız Bonapartçısı Albay Charles Fabvier'nin komutasındaki çok sayıda düzenli asker Salamis'te toplandı; bunlara Orta Yunanistan'daki güçlerin komutanı Yorgo Karaiskakis de 2500 başıbozuk askeriyle katıldı.

1782'de doğan Karaiskakis bir rahibe ile bir Rumeli çete reisinin oğluydu. Çocukluğunda diğer çocuklar kendisiyle alay ederler ve anesinin manastırdan kaçtıktan sonra gittiği babasının köyüne izafeten Karaiskakis piçi derilerdi. Yorgo köyün adını soyadı olarak alıp, bütün Yunanistan'a duyurdu. Karaiskakis'in geçmişteki bazı eylemleri hilekarlıkla nitelenebilirse de, Yunanlı liderlerin en yürekli ve en zeki-lerinden biriydi. Kalan ömrünü kendisini bağımsızlık davasına adanarak geçirecekti. Adamları kendisine tapıyorlarsa da, düzenli orduyla uyumlu olamayacak kadar disiplinsizdiler ve zaten sayıları da çok azdı.

Fabvier ve Karaiskakis Türkleri Akropolis çevresindeki mevzilerinden atmak için Pire'den yola çıktılar. Karaiskakis'in güçlerini aniden çekip Fabvier ile adamlarını güç durumunda bırakması yüzünden girişim başarısızlığa uğradı, Fabvier kuvvetleri büyük güçlüklerle kurtuldular ve Salamis'e dönen iki komutan birbirlerini suçlamaya başladılar.

Bu arada Türklerin Akropolis'i bombardımanı giderek artan bir şiddetle devam ediyor ve bir dizi çarpışma yer alıyordu. Makriyannis'in liderliğinde Yunanlılar Akropolis'e çok yakın bir Türk mevziine gizlice bir lağım açarak, çok sayıda Türkü öldürmeye kalkıştılar. Sonra da "lağımı patlattıklarında daha fazla Türkün ölmesi için Türklerle dostane bir konuşma" başladı. Makriyannis her on kişide birine arka-

daşları ile paylaşması için bir şişe içki verdi, ancak açgözlü biri "arkadaşlarına vermeyerek içkiyi kendisi içti ve sarhoş oldu." Bir yanlışlıkla barutun bir kısmı planlanandan önce yanmaya başladı, bunun üzerine "sarhoş adam bıçağını çekerek bağırmaya koyuldu." Yunanlılar ilerlerken durumu fark eden Türkler süratle geri çekildiler. Yunanlılar barutun geri kalanı patlamadan canlarını tehlikeye atarak koşarlarsa da, patlama yerine fazla yaklaşmadan barut patladı ve kayalar havaya uçtu. Makriyannis, "Ne bizden ne Türklerden tek kişi bile yaralanmadı," (11) diye yazıyor: plan tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı.

Bunun üzerine Türkler saldırıya geçip Yunanlıları püskürttüler. Ancak Makriyannis atik davranıp, "Türkler geliyor hemen öteki lağımı patlatın hepsini temizleyelim," diye bağırdı. Bunu duyan Türkler kaçtılar, kovalamacada pek çoğu öldürüldü, tüfekleri, kılıçları ele geçirildi. Daha sonra Türkler kalenin altına bir lağım yerleştirdilerse de keşif için bir ipe bağlanıp aşağı sarkan cesur bir Atinalı lağımın yerini buldu ve Akropolis'i havaya uçurulmaktan kurtardı.

Kale içinde durum giderek kötüleşiyordu: moraller düşmüş, erzak azalmıştı; Gouras'ın adamlarından bir kısmı ekim başlarında kaçarak Salamis'e gittiler ve burada Türklerle savaşıacak yerde "fahişelerle savaştılar." Bir kısmı da kaleden ayrılmak için izin istediler. Gouras'ın köylülere eziyet etmesi, Atina'yı kendisi için yağmalaması ve Odisseus Androustos'u öldürtmesi nedeniyle Makriyannis'le Gouras'ın arası açılmıştı. Gouras en güvendiği adamların "ülkeleri ve liderleri böyle tehlikeye koyarken kendi canlarını kurtarma peşine düşen" en güvenilir adamlarının kaçmasından öylesine umutsuzluğa düşmüştü ki, eski dostu Makriyannis ile barışmak istedi. Davranışları için kınanan Gouras'ın gözleri doldu ve özellikle Androustos'un öldürülmesiyle bütün diğer yaptıklarından pişmanlık duyduğunu söyledi. İki adam barıştılar.

Gouras o gece tesadüfi bir kurşunla ölünce garnizonu kontrol edebilecek kadar güçlü ya da etkili biri kalmamış oldu. Gouras'ın dul karısı ile Makriyannis'in de aralarında bulunduğu beş kişilik bir komite hükümet yeni bir komutan gönderene kadar idareyi ele aldılar. Bunun için kaleden gizlice bir haberci çıkarıldı. Yanıt beklenirken garnizonun morali giderek bozuldu ve sadece Gouras'ın karısı Asimo ile Makriyannis'in cesaret ve becerileri askerlerin Türklere teslim olmalarını önledi.

Gouras'ın ölümünden altı gün sonra sabahtan akşama kadar süren bir muharebede Makriyannis ağır yaralandı. Vurulduğu zaman surların üstünde duruyordu ve aşağıda adamlarının geçmekte olduğu bir koridora düşmüştü. Düşünce bayılıp kalmış, onu kanlar içinde yartarken gören adamları da öldü sanmışlardı. O anda tüm cesaretlerini kaybederek kaleye çekilmeye çalıştılar. Ancak Makriyannis yarı baygın bir halde doğruldu ve bıçağını çekerek on tanesini kale dışında tutmayı başardı. Sonra kapıyı kapattı ve çatışma devam etti. Üç saat sonra bu kere başından yaralanmıştı, ama "İçeri girerek her şeyi kaybederiz... Ne pahasına olursa olsun Türkleri tutmalıyız," diyerek kaleye taşınmasını istemedi. Daha sonra başının arkasından bir yara daha aldı ve "yere kütük gibi serildi." Yunanlılar dayandılar ve Türkleri püskürttüler. Ancak garnizon da çok yaralı vermişti. Makriyannis daha sonraları, "Bizim tarafta böylesine bir kıyım hiç görülmemişti," diye yazacaktı. Kendi yaraları o kadar çok ve ciddiydi ki, cerrah ilk başta umutsuz vaka diye ameliyat etmek istemediyse de sonunda ikna edildi ve Makriyannis ölümden kurtuldu.

Garnizonun yardım çağrısına hükümet kaleye gizlice girmeyi başaran dört yüz elli kişilik takviye birliğiyle karşılık verdi. Ancak onların da gelmelerine rağmen durum iyileşmedi ve gönderilen diğer birlikler Türkler tarafından püskürtüldü. Artık erzak ve yakıt, cephane, ilaç ve sargı bezi sıkıntısı başlamış, yaralılar tıbbi bakımları yapılamadığı için ölüyorlardı.

Liderler kasım sonunda içlerinden birinin Türk hatlarından geçip eğer hâlâ varsa, Aegina'daki hükümete, o yoksa yabancı amirallere bir rapor iletmesine karar verdiler. Bu kadar tehlikeli bir görevi kimse üstlenmek istemeyince yaraları hâlâ iyileşmemiş olan Makriyannis yola çıkacak durumda olmamasına rağmen gönüllü oldu. Diğer liderler onun temsilcileri olduğunu bildiren bir belge imzaladılar, beş kişilik bir eskortla ve "dualar ederek" yola çıkardılar. Kendilerine bir fırsat verebilmek için arkalarından da bir askeri birlik dışarı çıktıysa da, bunlar çok geçmeden yine kaleye çekilmek zorunda kaldılar. Altı atlının hepsi de Türk hatlarını yarmayı başardı. Makriyannis attan düşünce yaraları tekrar açılmıştı, ama adamları kendisini yeniden atın sırtına yerleştirdiler ve Eleusis'e varıp oradan Aegina'ya geçtiler. Makriyannis Akropolis'in kaybedilmesi istenmiyorsa yardım gerektiği

konusunda hükümeti uyardı. Onların isteği üzerine Fabvier'i görmeye ve kendisini Akropolis'e cephane götürmeye ikna etmeye gitti. Fabvier kısa bir duraklamadan sonra razı oldu; tek şartı görevleri bitince kendisiyle adamlarının kalede kalmayarak geri dönmeleriydi.

Başarı için gizlilik ve sürprizin önemli olduğunu gören Fabvier aralık ayının mehtaplı bir gecesinde düzenli askerlerden ve başıbozuklardan oluşan altı yüz elli kişilik ordusunu Phaleron'a indirdi. Herkesin sırtında bir çuval barut vardı ve sessiz ve hızlı hareket etme emrini almıştı. Akropolis'in dış karakollarına varıp çuvaları teslim ettikten sonra çekilmeye fırsat bulamadan garnizonla Türkler arasında bir çatışma çıktı, Fabvier ile adamları ancak çarpışa çarpışa kaleye girerek canlarını kurtardılar. Düzenli askerlerle başıbozukları bir arada kullanma başarısız çabalarının bu sonuncusu Fabvier'e artık bu ikisinin birlikte olamayacaklarını göstermişti. Başıbozuklar her seferinde sorumsuz davranıyorlar, emirlerine itaat etmiyorlar ve planlarını boşa çıkarıyorlardı.

Bu son olay kendisini çok kızdırmıştı: kaçınmak istediği tek şey Akropolis'te kısırılıp kalmaktı ve kendisini buna zorlamak için garnizonun hükümetten gizlice Türkleri uyarma emri almadığından emin değildi. Daha sonraları kaleden her kaçmaya kalkıştıklarında Türklerin uyarılarak çıkmalarını engellediklerinden şikayet edecekti.

Fabvier Akropolis'te hareketsiz kalmışken başka bir Yunanlı dostu Atina'ya doğru yürümekteydi. Kraliyet Donanmasından Yüzbaşı Frank Abney Hastings Yunanlıların yanında gönüllü olarak bulunuyordu. 1827'de Pire'ye kendi yandan çarklı demir Karteria gemisiyle gelmişti. Yanında George Finley ve Amerikalı Yunan dostu cerrah Samuel Howe vardı. Hastings idealist, namuslu ve kararlı bir insandı; Finley kendisini "Yunan dâvâsına karışmış en iyi yabancı subay"⁽¹²⁾ diye tanımlar. Hastings bir yıl sonra kolunda ihmal edilmiş bir yara nedeniyle Zante'de öldüğünde dostları da, Yunan özgürlük davası da büyük kayba uğramıştı.

Karteria altı daha küçük gemi eşliğinde biri Salamis adasında, diğeri Atina'dan yayan bir saat uzaklıktaki Eleusis'de iki kara birliği toplanmıştı. Karteria'nın destek ateşinin de yardımıyla bu iki birliğin Türkleri mevzilerinden atarak Akropolis'in kurtarılacağına inanılıyordu. Ancak bu girişim de hezimetle sonuçlandı. Albay Gordon'un

komutasındaki birlik Phaleron'a indi, burada Yunan başıbozukları sessizlik emrini dinlemeyerek biraz heyecandan biraz da garnizona yardım geldiğini bildirmek için ateş ettiler. Çıkartmayı duyan Türkler saldırdılar, Albay Gordon ve birliği çekilmek zorunda kaldı. Gordon öylesine hiddetlenmişti ki, protesto olarak komutanlıktan istifa tehdidini savurdu.

Eleusis birliği de daha başarılı olamamıştı. Bir Türk süvari saldırısında beş yüz kayıp verilince kalanlar kaçtılar. Akropolis garnizonunu teslim etme ikna umuduyla Reşit Paşa ölü Yunanlıların başlarını Atina'ya getirterek kalenin savunucuları önünde sergiledi. Ancak ikna edemedi.⁽¹³⁾

1827 Martı'nda yeni atanan kara ve deniz başkomutanları General Sir Richard Church ve Amiral Lord Cochrane geldiler. Karaiskakis bu mevzilerin yabancılara verildiğini duyunca şöyle dedi: "Bu Frenkler bizim için hiç de iyi olmayacaklar. Onların bu katlanılmaz tavırlarının bizi yok edeceğine inanıyorum."⁽¹⁴⁾

Cochrane açısından korkularında haklıydı: Cochrane Güney Amerika'da özgürlük savaşında büyük başarılar kazanmışsa da, Yunanlılardan nefret eden, onları anlamak ya da kavramaktan yoksun kibirli ve sorumsuz bir insandı. Tek amacı Akropolis'i süratle kurtararak kendisine yeni bir şeref kazanmaktı ve bütün diğer her şey bunun ardından geliyordu. Church ise çok farklı bir insandı: cesur ve namuslu, Yunanlılara ve davalarına içtenlikle bağlı. Öyle ki, savaşın sonunda Atina'ya yerleşerek Yunan yurttaşı olmuştu. Finlay'in söylediği gibi "Lord Amiral ile General arasında pek az görüşbirliği vardı"⁽¹⁵⁾, ancak Cochrane deniz kuvvetlerinin yanısıra orduyu da elinin altında bulundurmak istiyordu ve dışardan sağlanan paranın çoğu onun emrinde olduğundan Church de onun isteklerine boyun eğmek zorunda kalıyordu.

Durum çok kritikti: Yunanistan iç savaşla parçalanmıştı ve Akropolis'in düşmesinin bütün orta Yunanistan'ın kaybına neden olacağından korkuluyordu. Fabvier de bu arada yardım çağrılarında bulunuyor, garnizonun tükendiğini ve daha fazla direnemeyeceğini bildiriyordu.

Pire, Phaleron ve Megara'da on sekiz bin kişi toplanmıştı ki, bu savaşın başından beri bir yerde toplanan en büyük güçtü. Bunların

arasında Karaiskakis'in beş bin başıbozuğu da vardı ve Karaiskakis Türk iletişim hatlarını taciz ederek ve Türk ordusuna malzeme gelişini önleyerek Akropolis'in savunmasına büyük katkılarda bulunmuştu. Albay Gordon ve Makriyannis'in dört bin adamı, Church'un Megara'da dört bin adamı vardı. Kolokotronis de oğlu Gennaios'un komutasında üç bin kişilik bir birlik göndermişti.

Church 24 Nisan'da askerlerini Megara'dan gemiyle getirip Phaleron'a çıkarttı. Ertesi gün de Karaiskakis ile birlikte saldırıya geçtiler. Karaiskakis'in yolunda yüz doksan Müslüman Arnavut'un savunduğu St. Spiridon Manastırı vardı. Karteria'dan başlayan şiddetli bombardıman sonunda garnizon silahlarını ve mallarını bırakmama şartıyla Karaiskakis'e teslim oldu.

Karaiskakis yeterli olarak gördüğü önlemleri almasına rağmen tutsaklarının güvenliğini sağlamada başarısız oldu. Arnavutlar manastırdan çıkarken bir grup Yunanlı asker içeri yağmaya girdiler. Ancak geride bir şey kalmadığını görünce öfkelerini Arnavutlardan çıkardılar. Bir Yunan askeri birinin elinden silahını almaya çalıştı, Arnavut direndi, mücadele sırasında silah patladı ve ondan sonra Yunanlıları tutmanın imkanı olmadı. Karaiskakis kıyımı önlemek için elinden geleni yaptı, oradan oraya koştu, hatta emirlerini dinlemeyen bazı askerleri vurdu, ancak bütün çabaları boşunaydı. Sonunda tek yapabildiği Arnavut gruplarına koşarak, "Beni bağışlayın! Sizler için hiçbir şey yapamıyorum,"⁽¹⁶⁾ demek oldu. Arnavutlardan yüzden fazlası öldürülünce Gordon komutanlıktan istifa ederek Yunanistan'ı terk etti. Ne var ki, daha sonra dönüp Yunan ordusunda general olacaktı. Karaiskakis'in davalarını terk etmemeleri için yalvarmaları olmasaydı Church de istifa edecekti. Katliamdan çılgına dönen Reşit Paşa, "Allah onların sadakatsizliğini bağışlamayacaktır. Katiller bunun hesabını vereceklerdir."⁽¹⁷⁾ Ondandır sonra olanlar kehanetini doğru çıkardı: Yunan kampı anarşiye teslim oldu, ganimet peşinde olan Yunanlılar birbirleriyle kavgaya giriştiler, herkes en değerli şeyi almaya çalışırken Türk saldırısı tehlikesi unutuldu. Bu koşullar altında Church ve Karaiskakis düşmana o sırada saldırmanın bir felaketle sonuçlanacağı fikrindeydiler, ancak Cochrane herhangi bir ertelemeye razı gelmedi. O sırada bir felaket daha yer aldı: Karaiskakis 4 Mayıs'ta çarpışmada yaralandı ve o gece öldü. Çok büyük bir lider ve yurtseverdi, sahip

olduğu her şeyi Yunan bağımsızlığı uğruna harcamıştı ve oğluna kılıcından başka bırakacak hiçbir şeyi yoktu.

Karaïskas'ın ölürken planlandığı gibi saldırıya devam emri verdiyse de, adamları yastan yerlerinden kıpırdayamaz hale gelmişlerdi ve daha sonra General Kasmoulis'in anılarında yazacağı gibi "kadınlar gibi ağlıyorlardı." Bunun üzerine Church ile Makriyannis Cochrane'e saldırıyı ertelemeyi tavsiye ettiler. Ancak Cochrane ısrarlıydı: saldırı hemen yapılacaktı. Gordon bu 'çilgün projesi' kınarken açık konuşmaktadır: "Eğer plan en şiddetli eleştirileri hak etmişse, uygulanmadaki zavallı yöntem ne ad verilebilir?"⁽¹⁸⁾ Gece karanlığından yararlanarak Türk karakollarına yaklaşma kararlaştırılmıştı, ancak çıkartma o kadar beceriksizce yapıldı ki, gün doğduğunda Yunanlılar deniz ile Akropolis arasında alçak bir sırttaydılar ve Türkler de kendilerini bekliyordu. Karaïskakis'in yerine geçen Kitsos Tsallevos de vatan ettiği oyalama hareketini yapmadı ve cephedeki askerler kahramanca savaşmış, iki Türk süvari birliğini püskürttülerse de, bir üçüncüsüne karşı koyamadılar ve kalan askerler de direnme göstermeden kaçmaya başladılar. Türkler terk edilen toplara el koyup bunları kaçanlara çevirdiler. Bin beş yüz Yunanlı ile onlarla savaşan Yunan dostu yirmi altı kişinin yirmi ikisi öldürüldü. Tutsak alınan iki yüz kırk Yunanlının çoğu St. Spiridon katliamına misilleme olarak öldürüldüler. Karanlık basıp da zafer kutlamaları başlayınca kaçan Yunanlılardan bir kısmı kıyıya erişip gemilere bindiler. Yunanlılar için bu muharebe savaşın en feci yenilgisiydi, sonuncu orduları da dağılmış, yabancı komutanlara olan güvenleri kaybolmuş, Akropolis'i teslim zorunda kalmışlardı.

Bu savaşın ertesi günü Cochrane Poros'a çekildi. Oradan Yunanistan'daki Avrupalı deniz komutanlarına yazdığı bir mektupta artık Akropolis'i kurtarma umudu kalmadığını belirterek, kendilerinden garnizonun katliamını önlemek için gerekli adımları almalarını istedi. Cochrane Yunanistan'a geldiğinde ilk işinin Akropolis'i kurtarmak olacağını söyleyerek böbürlenmişti: şimdi de kendisinin büyük ölçüde neden olduğu felaket için Yunanlıların korkaklıklarını haksız yere suçluyordu. Kendisinin emrinde çok sayıda deneyimli subayı vardı, ama onların tavsiyelerini dinlememiş, hep yanlış adımlar atmıştı. Spiridon Trikoupiş şöyle yazıyor: "Yunanlılar sadece Cochrane'in

inatçılığına bağlı olan böylesine büyük bir felaketi asla yaşamış değildiler."⁽¹⁹⁾

Cochrane Akropolis garnizonunun durumunu umutsuz gördüğü için Church aracılığıyla kendilerine ilettiği mesajda kaleyi teslim için en iyi koşulları elde etmeye çalışmalarını tavsiye etti. Garnizon önce bu fikri öfkeyle karşılayarak asla teslim olmayacaklarını bildirdi. "Bizler Yunanlıyız," diye övünüyorlardı. "Özgür yaşamaya veya ölmeye kararlıyız. Reşit Paşa silahlarımızı istiyorsa, gelir alır."⁽²⁰⁾

Bunlar cesurca sözlerdi, ama bir yandan da teslim konuşmaları başlamıştı. Fabvier eğer kuşatma devam edecekse kaledeki dört yüz kadın ve çocuğun ve anıtların güvenliğinden kaygılıydı. Akrabası olan Fransız deniz kuvvetleri komutanı Amiral de Rigny'den arabuluculuk yapmasını istedi ve uzun pazarlıklardan sonra bir teslim antlaşması hazırlanıp, 5 Temmuz 1827'de imzalandı. On bir ay süren kuşatmadan sonra Yunanlılar ve Yunan dostları silahları ve malzemeleleriyle kaleden çıktılar. Makriyannis "şerefli bir insan gibi sözünü tutmuş olan" Reşit Paşa'ya övgülerini sundu.⁽²¹⁾ Reşit Paşa St. Spiridon'da Yunanlıların yaptığı katliamın intikamının alınmamasına karar vermiş ve adamlarını sıkı bir kontrol altında tutmuştu.

Aşağı kentte yaşayan birkaç Rum ailesi de Aegina, Poros, Salamis ya da Peloponez'e kaçtılar. Kentte artık sadece birkaç yoksul ve aç Türk kalmış, boş evler de giderek yıkılmaya yüz tutmuştu.

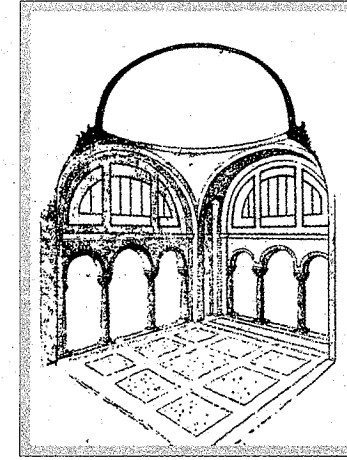
Akropolis'in kaybı ağır bir darbeydi ve Yunanistan'a bir umutsuzluk dalgasının çökmesine neden oldu. Kalenin stratejik bir önemi yoksa da, moral değeri çok büyüktü ve onun düşüşüyle bütün özgürlük umutları suya düşmüş görünüyordu. Pek çok kimse ellerinde daha aylarca yetecek erzak ve cephane varken kaleyi teslim ettiği için garnizonu suçluyorsa da, yakıt ve suyun sonu gelmişti, askerlerin üstbaşları paramparçaydı ve kalenin kurtarılması için ardarda gelen başarısız girişimlerden sonra möraller çökmüştü. Gouras'ın dul karısı Asimo yaşadığı Erechtheum'a isabet eden bir top mermisiyle yılın başlarında ölmüş ve bu kahraman kadının ölümü herkesin moralini kaybetmesine neden olmuştu. Yunanlıların şansı savaşın başından bu yana en düşük noktasındaydı: küçük bir savaşçı gücü hâlâ varsa da, Korent'in kuzeyinde örgütlü bir direniş kalmamıştı. Artık Yunan davasını sadece bir mucize kurtarabilir gibi görünüyordu.

Ve o mucize gerçekleşti. Akropolis'in tesliminden birkaç ay sonra, 1827 Ekimi'nde Navarin savaşı neredeyse bir rastlantıyla başladı, İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları Mısır filosunu batırarak Yunanistan'ın bağımsızlığa giden yolunu açtılar.

Bir önceki yılın nisan ayında İngiltere ve Rusya St. Petersburg Protokolü ile Türk egemenliği altında küçük bir özerk Yunan krallığı kurulması konusunda anlaşmışlardı. Yeni krallığın sınırları konusunda kesin bir görüşe varılmamıştı ve Atina'nın bunun bir parçası olup olmayacağı konusunda kuşku vardı. Padişah tarafından reddedilmesine rağmen, 1827'de İngiltere, Rusya ve Fransa arasında imzalanan ve Yunanlılar tarafından da kabul edilen Londra Antlaşması da Atina'dan söz etmemektedir. O zaman Savaş Bakanlığı'nda olan Palmerston böylesine ünlü ve tarihi bir kentin yeni devletten ayrılmasının saçmalığı üzerinde durdu. Ancak bu saçmalık daha beş yıl devam edecekti; bu arada da General Church tarafından yeniden düzenlenen Yunan ordusu Korent Körfezinin kuzeyindeki büyük bölgeyi ele geçirmiş, Demetrius Ipsilanti komutasındaki diğer bir ordu da Boeotia ve Attika'nın bir kısmını işgal etmişti.

Sonunda 1832 Mayıs'ında (Yunanistan'a ilk kralını verecek olan) Bavyera ile üç hami devlet, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Londra Konvansiyonu imzalandı: Buna göre Atina'nın da içinde olacağı daha büyük ve bağımsız bir Yunanistan Krallığı kuruldu ve Osmanlı İmparatorluğu da bunu kabul zorunda kaldı.

Buna rağmen Akropolis'in teslimi bir yıl daha ertelendi ve 31 Mart 1833'te Türk garnizonu "onar, on ikişer kişilik gruplar halinde, üstleri başları paramparça, iki çok süslü at, bir katır ve bir koçu boy-nuzlarından çeken bir adam" (22) dışarı çıktılar ve yerlerini iyi giyimli Bavyera askerleri aldı. İki yüz elli bir yıllık Frank yönetimi ve üç yüz altmış beş yıllık Türk egemenliğinin ardından sekiz yıllık sürekli ve yıkıcı bir savaş sonunda Atina sonunda özgürlüğüne kavuşmuş ve Yunanlı olmuştu.

Fethiye Camiinin kemerleri

XI

Yunanistan Krallığı

Ancak daha yapılacak çok şey vardı: bitkin ülkede açlık ve hastalık kol geziyordu ve sadece ABD'nin gönderdiği erzak ve giyecek yardımı halkı açlıktan ya da soğuktan ölmekten korumaktaydı.

Savaşın sona ermesiyle yabancı ziyaretçiler sayıca az olmakla birlikte yine Atina'ya gelmeye başladılar. Karşılarında savaştan harabeye dönmüş, kasvetli, pis bir kent buldular: kent büyük hasar görmüş, halkın çoğu kaçmış, geride pek az insanın ve pek çok baykuşun yaşadığı bir yer bırakmışlardı. Sokaklar moloz yığınlarıyla doluydu, kentte dolaşan insanlar taş ve molozdan tepelere tırmanmak zorundaydılar. Son kuşatma sırasında Türkler acil ihtiyaçları olan odunu elde etmek için evleri ve kiliseleri yıkmışlardı ve ayakta kalan birkaç bina da harabeden farksızdı. Savaşın başında içinde yaşanan iki bin evden sadece yüz ellisi oturulabilir durumdaydı. Bugün 1833'ten kalma sadece bir tek ev vardır. Ziyaretçiler kentin bu terk edilmiş durumundan ve korkunç yaşam koşullarından dehşete kapılmışlardı. Evlerde ısınacak soba yoktu, pencerelerde kış soğuşunu önleyecek cam yoktu ve yemekler genelde evlerin dışında pişiriliyordu. Ne bir okul ne bir hastane vardı ve malzeme de olmadığından yakın gelecekte ikisinin de yapılma umudu kalmamıştı. Verimli olmakla birlikte tümüyle çıplak ve ekilmemiş olan çevre topraklarda durum daha iyi değildi, Atina ile deniz arasındaki zeytinlikler de yangınlardan büyük zarar görmüştü.

Cleanthes ve Schaubert adındaki mimarlar Nauplion'daki Geçici Hükümete Atina'daki evlerin çoğunun yıkıntı halinde olduğunu, yüzden küçük kilise ayakta kalmışsa da bunlardan çoğunun terk edilmiş olduklarını ve dört caminin ikisi kullanılabilir durumda iken, diğer ikisinin hamama dönüştürüldüğünü bildirdiler.

Atina'yı 1832'de henüz Türklerin elindeyken ziyaret etmiş olan

Fransız şairi Alphonse de Lamartine kenti "kasvetli, karanlık, çorak ve terk edilmiş, yıkılmış duvarlar, her yana yayılmış mermer parçalarıyla dar sokakları labirentlere dönüşmüş" olarak anlatıyordu. (1)

Aynı yıl, daha sonra Lincoln Piskoposu olacak olan Christopher Wordsworth ise Atina'yı şöyle anlatıyor:

... yıkıntılar içinde. Sokaklar terk edilmiş, evlerinin çoğunun çatısı yok, kiliseler çıplak duvarlar ve taş yığını. Ayin yapılan bir tek kilise var. Atina'da şu anda bir iki yeni ahşap ev, bir iki daha sağlam bina ve çarşı olarak kullanılan iki sıra ahşap barakadan başka bir şey kalmamış.

Wordsworth savaşın tahribatına dayanmış olan eski tapınak ve tiyatrolarının ve özellikle de kendisinin kaldığı küçük eve yakın olan Theseum'un modern binalardan çok daha iyi durumda olduklarını belirtmektedir. "Atina'da bunun kadar mükemmel kalmış başka bina yoktur... En az harap olmuş nesneler eski eserlerin bazılarıdır... Atina Çarşısı uzun bir sokak olup, şu anda önemli olan tek yerdir. Kaldırımları yoktur, ortasından bu kış havasında gür bir çağlayan gibi su akar. Evler genellikle kereste ve sıvayla onarılmışlardır." (2) Ancak çarşıda pek çok ürün vardır: "Siyah havyar fıçıları, kahverengi yığınlar halinde tütün, siyah zeytin, sazlara dizilmiş incirler, pirinç, kehribar ağızlıklı çubuklar, gümüş kakmalı tabancalar, hançerler, kemerler, işlemeli yelekler..."

Fakat kentte uygar bir yaşam için gerekli konfor bulunmuyordu: "Kitap, lamba, cam, araba, gazete, postane yoktur." Nauplion'dan gelen mektuplar "sokaklarda çığırkanlar tarafından sahipleri arandıktan sonra gönderildikleri kimseler ortaya çıkmayınca yakılmaktadır!"

Wordsworth'a göre bütün bunlara rağmen Atina "Yunanistan'ın sadece en hoş değil, aynı zamanda en güvenli" ikamet yeri idi. Çevredeki kırsal için aynı şey söylenemezdi. Wordsworth ile arkadaşları Pire'ye gitmek istediklerinde rehberleri "birlikte gideceğimiz kalabalık bir grup bulmadıkça yola çıkılmamasını" tavsiye etmişlerdi.

... Birkaç gün önce akşam üzeri Pire'den gelen iki Yunanlı bu

yolda soyulup ağır yaralandılar. Atina'nın hemen dışı bile öyle bir başıboşluk içindedir ki, çevrede keyif için gezmek çok güç ve tehlikelidir... Bir kimsenin Atina'dan Acharnae'ye gitmeye kalkışmasına çalgınlık olarak bakılmaktadır.

Eşkıyalar tüm bölgeyi soyup soğana çevirmişlerdi. "Köylerin çoğu terk edilmiş, kaçan halk ya dağlara çıkmış ya da eşkıyanın saflarına katılmıştır."

1832'de Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla Akropolis'in boşaltılması arasında geçen yıl her iki millet için de çok güç geçmişti. Sözde kontrolü ellerinde bulundurmalarına rağmen Türklerin demoralize ve yenilmiş insanlar oldukları görülüyordu. Garnizon belki Akropolis'i terk etmekten memnun olacaktı, ama bunu ancak Yunan Hükümeti'nin anlaşılan tazminatı ödemesiyle yapabileceklerdi ve Hükümet de bu parayı bulamıyordu.

Geçmişteki nefretlere rağmen Atina'ya dönen Rumlarla hâlâ orada yaşayan iki yüz kadar Türkün arasındaki ilişkilerin barışçı olması şaşırtıcı bir şeydi. Ancak bir olay az daha bu ilişkilerin kopmasına neden olacaktı. Rüzgârlı ve yokuşlu Akropolis askeri valinin hoşuna gitmiyordu ve kendisi aşağı kentte oturmayı tercih edip, her gün önünde bir davulcu ardında bir iki hırpani asker olduğu halde atla görev yerine gitmekteydi. Vali Rumlarla iyi geçinmeye özen gösteriyorsa da, içkiye çok düşkündü ve bir gün bir Rumu döverek öldürdü. Öfkelenen halk misilleme tehdidinde bulundu ve Rus konsolosu, başpiskopos ve önemli bir Rum yurttaşın araya girmesiyle kan dökülmesi önlenemedi.

Atina ünü dışında başkent olarak pek uygun bir yer değildi. Onun yerine başka kentler önerildi. Nauplion, Korent, Argos, Syros, Tripolis, Methana ve Pire'nin kendi taraftarları vardı, ancak genel olarak halkın ve Yunan dostlarının seçimi Yunan özgürlüğünün simgesi olan Atina'ydı. Fakat Atina'dan 1832 Ekimi'ne kadar başkent olarak pek söz edilmedi. O sıralarda Alman gazetesi Augsburger Allgemeine Zeitung ".. ılıman iklimi, verimli toprakları, mükemmel limanı ve görkemli anıtlarıyla.. Yunanistan'ın başkenti Atina olmalı" diye yazıyordu.

Yunanistan'ın yeni kralı I. Otto ile babası Bavyera kralı I Ludwig

bu seçimi desteklediler ve Otto Bavyera askerlerinin Akropolis'i resmen teslim almalarından kırk gün sonra Atina'ya ilk ziyaretini yaptı. Atinalı tebaası kendisini heyecanla karşıladı. George Finlay şöyle yazıyor: "Fevkaladé bir sahne vardı. Anarşi ve asayiş el sıkışıyorlardı. Yunanlılar ve Arnavutlar, dağlılar ve adalılar, askerler, denizciler ve köylüler kendilerine özgü giysileri içinde genç hükümdarı kurtarıcı olarak karşıladılar."⁽³⁾ Ancak genç kralın başkentine girmesi bir buçuk yıl sonra olacaktı: 1834 Ekimi'nde bir kararnameyle Atina resmen Yunanistan krallığının Başkenti ilan edildi. Otto da aynı ay Pire'ye geldi ve Theseum'a giderek tahta çıkışı için yapılan ayine katıldı ve bu Theseum'un kilise olarak son kez kullanılması oldu.

İki ay sonra hükümet Nauplion'dan Atina'ya taşındı ve 13 Aralık'ta Milli Meclis üyeleri ve devlet memurları Pire'ye çıktılar. Çok karanlık ve soğuk bir gündü, gemilerden inip Atina'ya olan beş millik yolu yürüyerek aşacak olan yolcular üzerinde yoğun bir sıkıntı vardı. Doğru dürüst bir yol yoktu, çukurlarla dolu çamurlu bir iz üzerinde yürüyorlardı ve o zaman araba diye bir şey hemen hemen hiç bilinmediğinden, eşyalarını ve mobilyalarını arkalarından gelen at, deve, katır ve eşeklere yüklemişlerdi. Yolcular bilinmeyen bir hedefe ve tahmin edilemeyen bir geleceğe doğru istemeyerek ve kararsızca giden yurtlarından kovulmuş bir insan kfilesinden farksızdı.

İsteksizlikleri ve kararsızlıklarında haklıydılar: yeni başkentte koşullar son iki yılda pek değişmemişti ve gelenlerin sayısının az olmasına rağmen barınak kıtlığı vardı. Yarı yarıya yıkılmış kiliseler, camiler ve hamamlar alelacele barınacak bir yere dönüştürülmüşlerdi. Meclis üyelerinin toplanacakları bir bina yoktu: "silahlı ve at üstünde geldiler, gerekli yasaları çıkartıp hükümet işlerini görüşmek için ahşap bir barakada taşlar üstünde oturdular."⁽⁴⁾

Yerel halkın hepsi hükümetin Atina'ya taşınmasından hoşnut değildi: evlere elkonulması ve sahiplerinin sokağa atılması büyük bir kırgınlık ve öfkeye neden oldu. Atina gazetesine gönderilen mektuplarda "kış ortasında ailelerin ve hamile kadınlarla çocukların sokağa atılmaları, savaşta akrabaları asılmış ve öldürülmüş bir kadının evinin elinden alınarak besili ve sağlıklı bir devlet memuruna verilmesi" protesto ediliyordu.⁽⁵⁾ Ve vurguncular da kente dolmakta gecikmediler, yiyecek fiyatlarıyla kiralılar başdöndürücü bir şekilde arttı.

Atina'ya yerleşmiş olan birkaç yabancı arasında General Sir Richard Church, George Finlay, Amerikalı misyoner Rahip John Hill de vardı. Hill bir kızlar okulu açtı. Karısıyla yabancıları, Atina'nın tek sallanan koltuğuna sahip olmakla ünlenmiş evlerinde ağırlıyorlardı.

Atina artık yabancı kolonisinin genelde yemek yediği bir otele sahipti. Otel bir İtalyan ile Viyanalı karısı işletiyordu ve "çok konforlu" bir yerdi. (6) Otelin ilk ziyaretçilerinden olan Lamartine Atina'yı ilk ziyaretinde 1832'de kaldığı bu yeri övmektedir: yeni inşa edilmiş temiz ve beyaz bir bina, birkaç badanalı ve iyi döşenmiş oda, kuyusu olan gölgelik bir avlu, merdiven başında harika bir aslan heykeli, bol miktarda sebze ve meyve, İtalyanca anlayan Yunanlı hizmetkârlar. Ve bütün bunlar Atina'nın o çıplaklığı içindeydi. Lamartine İtalya, İngiltere ya da İsviçre yollarında bundan iyi bir otele rastlamamıştı ancak ne var ki, otel boştu ve orada olduğu kırk sekiz gün içinde kapısından içeri bir tek müşteri girmiş değildi.

Atina'da otelin yanısıra küçük bir pansiyon vardı ve kimi zaman özel evlerde de odalar bulunabilirse de, bunların çoğu penceresiz ve sobasız olduğu için pek tavsiye edilmezdi.

Atina bütün konforsuzluğuna rağmen artık başkentti ve Saint Theodore Kilisesi yakınındaki mütevazı bir ev olan saray çevresinde sosyal bir çevre gelişmişti. Saray eğlence ve danslarda sunduğu yiyeceklerin azlığıyla ün salmıştı ve "iki üç saatlik danstan sonra, doyurucu yiyecekleri eksikliği" için eleştirilmekteydi. (7)

Saraydaki ve özel evlerdeki danslara ve yeni inşa edilen opera binasına süslü ve takılarını takıştırmış kadınlar eşekle gittikleri için bu hayvanlar sosyete yaşamında önemli bir yere sahiptiler, ancak dışarda sahiplerini beklerken anırmalarıyla müziği bozdukları için sık sık şikayetlerde de bulunulmaktaydı. Hanımlar bu davetlere genelde kışları çamur, yazları toztoprak içinde gelirlerdi; ancak hiçbir karanlık bir gecede atıyla birlikte açık bir lağıma düşen Sir Richard Church gibi bir talihsizlik yaşamamışlardı.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Atina da, Pire de hızla gelişti. 1834'te sadece ahşap bir evi ve sekiz dükkanı olan Pire birkaç yıl sonra "450 taş evi ve 2275 kişilik nüfusuyla" (8) övünüyordu.

Attika'da yol pek azsa da, limanı başkente bağlayan geniş bir yol inşa edildi. 1840 yılında insanlar Yunanistan'da demir ya da maran-

goz olmadığından İngiltere, Fransa ya da Rusya'dan getirtilen her tür arabayla gidip gelebiliyorlardı.. Arabacılar da arabaları kadar çeşitliydi: işsiz denizciler ve aşçılar, deve sürücüler, yeni bir savaş başlayana kadar zamanlarını değerlendiren askerler. Bunların tek ortak yanları deneyimsizlikleri ve yeni olan her şeyi denemeye olan hevesleriydi.

Atina yolunun yarısına geldiğinde bir arabacı sözde atını dinlendirmek, ama aslında bir kadeh rakı içmek için küçük bir hana uğrardı. Her dilden üç beş kelime bilen şişman bir garson yolcuyu da arabacısının örneğini izlemeye davet etmek için elinden geleni yapardı. Salamis Körfezinde demirlemiş Fransız filosunun subay ve erleri Atina'ya giderken yolda bir rakı ve bir paket sigara almak için dururlar ve çoğunlukla paralarının üstünü beklemezlerdi. Çok geçmeden ahşap bir baraka olan hanın yerini taş bir ev aldı. Daha sonra gelen başka bir filo daha çok para getirince evler giderek artarak gerçek bir köye dönüştü.

Atina'da da Athenas ve Aeolu sokaklarını kesen Odos Ermou adında yeni bir ana cadde açılmıştı. Kent planlaması konusunda yapılanlar bu kadarla kaldı: gerisi hep "düzensiz ve karışık" ve gelen ziyaretçiler kenti "çirkin" buluyorlardı. Odos Ermou kenti ikiye ayırıyordu:

... Bir yanda eski çarşılar, eski sokaklar, eski kent, Rüzgarlar Kulesi, Lyskrates Anıtı, harabeler ve Akropolis; öteki yanda yeni mahalleler, kahveler, giyim dükkanları, servet, diplomasi ve Saray. Bu uzun caddeyi taşla kaplama çabası olandan çok arzulanı göstermektedir. (10)

Atina bir çelişkiler kenti, doğu ve batı yaşam biçimlerinin yan yana yer aldığı bir kentti. Sahibinin bağdaş kurup tespith çektiği bir Türk dükkânının yanında bir Fransız kafesi vardı, sokaklarda Yunanlılar ve yabancılar dolaşıyor, Yunanlılardan bazıları beyaz etek ve işlemeli ceketten oluşan giysileriyle çubuklarını tütürürken bir kısmı da Fransız modasına uygun giyinmişler, Fransızca konuşuyorlar, bira içip, sigara veya pipo tütürüyorlar ve Paris gazetelerindeki haberleri tartışıyorlardı. "Aynı anda Yunanca, İtalyanca, Almanca ve Fransızca duymak mümkündü ve Balzac'ın romanlarından biri konulu bir ko-

nuşma Girit, Ömer Paşa veya Mavrokordates lehine yurtsever bir konuşmayla kesilebilirdi." (11)

Yüzyıllar boyunca Yunanistan'da değişmeden kalan pek çok şey bu tarihte de değişmemişti: saban klasik dönemde kullanılan eşiydi, şaraba hâlâ reçine karıştırılıyordu, araba seyrek rastlanılan bir şeydi ve Atina dışında şilte diye bir şey yoktu. Köylerde halk hâlâ yerde veya kilimler üzerinde, paltolarına sarınarak yatmaktaydılar. Sanat ve zanaat diye bir şey yoktu.

Avrupalı ziyaretçilerin bir kısmı Hükümetin öncelik sırasını sertçe eleştirmekteydiler. Buchon 1840'ta entelektüel niteliklere, profesörlere, filozoflara ve edebiyatçılara çok önem verildiğinden, ama marangozluk, ayakkabıcılık ve demir işçiliği gibi yararlı zanaatlara pek yaklaşmadığından şikayet etmekteydi. Yine Büyük Devletlerin Pindus ve Olimpos dağlarını, İyonya Adalarını (1815'ten beri İngiliz egemenliği altındaydı), Girit'i, Kos'u ya da Samos'u kaplamayan ve sadece sekiz yüz bin nüfusu olan küçük bir toprak parçasında bir krallık kurmalarını da eleştiriyordu. Kralın harcamaları da tartışma konusuydu. Buchon "bu yeni krallığın genç kral ve kraliçesinin, iki yıl önce bir tek taş evi bile bulunmayan bir kentte bir saray yaptırtma önceliğini" de sorgulamaktaydı.

Diğer ziyaretçiler de aynı düşüncedeydiler. 1838'de Atina'da bulunan İngiliz William Mure o yıl tamamlanan "büyük mermer sarayın" (şimdi Parlamento binasıdır) yapımını hoşnutsuzlukla karşılıyor, "yeni yaratılan krallığın hükümdarının krallığının bütçesine uygun olarak daha küçük bir yerde yaşamasının daha onurlu olacağına" işaret ediyordu. (13)

Aynı yıl Atina'da bulunan Desire Raoul-Rochette de aynı kanıdaydı: "Kentte Türklerin yerine Almanlar, Fransızlar ve Belçikalılar, yani Yunanlılardan başka herkes var." İki yanı molozlar ve yıkılmış evlerle dolu bir sokaktan henüz tamamlanmamış ve bir harabeye benzeyen saraya gidiliyordu. "Henüz sokağı olmayan bir kentte ilk iş saray yapmak olmuş ki, bu da bir milletin var olup olmadığına bakılmaksızın, kralın taç giydiği bir ülkeye doğrusu çok uygun düşüyor." (14)

Ancak 1837'de Atina Üniversitesi açılınca Otto halkının çoğu gözünde popülerliğini kazanmış oldu. Üniversitede İlahiyat, Tıp ve Hukuk fakülteleri vardı. Fakat Kolokotronis'in Üniversiteden Sarayı gös-

tererek "bu ev onu yiyecek" (15) kehaneti Otto'nun 1862'de Üniversitede okuyan kuşağın insanları tarafından tahtından indirilmesiyle gerçekleşti.

Kralın gelişinin yarattığı coşku fazla uzun sürmemişti. Otto'nun popülerliği bir süre devam etmişse de katolik, gerici ve ukala olan Bavyeralı bakanları ve naiplerinden daha ilk gününden nefret edilmişti. Yunanlı politikacılar devletin en iyi ve en kârlı makamlarının yabancılara verildiğini öfke ve gıptayla izlemişlerdi. Çok geçmeden Yunanistan'ın bir yabancı işgalinden diğerine geçtiği şikayetleri yükselmeye başladı.

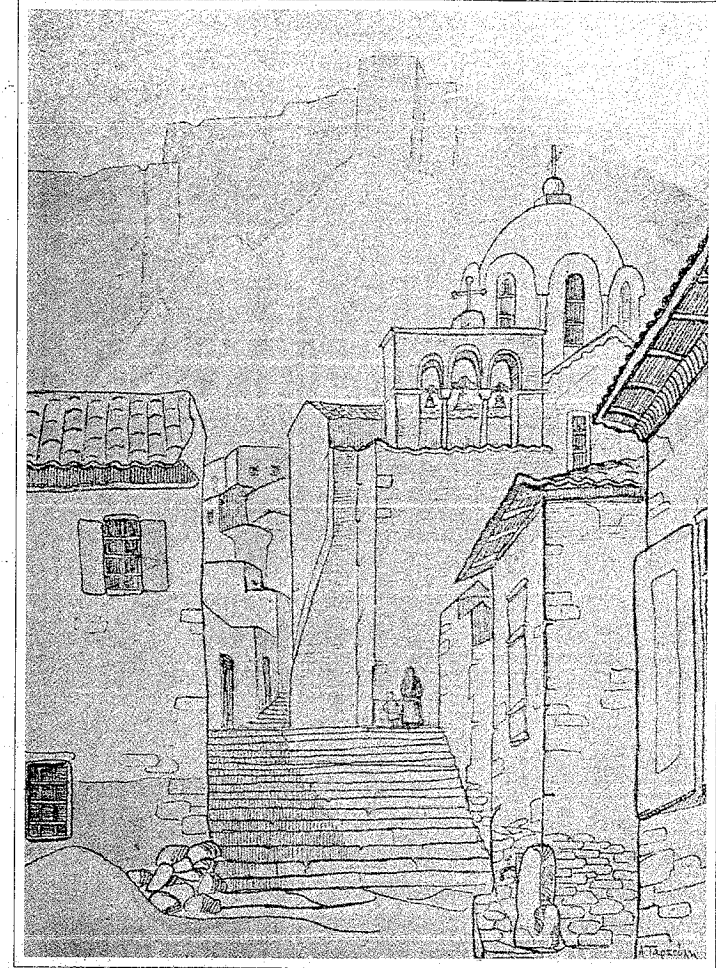
Devletin en şiddetli karşıtlarından biri çok geçmeden Bavyera Kraliyet Konseyi ile açmaza düşen Bağımsızlık Savaşı kahramanı Yani Makriyannis oldu. Makriyannis Konseye Yunanistan'ı Osmanlılardan kurtarmak için hiçbir şey yapmamış kişilere para ve makam vermekle suçladı. Oysa eski askerlere hiçbir yardımda bulunulmadığı için bunlardan bazıları o kadar kötü durumdaydılar ki, bir kısmı yaşamak için Osmanlı'ya göçmüş, bir kısmı da dağa çıkıp eşkıyalığa başlamıştı. Makriyannis bunların durumunu düzeltmek için yıllarca boşuna çabaladıktan sonra 1836'da kamu görevlerinden istifa etti. Birkaç yıl sonra krala karşı bir komploda yer almakla suçlandı ve kahramanlık geçmişine rağmen on sekiz ay hapse mahkum oldu. Makriyannis savaş ve sonraki yıllara ait anılarını yazabilmek için bu süre içinde okuma yazmayı öğrendi.

Otto ve Bavyeralı naiplerle iyi geçinemeyen biri de Sir Richard Church'tü. Gerçek bir Yunan dostu olan Church savaştan para kazanmamıştı ve varlıklı bir insan olmamasına rağmen Yunanistan'a ve Yunanlılara elinden gelen yardımı yapmış, varını yoğunu Bağımsızlık Savaşı askerlerinin yoksul ailelerine dağıtmıştı. Kısa bir süre Devlet Konseyinde bulunmuş, ancak naipler kendisini 1834 sonuna doğru görevden azletmişlerdi. Otto ve tutucu dalkavukları tarafından sürekli olarak bir anayasa için mücadele eden tehlikeli bir liberal olarak görülmüşse de, Atina halkı kendisini seviyordu. 1873'te doksan yaşında öldüğünde kendilerine yardım için yaptıklarını hatırlamışlar ve arkasından "en gerçek Elen, Yunanistan'ın evlatlarının en sadığı" (16) olarak yas tutmuşlardı. Yunan milleti üç yıl sonra merkezi mezarlıkta kendisine bir anıt dikerek şükran duygularını dile getirdi. Anıtta şun-

lar yazılıdır: "Kendini ve elindeki her şeyi Hristiyan bir milleti baskıdan kurtarmak ve Yunan milletini yaratmak için verdi, onun hizmetinde yaşadı ve halkının arasında öldü."⁽¹⁷⁾

George Finlay Bağımsızlık Savaşı sona erer ermez Ermeni karısı ve kızıyla Atina'ya döndü. O da Yunanistan âşığıydı ve onun bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasına katkıda bulunmak istiyordu. Atina'da on yıl yaşamak hayranlığını her nasılsa azaltmış ve Atinalılara epey eleştirel bir gözle bakmaya başlamışsa da, ülkeye ve halkına olan sevgisini hiç kaybetmedi. Rekabetleri ve kıskançlıklarıyla politikacıardan ve özellikle Otto'nun Bavyeralı danışmanlarından nefret ediyordu. Finley Yunanistan'ın imkanlarının olmadığı süslü uniformalar ve bol keseden dağıtılan aylıklar yerine iyi bir tarım politikası ile bir iletişim sistemi kurulmasını savunmaktaydı.

Otto reşit olana kadar Yunanistan otokratik ve beceriksiz bir Napilikle yönetildi ve 1835'den sonra aynı derecede otokrat olan kral yine Bavyeralı danışmanlarını bırakmadı ve Hami Devletlerin kendi adına söz verdikleri anayasayı vermedi. Yunanlıların bunca çabadan ve çekilen acıdan sonra gerçek bağımsızlık ve demokrasiye kavuşmadıklarını hissetmeleri hiç de şaşırtıcı değildi. 1843'te aralarında Makriyannis'in de olduğu Bağımsızlık Savaşının askeri ve politik liderlerinin kansız bir darbesiyle Otto Bavyeralı danışmanlarını attı, Millet Meclisini topladı ve istemeye istemeye özlenen Anayasayı kabul etti. Yeni politik süreçler hâlâ gerçek demokrasiden uzaksa ve bağımsız Yunan hareketi yabancıların müdahalesiyle sınırlıysa da, Yunanistan'ın gelecekte Yunanlılar tarafından Yunanlılar için yönetileceği ilkesi getirilmişti ve Atina iki bin yıllık yabancı hâkimiyetinden sonra artık egemen ve bağımsız Yunanistan krallığının başkenti olarak başını yükseltebilirdi.

Akropolis'in kuzeyinde, St Nicholas Rangavas Mahallesi

NOTLAR

I. BÖLÜM NOTLAR

- 1 St Gregory of Nazianzus (Setton, *Athens in the Middle Ages*).
- 2 Nicetas Choniates, *de Manuele Comneno* (Setton, *Athens in the Middle Ages*).
- 3 Michael Psellus (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 4 Michael Acominatos (Choniates), *Extant Works* (in Greek), ed. S. Lampros, Athens, 1879-80.
- 5 F. A. Gregorovius: *Geschichte des Stadt Athen im Mittelalter*, Dresden, 1927.
- 17 Chelebi, *Travels* (Andrews, *Athens Alive*).
- 18 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 19 Comte de Laborde, *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*.
- 20 La Borderie, letter to his mistress in Lyons (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 21 Comte de Laborde, *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*.
- 22 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 23 Babin, *Relations de l'état présent de la ville d'Athènes*.
- 24 Chelebi, *Travels* (Andrews, *Athens Alive*).

BÖLÜM II NOTLAR

- 1 Wheler, *Journey into Greece*.
- 2 Critobulus, *History of Mehmed the Conqueror*, tr. Riggs, Princeton, 1954.
- 3 Andrews, *Athens Alive*.
- 4 Ibid.
- 5 Ibid.
- 6 Comte de Laborde, *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*.
- 7 Lubenau, *Journal*.
- 8 Ibid.
- 9 Andrews, *Athens Alive*.
- 10 Comte de Laborde, *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*.
- 11 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 12 Andrews, *Athens Alive*.
- 13 Lubenau, *Journal*.
- 14 Chelebi, *Travels* (Andrews, *Athens Alive*).
- 15 Ibid.
- 16 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).

BÖLÜM III NOTLAR

- 1 Comte de Laborde, *Athènes aux XVe, XVIe, et XVIIe siècles*.
- 2 Ibid.
- 3 Leopold von Ranke, *The Venetians in the Morea*, London, 1843.
- 4 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 5 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 6 Ibid.
- 7 Galt, *Letters from the Levant*.
- 8 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 9 Galt, *Letters from the Levant*.
- 10 Ibid.
- 11 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 12 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 13 La Borderie (Comte de Laborde, *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*).

BÖLÜM IV NOTLAR

- 1 D. Courmenin (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 2 John Benizelos, *History of Souli and Parga* (Miller, *The Turkish Restoration in Greece*).
- 3 John Benizelos, *Athenian Chronicle* (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 4 Galt, *Voyages and Travels* (etc.).
- 5 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 6 Ibid.
- 7 Ibid.
- 8 Stuart and Revett, *The Antiquities of Athens*.
- 9 Ibid.
- 10 John Benizelos, *Epitome of the State of Athens* (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 11 Panayis Skouzes (Andrews, *Athens Alive*).
- 12 John Benizelos, *Epitome of the State of Athens* (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 13 Panayis Skouzes, *Memoirs* (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 14 John Benizelos, *Epitome of the State of Athens* (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 15 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 16 Marc Coronelli, *Historical and Geographical Memoirs about the Kingdom of the Morea, the Negroponte and the coast as far as Salonica* (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 17 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 18 Francis Vernon, *Journal*, quoted by Jacob Spon in *Réponse à la critique publiée par M. Guillet*, Lyon, 1679.
- 19 Bernard Randolph, *The Present State of the Morea*, London, 1686.
- 20 Abbess of St Andrew's Convent (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 21 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 22 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).

- 23 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 24 John Venizelos (Miller, *The Turkish Restoration in Greece*).
- 25 Lubenau, *Journal*.
- 26 Ibid.
- 27 Wheler, *A Journey into Greece*.

BÖLÜM V NOTLAR

- 1 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 2 Zakythinos, *The Making of Modern Greece*.
- 3 Chelebi, *Travels* (Andrews, *Athens Alive*).
- 4 Panayis Skouzes (Andrews, *Athens Alive*).
- 5 Ibid.
- 6 Ibid.
- 7 Ibid.
- 8 Galt, *Letters from the Levant*.
- 9 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 10 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 11 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 12 Babin, *Relation de l'état présent de la ville d'Athènes*.
- 13 Letter to the Grand Logothete (Andrews, *Athens Alive*).
- 14 Letter to the Grand Logothete (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 15 Sicilianos, *Old and New Athens*.
- 16 Zakythinos, *The Making of Modern Greece*.
- 17 Chandler, *Travel in Asia Minor and Greece*.
- 18 Dionysios Sourmelis (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 19 Byron, Letter to John Murray 15.11.1817.

BÖLÜM VI NOTLAR

- 1 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 2 Panayis Skouzes, *Chronicle of Enslaved Athens* (Andrews, *Athens Alive*).

- 3 Chandler, *Travels* (Andrews, Athens Alive).
- 7 Galt, *Letters from the Levant*.
- 8 Charles Meryon, *The Travels of Lady Hester Stanhope*, London, 1846.
- 9 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 10 Ibid.
- 11 Sicilianos, *Old and New Athens*.
- 12 Babin, *Relations de l'état présent de la ville d'Athènes*.
- 13 Lubenau, *Journal*.
- 14 William Lithgow, *The Totall Discourse of the Rare Adventures and Painful Peregrinations of William Lithgow*, Glasgow, 1906.
- 15 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 16 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 17 Babin, *Relations de l'état présent de la ville d'Athènes*.
- 18 Stuart and Revett, *The Antiquities of Athens*.
- 19 Babin, *Relations de l'état présent de la ville d'Athènes*.
- 20 Stuart and Revett, *The Antiquities of Athens*.
- 21 Babin, *Relations de l'état présent de la ville d'Athènes*.
- 22 Sicilianos, *Old and New Athens*.
- 23 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 24 Wheler, *Journey into Greece*.
- 25 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 26 Wheler, *Journey into Greece*.
- 27 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 28 Official at the Patriarchate in Istanbul (Sicilianos, *Old and New Athens*).
- 29 Babin, *Relations de l'état présent de la ville d'Athènes*.
- 30 Meryon, *The Travels of Lady Hester Stanhope*, London, 1846.
- 31 Galt, *Letters from the Levant*.
- 32 Jean Giraud, *Relation de l'Attique au XVIIe siècle*, ed. M. Collignon, Paris, 1913.
- 33 Galt, *Letters from the Levant*.
- 34 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 35 Ibid.
- 36 Ibid.
- 37 Ibid.
- 38 Ibid.
- 29 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 40 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 41 Ibid.
- 42 Panayis Skouzes, *Memoirs* (Andrews, Athens Alive).
- 43 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour* (etc.).
- 44 Ibid.
- 45 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 46 Ibid.
- 47 Jacob Spon, *Voyage d'Italie de Dalmatie, de Grèce, et du Levant*, Amsterdam, 1678.
- 48 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 49 Ibid.
- 50 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 51 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 52 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 53 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 54 Ibid.
- 55 Ibid.
- 56 Wheler, *A Journey into Greece*.
- 57 Marquis de Nointel (Comte de Laborde), *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*.
- 58 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 59 Galt, *Letters from the Levant*.
- 60 Ibid.
- 61 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour* (etc.).

BÖLÜM VII NOTLAR

- 1 W. Peacham (Andrews, Athens Alive).
- 2 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.

- 3 Wheler, *Journey into Greece*.
- 4 Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*.
- 5 Comte de Laborde, *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*.
- 6 St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*.
- 7 François de Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, Paris, 1820-1.
- 3 St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*.
- Ibid.
- Ibid.
- Ibid.
- 12 Ibid.
- 13 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour* (etc.).
- 17 St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*.
- Ibid.
- 16 Ibid.
- 17 Ibid.
- 18 Fuller, *Narrative of a Tour* (etc.).
- 19 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 20 1816 Select Committee Report (St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*).

BÖLÜM VIII NOTLAR

- 1 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour* (etc.).
- 2 Ibid.
- 3 Ibid.
- 4 Ibid.
- 5 Ibid.
- 6 Ibid.
- 7 St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*.
- 8 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour* (etc.).
- 9 Ibid.
- 10 Ibid.
- 11 Ibid.
- 12 Ibid.
- 13 Ibid.
- 14 Galt, *Letters from the Levant*.
- 15 Ibid.
- 16 Ibid.

- 17 Chateaubriand, *Itinéraire de Paris à Jérusalem*.

BÖLÜM IX NOTLAR

- 1 Notes on Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).
- 2 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 3 Notes to Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).
- 4 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 5 Ibid.
- 6 Notes to Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).
- 7 Hobhouse, *A Journey through Albania* (etc.).
- 8 Ibid.
- 9 William Gell, *Itinerary of Greece*, London, 1810.
- 10 Notes to Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).
- 11 Byron, *Poetical Works*, Childe Harold's Pilgrimage, Canto II.
- 12 Notes to Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).
- 13 Ibid.
- 14 Letter to Hobhouse 23.8.1810.
- 15 Letter to Byron's mother 20.7.1810.
- 16 Letter to Hobhouse 23.8.1810.
- 17 Letter to Francis Hodgson 20.1.1811.
- 18 Letter to Hobhouse 23.8.1810.
- 19 Letter to Francis Hodgson 4.11.1810.
- 20 Letter to Hobhouse 10.1.1811.
- 21 Letter to Henry Drury 3.5.1810.
- 22 Byron, *Poetical Works*, Childe Harold's Pilgrimage, Canto II.
- 23 Notes to Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).
- 24 Letter to Hobhouse 4.10.1810.
- 25 Notes to Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).
- 26 Trelawny, *Records of Shelley, Byron and the Author*, London, 1878.
- 27 Letter to Hunt (St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*).

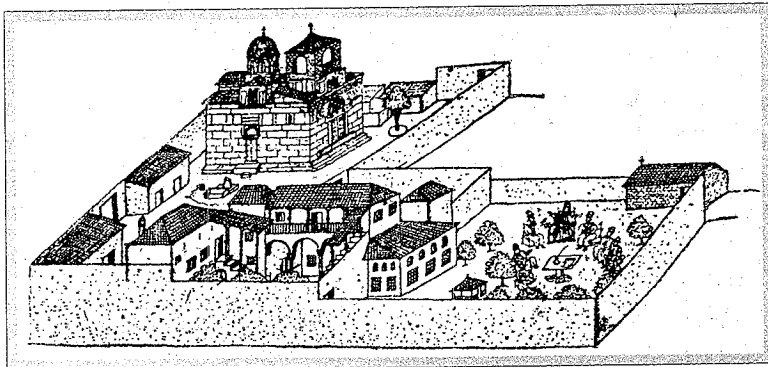
- 10 Ibid.
- 11 Ibid.
- 12 Ibid.
- 13 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour (etc.)*.
- 17 St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*.
- 15 Ibid.
- 16 Ibid.
- 17 Ibid.
- 18 Fuller, *Narrative of a Tour (etc.)*.
- 19 Hobhouse, *A Journey through Albania (etc.)*.
- 20 1816 Select Committee Report (St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*).

BÖLÜM VIII NOTLAR

- 1 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour (etc.)*.
- 2 Ibid.
- 3 Ibid.
- 4 Ibid.
- 5 Ibid.
- 6 Ibid.
- 7 St Clair, *Lord Elgin and the Marbles*.
- 8 Dodwell, *A Classical and Topographical Tour (etc.)*.
- 9 Ibid.
- 10 Ibid.
- 11 Ibid.
- 12 Ibid.
- 13 Ibid.
- 14 Galt, *Letters from the Levant*.
- 15 Ibid.
- 16 Ibid.
- 17 Chateaubriand, *Itinéraire de Paris à Jérusalem*.

BÖLÜM IX NOTLAR

- 1 Notes on Childe Harold's Pilgrimage (Byron, *Poetical Works*).

BİBLİYOGRAFYA

- Andrews, Kevin, *Athens*, London, 1967.
 - *Athens Alive*, Athens, 1979.
 Babin, SJ, Jacques-Paul, *Relations de l'état présent de la ville d'Athènes, ancienne capitale de la Grèce*, Lyons, 1674.
 Buchon, J. A., *La Grèce continentale*, Paris 1847.
 Byron, Lord, *Letters and Journals*, ed. Leslie Marchand, London, 1973.
 - *Poetical Works*, Oxford, 1970.
 Campbell, John and Philip Sherrard, *Modern Greece*, London, 1968.
 Chandler, Richard, *Travels in Asia Minor and Greece*, London, 1817.
 Chateaubriand, François René de, *Itinéraire de Paris à Jérusalem*, ed. Juillard, Paris, 1964.
 Cochrane, George, *Wanderings in Greece*, London, 1837.
 Dakin, Douglas, *The Greek Struggle for Independence*, London, 1973.
 - *British and American Philhellenes during the Greek War of Independence*, Salonica, 1955.
 Dodwell, Edward, *A Classical and Topographical Tour through Greece in the Years 1801, 1805 and 1806*, London, 1819.
 Finlay, George, *History of Greece*, Oxford, 1877.
 - *The Hellenic Kingdom and the Greek Nation*, London, 1846.
 Fuller, John, *Narrative of a Tour through some Parts of the Turkish Empire*, London, 1829.
 Galt, John, *Voyages and Travels in the Years 1809, 1810 and 1811*, London, 1812.
 - *Letters from the Levant*, London, 1813.
 Gordon, Thomas, *History of the Greek Revouliton*, Edingburgh, 1832.
 Hobhouse, John Cam, *A Journey through Albania and other Provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople during the Years 1809 and 1810*, London, 1813.
 Jarvis, George, *Journal*, Salonica, 1965.
 Laborde, Comte de, *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*, Paris, 1854.
 Lamartine, Alphonse de, *Voyage en Orient*, Paris, 1875.
 Lubenau, Reinhold, *Journal. Description of Athens in 1582*, ed. C. G. Lowe, Princeton, 1936.
 Makriyannis, John, *Memoirs*, tr. H. A. Lidderdale, Oxford, 1966.
 Miller, William, *The Turkish Restoration in Greece 1718-97*, London, 1921.
 - *Centenary of Athens, History*, vol. 19, 1934.
 - *The Early Years of Modern Athens*, London, 1926.
 Mure, William, *Journal of a Tour in Greece*, London, 1842.
 Raoul-Rochette, Désiré, 'Athènes sous le roi Othon', *Revue de deux Mondes*, vol. XVI, 1838.

- Runciman, Steven, *The Great Church in Captivity*, Cambridge, 1968.
Setton, Kenneth, *The Catalan Domination of Athens, 1311-88*, Cambridge, Mass., 1948.
- *Athens in the Middle Ages*, London, 1975.
Sicilianos, Demetrius, *Old and New Athens*, tr. J. R. Liddell, London, 1960.
Stuart, James and Nicholas Revett, *The Antiquities of Athens*, London, 1885.
St. Clair, William, *Lord Elgin and the Marbles*, Oxford, 1967.
- *That Greece might still be Free*, Oxford, 1972.
Wheler, Sir George, *Journey into Greece*, London, 1682.
Woodhouse, C. E., *The Story of Modern Greece*, London, 1968.
- *The Philhellenes*, London, 1969.
Wordsworth, Christopher, *Athens and Attica. Journal of a Residence there*, London, 1836.
Zakythinos, D., *The Making of Modern Greece*, Oxford, 1976.